

Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie

i det 16. Aarhundredes sidste Halvdel.

Af

A. Heise.

Andet Afsnit.

Otte Holgersen Rosenkrantz's Børn.

Otte Holgersen Rosenkrantz til Boller og Fru Margrete Gans efterlode sig ved deres Død af Pesten i Lübeck i September—Oktober 1525 fire Sønner og to Døtre, nemlig Holger, født 1517, Erik, født 1519, Jørgen, født 1523, Otte, hvis Fødselsaar er ukjendt, Anne og Margrete. I Begyndelsen var Farbroderen, Holger Holgersen til Boller, deres Lavværg, og som saadan førte han den store Strid om den norske Arv og om Gisselfeld. Efter hans Død i Oktober 1534 synes Værgemaalet at være gaaet over til Hr. Axel Brahe, til hvis Hustru, deres Faster Sofie Holgersdatter Rosenkrantz, Faderen ved sin Død havde betroet dem. Axel Brahe førte nemlig i disse Aar Sagerne angaaende Gisselfeld, medens Erik Rosenkrantz allerede i Oktober Maaned 1536 — da omtrent 18 Aar gammel — stævnedes Skjelskør Borgere for deres Overfald paa Næsby-

holm under Grevefejden¹⁾. Værgemaalet gik imidlertid fra August Maaned 1537 over til den ældste af Brødrene, Holger, der da vendte tilbage fra Udlandet. Et endeligt Skifte af de store Ejendomme, som de da besade, nemlig Boller, Næsbyholm, Fordringerne paa Gisselfeld samt den store norske Arv, fandt dog først sent Sted, og Besiddelserne vexe i Begyndelsen stærkt mellem dem; men det nærmere vil fremgaa af de herefter følgende Levnedbeskrivelser.

I.

Holger Rosenkrantz Ottesen til Boller og Rosenvold,
Danmarks Riges Raad og Marsk.

1517—1575.

Holger Rosenkrantz Ottesen, der skulde komme til at indtage en saa betydelig Stilling under Kristian III og Frederik II, var født i Aaret 1517, formodentlig paa Tørning Slot, hvor hans Fader da var Lensmand. Efter Forældrenes tidlige Død kom han til sin Faders Søster, Fru Sofie, Hr. Axel Brahes, der allerede i Aaret 1529 satte ham i Huset hos sin Slægtning, Hr. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø, og da denne var bleven Hofmester hos den unge Hertug Hans, blev den unge Holger opdragen sammen med Prinsen paa Nyborg Slot. Dog synes han ikke at have været paa dette Slot, da det i Aaret 1534 blev indtaget af Grev Kristoffers Folk; i al Fald nævnes han ikke i de af Greven udstedte Lejdebrev for Oluf Rosenkrantz og hans Husstand. «Med Venners og Slægts Raad», som det hedder i Ligtalen over ham, var

¹⁾ Dsk. Mag. 3. R. VI, 35.

han nemlig bleven sendt til Udlandet for at søge videre Uddannelse i ridderlige Færdigheder ved fremmede Fyrsters Hoffer. Mest opholdt han sig hos Hertug Ernst af Lüneburg, hos hvem ogsaa hans Broder Erik en Tid synes at have gjort Tjeneste som Smaadrenge. Men da hans Farbroder Holger imidlertid var falden ved Svendstrup mod Skipper Klement (Oktbr. 1534), og da Grevefejden var endt, «blev han af sine fædrene Venner hjemkaldt, at han som næste Værgе skulde annamme sit og sine umyndige Sødskendes Gods i Forsvar». I August 1537 kom han da tilbage til Danmark i Hertug Frants af Lüneburgs Følge, samtidig med Kristian III's Kroning, nu 20 Aar gammel, og overtog strax Værgemaalet for sine Sødskende, altsaa omtrent samtidig med, at den 3 Aar yngre Peder Oxe gjorde noget lignende¹⁾.

Holger Rosenkrantz traadte nu i Tjeneste hos Kristian III som kgl. Hofsinde; i al Fald var han det i Maj 1541. «Han var baade selskabelig, naar Tiden det udkrævede», siges i den Anledning i Ligtalen, «og vidste ogsaa som en snild ung Riddermand at holde sig mod Herrerne og Tjenerne, mod læg og lærd, mod rig og fattig, saa at ingen kunde sige ham andet efter end det, som godt og ærligt var i alle Maader, saa at hvor som helst han laa i Borgeleje, holdt han sig saaledes med sit Folk, at de hellere havde ham nær end langt fra sig. Dette gav ham et stort Lov, som det ogsaa er stort Lov værd, at unge Herremænd, som foraarsages vel undertiden

¹⁾ Ligtalen hos Bricka og Gjellerup S. 74 ff.; jfr. Fam. Rosenkr. Hist. II under Otte Holgersen, Holger Holgersen og Oluf Nielsen. — I et Retsdokument fra Oktober 1549 (Geh. Ark., Auslând. Registrant fol. 114) udgives Holger Rosenkrantz for at være 30 Aar, altsaa født c. 1519, men der er rettet i Tallet, og det er neppe korrekt.

til Drik og Lystighed, vide at holde Maade.» Han kom derfor i Kongens «synderlige Gunst» og blev i Juli 1542, 25 Aar gammel, forlenet med Vordingborg Slot med tilhørende Herreder som kongeligt Afgiftslen¹⁾.

For øvrigt var Holger Rosenkrantz i disse Aar meget optagen af at værge sit og sine Brødres Gods. «Til Bol-ler» kaldes han selv i Aaret 1540, da han forstrakte Kongen med en Sum Penge og tillige med en Del andre Adelsmænd fik Underpant i Kallø. Samtidig styrede han ogsaa det norske Gods²⁾ og førte sammen med Mogens Gøje den store Kamp om Gisselfeld med Peder Oxe (se nærmere under denne). Ogsaa om Gjelskov Hovedgaard i Fyn, hvori hans Fader Otte Holgersen i sin Tid havde købt en Søsterlod af Fru Tale Flemming og Emik Hartvigsen, førte han i disse Aar paa sin egen og sine Søskendes Vegne en stor Strid med Emik Hartvigsens Arvinger. Ved en kgl. Rettertingsdom af $30/1$ 1541³⁾ blev den femte Part af denne Hovedgaard tilkendt Otte Holgersens Børn, med mindre Fru Tale og de øvrige Arvinger kunde fremlægge det Brev, hvori Otte Holgersen skulde have erkjendt, at Købet kun var foregaaet paa Skrømt for at hindre, at den «vildsomme» Emik Hartvigsen forødtte sit Gods. Sagen kom derfor atter for paa Kongens

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 243; Dsk. Mag. 4. R. IV, 308. — Af Dsk. Mag. 3. R. VI, 159 synes at fremgaa, at han allerede i Slutningen af 1538 var Lensmand paa Vordingborg; det maa dog vist kun have været midlertidigt i Lensmandens, Arrild Ulfelds, Fraværelse (smst. S. 223). — Erslev, Lensmænd S. 25 (der lader ham have Lenet paa Genant).

²⁾ Brev af $31/12$ 1541 (s: 1540) i Dipl. Norv. VI, 785; Brevet er dog beseglet med et Rosenkrantz-Vaaben med Bogstaverne E. R. K. (s: Erik Rosenkrantz).

³⁾ Fam. Rosenkr. II, Dipl. Nr. 156.

Retterting i Maj 1542¹⁾. Her fremlagdes vel ikke et saadant Brev af Otte Holgersen, men flere Vidnesbyrd om, at Otte Holgersen skulde have erklæret, at «han holdt Skjødebrevet Fru Tale og hendes Børn til Bedste», og at han ikke havde givet Penge eller Fyldest for denne Anpart i Godset. Retten erklærede da, at det Skjødebrev, som Fru Tale og hendes Husbond havde udgivet, og hvori Sælgeren tilstod at have faaet Fyldest, skulde staa ved Magt, dog saaledes, at Holger Rosenkrantz paa Grund af den Tvivl, der hæftede ved Sagen efter de fremlagte Vidnesbyrd, selv tolvte med gode Riddersmændsmænd skulde aflægge Ed paa, «at det er skjelligt og redeligt kjøbt og betalt»; dog skulde det staa i Holgers Haand, naar han vilde aflægge denne Ed, og imidlertid maatte han ikke befatte sig med noget af Godset. Endnu i September s. A. stævnedes Holger Rosenkrantz en af Arvingerne for et Gjenbrev, han sagde at have mod Otte Holgersens Skjødebrev. Om han i en saa tvivlsom Sag har dristet sig til aflægge den krævede Kjønsed, og om han har kunnet faa elleve andre med hertil, er dog uvist; man mærker ikke senere noget til, at Gjelskov var i Rosenkrantzernes Hænder²⁾.

Om Boller var der endnu i disse Aar forskjellige Stridigheder om Oppebørslerne fra ældre Tider. Let blev Sagen ordnet med Fastrene, Fru Else Holgersdatter Hr. Kristiern Frises og Fru Sofie Holgersdatter Hr. Axel Brahes, idet disse $\frac{3}{2}$ 1542 oplod til Holger Rosenkrantz og hans Søsken al den Lod, Arvelod og anden Rettighed, som var tilfaldet dem i Boller Hovedgaard, Grund og Bygning som Erstatning for, at den Oppebørsel,

¹⁾ Smsts. Nr. 164.

²⁾ Dsk. Mag. 3. R. VI, 352. Jfr. K. Hansen, Dske Ridderborge (II) 210, og Fam. Rosenkr. II, 91.

som Hr. Holger Holgersen († 1534) paa sine Broderbørns Vegne havde oppebaaret, og som der atter ved hans barnløse Død var tilfaldet dem Lød i, var større end den Oppebørsel, som Otte Holgersen i sin Tid havde oppebaaret for den den Gang umyndige Holger Holgersen. Mere indviklet blev Forholdet til Gabriel Gyldenstjerne til Restrup, der havde ægtet Hr. Holger Holgersens Enke, Karen Fris, og som nu paa sin Hustrus Vegne gjorde Fordring paa Andel i Boller og i Oppebørslerne fra Otte Holgersens Tid. Efter flere Aars Strid forligtes Sagen dog endelig ved en Kongedom af $\frac{14}{12}$ 1547 saaledes, at Gabriel Gyldenstjerne paa sin Hustrus Vegne skulde udrede til Otte Holgersens Børn 2200 Daler i visse Terminer og det hele gjensidige Krav dermed være afgjort¹⁾.

Først nu kunde der foretages Skifter mellem Brødrene indbyrdes; Otte Rosenkrantz kaldes saaledes «til Boller» endnu 1547; Erik kaldes i Begyndelsen undertiden til Næsby og senere «til Valsø», en Gaard, han maa have faaet efter eller af sin Faster Sofie, der maa have arvet den efter sin Moder, Fru Anne Mejnstrup. Den yngste Broder, Jørgen, var først 1544 vendt hjem fra sin Studierejse til Vittenberg og holdt derpaa i nogle Aar Hus paa Boller sammen med sin Broder Otte, medens Holger meget sjældent synes at have opholdt sig her i disse Aar, optagen af sin Stilling ved Hove. Først i Aaret 1547 holdtes et foreløbigt Skifte (Tokkeskifte), hvorved Otte synes at have beholdt Boller, medens Jørgen i nogle Aar tog Sæde paa Næsbyholm (saaledes endnu 1548). Da Jørgen imidlertid samme Aar atter drog til Udlandet og da Holger i dette Aar giftede

¹⁾ Fam. Rosenkr. II, Dipl. Nr. 163, 181, 184, 185; jvfr. Dsk. Mag. 3. R. VI, 352; 4. R. I, 327–28.

sig, tog Otte, der ogsaa kort efter giftede sig, Ophold paa Næsbyholm, medens Holger fra 1548 af satte varig Bo paa Boller. Først efter Jørgens Tilbagekomst fra Udlandet 1551 blev der foretaget et virkeligt Skifte, hvorved Holger blev Eneherre paa Boller, Otte paa Næsbyholm, Erik paa Valsø og de norske Godser (Næsøen, Godserne i Helgeland o. s. v.), medens den yngste, Jørgen, fik Strøgods, hvoraf han først dannede Skabygaard (Skafføgaard) og senere Rosenholm¹).

Holger Rosenkrantz var imidlertid bleven en højt anset Mand i Rigets og Hoffets Tjeneste. Efter at han i Begyndelsen af 1543 som en af de vigtigste Førere havde ledsaget Rigsmarsken, Erik Banner, paa Toget til Sverig i Anledning af Dacke-Fejden, blev han strax efter Hjemkomsten udnævnt til Hofmarskalk. «Dette Embede», siges der i Ligtalen, «haver han nogle Aar (s: 1543—48) forestaaet med stort Held og Yndest, saa at kongelig Majestæt haver haft et naadeligt Behag deraf»²).

I Aaret 1545 blev han derpaa i Forening med Borkart von Boinenburg, Lensmand paa Saltø, med 500 Ryttere sendt de evangeliske Fyrster, Landgrev Filip af Hessen og Hertug Moritz af Sachsen, til Hjælp mod Hertug Henrik af Brunsvig. Han har saaledes formodentlig deltaget i Slaget ved Nordheim d. 21. Oktober, hvor denne Katholicismens og Kejsereus ihærdige Forkæmper i Tyskland, i sin Tid Kristiern II's Ven, blev slaaet og fangen³).

¹) Dsk. Mag. 4. R. I. 290; Geh. Ark., Sønder H. i Aarhus Stift. Nr. 58: Jørgen Rosenkrantz's Selvbiografi i Dsk. Mag. 1. R. IV. 195 ff. — 1547, 7. December, opgjordes Sagen med Albrecht Goje paa Anne Rosenkrantz's Vegne om det norske Gods (Fam. Rosenkr. I, Dipl. Nr. 183).

²) Fam. Rosenkr. II, 253; Bricka og Gjellerup S. 78 ff.

³) Ligtalen S. 76; jfr. Dsk. Mag. 4. R. III, 257.

Atter i Aaret 1548 maatte Holger Rosenkrantz til Udlandet, denne Gang for at deltage i det store Brudetog til Sachsen med Dronning Dorothea og Prinsesse Anna, der senere skulde blive saa afholdt i Sachsen under Navnet «Mutter Anna» og som stadig vedblev at staa i nøje Forbindelse med Danmark, især den Kreds, hun havde lært at kjende ved sin Moders Hof, især Rosenkrantzerne, Birgitte Gøje og flere. Paa Rendebanen ved Kolding øvede Adelsmændene sig foreløbig til de Turneringer, der skulde holdes i Torgau i Anledning af Festen¹⁾. Selv samledes Brudetoget i Flensborg. Foruden af Dronningen, Prinsessen og Hertug Hans fra Haderslev bestod det af ti kongelige eller hertugelige Raader og henved 60 andre danske eller holstenske Adelsmænd, hver med et betydeligt Antal Svende og Heste, foruden et stort Antal lavere Hofbetjente, dels til Hest, dels i tunge Vogne med 8 eller 4 Hestes Forspand, der i September Maaned langsomt bevægede sig hen ad Nordtysklands daarlige Veje. Paa Vejen sluttede Dronningens Broder, Hertug Frants af Sachsen-Lauenburg, og Kongens Søster, Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, sig til Toget, saa at det hele Tog, der den 7. Oktober mødte til Formælingen, udgjorde omtrent 900 Heste. Efter den Tids Forhold var dette som en hel lille Hær, der havde sat sig i Bevægelse. Holger Rosenkrantz havde selv maattet give Møde med 6 Heste, hans Broder Otte, da kongelig Hofsinde, med 5 Heste; ogsaa den yngste Broder, Jørgen, havde sluttet sig til Toget, dog paa egen Haand, for at træde i Tjeneste hos Brudgommens Broder, den navnkundige Kurfyrst Moritz af Sachsen.

¹⁾ Fyhn, Efterretninger om Kolding, S. 256.

Marskalk-Embedet beklædtes paa Toget dog ikke af Holger Rosenkrantz, men af Peder Oxe, og Hr. Mogens Gyldenstjerne indtog Stillingen som Hofmester. Holger Rosenkrantz havde nemlig nedlagt sin Stilling som Hofmarskalk for i større Ro at kunne trække sig tilbage til sine Forleninger og Godser. Kort efter Hjemkomsten (1548) ægtede han nemlig Mette Movridsdatter (Krognos), Datter af den rige Hr. Movrids Olsen (Krognos) til Bolle-
rup, Bregentved m. m. og Fru Elline Gøje Mogensdatter. Mette Movridsdatter var saaledes en Datterdatter af den gamle Fru Anne Movridsdatter (Gyldenstjerne), Hr. Predbjørn Podebusks Enke, der faa Aar før var død paa Skjoldnæsholm hos sin Søn af første Ægteskab, Movrids Olsen (Krognos)¹). — Brylluppet stod i Kjøbenhavn, og Sjællands Biskop, den navnkundige Peder Palladius, holdt selv Brudetalen²). Brylluppet stod altsaa samme Aar som Peder Bildes med Jfr. Birgitte Rosenkrantz til Valø.

Ved dette Giftermaal kom Holger Rosenkrantz ind i en rig og anset Slægt. Vel var Hr. Movrids Olsen selv ikke nogen fremtrædende Mand, men hans Hustru Elline Gøje var en ædel og højt anset Kvinde, en værdig Søster til Fru Birgitte Gøje. Selv havde hun i Dronningens Følge fulgt den unge Prinsesse Anna til Sachsen, ligesom hendes Mand Movrids Olsen, saa at omtrent hele Familien havde været samlet her, og hun vedblev stadig at staa højt i Dronningens Gunst. I Forening med sin Broder Albrecht Gøje, der var gift med Holger Rosenkrantz's Søster Anna, besad hun Klavsholm i Jylland, og

¹) Se Fant. Rosenkr. II, 54—56.

²) Udkast til Brudetalen findes i Ny kirkehist. Saml. IV, 694; jvfr. Ligtalen hos Bricka og Gjellerup S. 77.

da hun og Movrids Olsen kun havde to Børn, Sønnen Oluf Movridsen (Krognos) og Datteren Mette, havde Holger Rosenkrantz ved dette Giftermaal faaet Udsigt til en stor Arv i Fremtiden. Det nygifte Par boede i Begyndelsen vistnok dels paa Boller, dels paa Vordingborg Slot, som Holger Rosenkrantz endnu havde i Forlening og hvorpaa han $\frac{9}{10}$ 1550 fik et nyt Lensbrev, nu dog »paa Genant« (s: paa fast Løn)¹⁾. Kort efter døde imidlertid hans Svigerfader paa sin Forlening Skjoldnæsholm ($\frac{24}{11}$ s. A.) og blev begravet i Krognos'ernes Familiegrav i Ringsted, hvorhen Holger Rosenkrantz og Fru Mette med en større Kreds af de nærmeste Slægtninge fulgte Liget²⁾. Fru Elline Gøje flyttede det følgende Foraar til sin Gaard Klavsholm i Jylland; Sønnen Oluf Movridsen overtog Bollerup i Skaane, Bregentved udlagdes i Fællesskab for ham og hans Søster Mette³⁾.

Ogsaa Holger Rosenkrantz opslog kort efter sin Bolig i Jylland, nemlig paa Bygholm ved Horsens, i Nærheden af Boller. Allerede $\frac{15}{7}$ 1551 fik han nemlig Tilladelse til at indløse Bygholm Pantelen af Otte Gyldenstjernes Arvinger, og kort efter fik han Generalkvittering for den Tid, han havde haft Vordingborg i Forlening. Otte Gyldenstjernes Enke, Helvig Gøje, der var en Halvsøster til Elline Gøje, vilde dog ikke godkjende den Kontrakt, som hendes Broder Eskild Gøje som Lavværge for hende havde indgaaet med Holger Rosenkrantz, saa at denne endogsaa maatte stævne hende for Kongens Retterting. Tilsidst fik Kongen dog mæglet et Forlig, ifølge hvilket Holger Rosenkrantz strax skulde overtage Lenet med Ladegaarden og

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 456.

²⁾ Bricka, Fr. II's Ungdomskjærlighed, S. 109.

³⁾ Brasch, Gl. Ejere af Bregentved S. 149 ff.

en Del af Afgifterne mod Udbetalingen af Pantessummen til Fru Helvig, der imidlertid skulde beholde Bygholm Slot med alle dertil hørende Huse og nogle af Afgifterne indtil 1ste Maj. 10de Maj 1552 fik Holger Rosenkrantz derpaa kongeligt Pantebrev paa Bygholm med de dertil liggende 4 Herreder¹⁾.

Da Holger Rosenkrantz nu for Alvor var bleven knyttet til Jylland, begyndte han en Række Ejendoms-handler og Mageskifter, som der senere vil blive Lejlighed til nærmere at omtale. I Foraaret 1552 deltog han derpaa i den jyske Adels Møde i Viborg, hvor aarlige Adelsmøder fastsattes til Trinitatis Søndag. For øvrigt fik han strax nok at gjøre med de Rustninger, Kongen paa denne Tid foretog af Frygt for Uroligheder i Tyskland, og da Kongens Broder, Hertug Adolf, paa denne Tid skulde have en Sammenkomst med Kongen paa Dronningborg ved Randers, maatte han modtage Hertugen i Kolding og ledsage ham til Randers²⁾. — I Juli Maaned deltog han derpaa i en Herredag i Kjøbenhavn, og nævnes her d. 8. Juli 1552 første Gang som Rigsraad. Han er altsaa bleven det omtrent samtidig med den noget yngre Peder Oxe, selv omtrent 35 Aar gammel.

Som Rigsraad indtog Holger Rosenkrantz en betydelig Stilling, og en Mængde forskjellige Hverv bleve ham efterhaanden overdragne, hvoraf kun de vigtigste kunne medtages i denne Fremstilling. — I Aaret 1554 blev han tillige med flere andre Raader sendt til et Møde i Elfsborg med svenske Raader for at udjævne de Stridspunkter, som

¹⁾ Geh. Ark., Bygholm Nr. 5; Reg. o. a. L. V, 122; 377; Tegn. III, 410 b; 413–14.

²⁾ Tegn. 1552 f. 64; Reg. f. 378; Krag og Stephanus, Suppl. 114. Dske Kong. Hist. 53.

stadig var mellem Rigerne. De mødtes ogsaa her omtrent d. 1. Maj; men man kom ikke til noget Resultat om alle disse ynkelige Smaakævlrier. Endelig erklærede de danske Sendebud, at de vare hjemkaldte, fordi der fandt store Rustninger og Troppesamlinger Sted i Nordtyskland¹⁾. — Disse stadige Troppesamlinger i Tyskland foruroligede Regeringen i høj Grad. Nye Skattepaalæg paabødes, for at Fæstningerne kunde sættes i tilbørlig Stand. Holger Rosenkrantz fik da i Forening med Hr. Otte Krumpen, der var bleven Rigmarsk efter Erik Banners Død i Marts 1554, i Begyndelsen af Aarot 1555 Ordre til at oppebære af samtlige jydskes Lensmænd den paalagte Landehjælp²⁾. Det var vistnok i den Anledning, at Holger Rosenkrantz i Forening med Otte Krumpen og Erik Krabbe i September 1554 var bleven sendt til Viborg under St. Mauritii Marked for at underhandle med den jydskes Adel, som paa denne Tid i stor Mængde plejede at samles i Viborg. Adlen viste sig nok villig til at gaa ind paa Kongens Begjæring, men opstillede til Gjengjæld forskjellige Ønsker, som de overdroge de tre nævnte Mænd at forebringe Kongen. Heriblandt var, at Kongen vilde unde Adlen to Jomfruklostre, at de ikke skulde nødes at give deres Børn til Bønder og ufri Folk, en Bon, der for saa vidt blev opfyldt, som det ved en Rigsraadsbeslutning af 1. Oktbr. 1556, der er medbeseglet af Holger Rosenkrantz, bestemtes, at Maribo Kloster skulde vedblive at bestaa som et adeligt Jomfrukloster³⁾. — Desuden androges paa, at Møn-

¹⁾ Krag og Stephanius II, 233; Krag's Chr. III, 367; 376; Huitfeldt S. 1548—50; Tegel, Gustav I Hist. II, 291—304.

²⁾ Tegn. 1555 fol. 499; 527; ¹⁾/₁₁ 1558 (Reg. fol. 448) udstedtes Kvittering til Otte Krumpen og Holger Rosenkrantz for denne Landskat fra 1555, nemlig 30,407 Daler m. m.

³⁾ Reg. 1556 fol. 257; Kall-Rasmussen, Musse Herred, I, 157 f.

stringerne af Adlen herefter maatte ske stiftsvis, altsaa ikke som tidligere almindeligt for Jyllands Vedkommende i Viborg. Ogsaa dette Ønske synes at være taget til Følge; saaledes holdt Holger Rosenkrantz i Foraaret 1556 i Forening med Jørgen Lykke Mønstringer over Aarhus Stift dels ved Brabrand, dels udenfor Aarhus og Horsens, og det samme var Tilfældet i de følgende Aar¹⁾.

I Februar 1555 blev derpaa Holger Rosenkrantz tillige med en Mængde andre Raader og Adelsmænd udset til at ledsage Dronningen og Hertug Frederik til Wismar, hvor Kongens Søsterdatter, Frøken Anna Sofie af Preussen, d. 15. s. M. holdt Bryllup med Hertug Hans Albrecht af Meklenborg. De udskrevne Adelsmænd, blandt hvilke ogsaa Peder Bilde og Holgers Broder Jørgen vare, skulde møde i Kolding ved Kyndelsmisse Tider; i Forvejen skulde de aftale, hvem de skulde være i Vogn sammen med, fire i hver Vogn, dog kun med to Heste for hver; de skulde «udfly sig i gode Klæder og en Guldkjæde, som de kunde gaa Kongen og Riget til Ære med»; deres Svende og Dreng skulde være klædte i Kongens Hofklædning med Kongens Farve i Ærmet; hver skulde have fire gode Heste med og sørge for «gode agtede Karle, som ikke ere Drankere eller ville gjøre Klammer og Trætte»²⁾. Dronningen

¹⁾ Dske Saml. i Geh. Ark. Nr. 301; Tegn. 1556 fol. 23; 24. — Mødet i Viborg sættes i Suppl. til Krag til Aar 1552; men da Otte Krumpen i Brevet kaldes Rigmarsk, kan det i det tidligste være fra 1554; thi Erik Banner, der endnu i en Dom Fredag efter Fastelavn 1554 (Geh. Ark. Ribe Stifts Br. Nr. 590) kaldes Rigmarsk, døde 28. Marts s. A. (Fam. Rosenkr. II, 257). Ligesaa urigtigt er Aarstallet «Severini Dag 1554» i Suppl. til Krag S. 232, thi da var Erik Banner død, og Holger Rosenkrantz ikke «vor Mand og Tjener», men tillige Rigsraad.

²⁾ Tegn. 1554 fol. 473; 474. De udskrevne Raader vare: Mogens

og Hertug Frederik kom dog ikke med, men Hr. Otte Krumpen og Holger Rosenkrantz udsaaes til at repræsentere Kongen. Festen skulde dog ikke gaa af uden Trætte; men denne kom rigtignok ikke fra Staldkarlene. Da Bryllupsdansen skulde begynde, blev der anvist den polske Konges Sendebud Førrangen, saa at han skulde opføre Dansen med Bruden. Herover bleve Hr. Otte Krumpen og Holger Rosenkrantz saa forbitrede, at de strax forlode Salen; thi det var ikke blot en Haan mod deres Herre, der var Brudens Morbroder, men ogsaa mod Danmarks Rige, der var ældre som Kongerige end Polen. De danske Sendebuds Opbrud vakte selvfølgelig stor Opsigt. Brudens Fader, Hertug Albrecht af Preussen, og Brudgommen skyndte sig at sende Bud og Brev til Danmark, hvori man forsikrede, at man ikke havde villet fornærme Danmark, men at man havde maattet give de polske Sendebud Førrangen, fordi Kongen af Polen var Preussens Lensherre. Kristian III hævdede i sit Svar sine Landes Forret, men lod sig for øvrigt nøje med Undskyldningen, saa at Forholdet til Meklenborg vedblev at være ret venskabeligt. Næste Aar ægtede derpaa Hertug Ulrik af Meklenborg i Kjøbenhavn Kongens Søster Elisabeth, der tidligere havde været gift med Hertug Magnus af Meklenborg. Ogsaa i disse Festligheder deltog baade Holger Rosenkrantz og hans Broder Jørgen¹⁾.

Efter Tilbagekomsten fra Meklenborg deltog Holger Rosenkrantz i den følgende Del af Aaret 1555 i mange

Gyldenstjerne, Børge Trolle, Ejler Rønnev, Holger Rosenkrantz, Niels Lange og Woyslaff Wobitzer.

¹⁾ Huitfeldt S. 1548 og efter ham Krag (ø: Stephanus) S. 371—72; Tegn. 1555, 613—14. — 1555, 12. April, Kr. III til Hertugen af Preussen og Hertug Joh. Albrecht af Meklenborg, Geh. Ark. Ausl. Reg. 1555 fol. 336 ff.

forskjellige Hverv; saaledes var han Medlem af den Kommission, der ordnede Præsternes Underhold (Klemmebrevene). I Forening med Otte Krumpen drog han derpaa omkring for at bestemme, hvilke Fæstninger der skulde udbedres. I det hele taget blev Holger Rosenkrantz i disse Aar brugt meget i Forening med Rigmarsken Otte Krumpen og havde allerede nu faktisk et Slags Overtilsyn med Krigstilberedelserne i Jylland¹⁾. Da Kongen saaledes i Slutningen af Aaret 1556 atter frygtede meget for Krigshobe, der vare samlede hinsides Elben, og da der samtidig var indtraadt en stærk Vinter, saa at Kongen ikke selv kunde komme over til Jylland, udgik der Breve (8. Decbr.) til Holger Rosenkrantz om at have alting i god Agt; hvis Fjenden gjorde Indfald i Hertugdømmerne, skulde han strax opbyde alt krigspligtigt Mandskab og hermed begive sig til Kolding, alt dog kun efter Samraad med Kausler Johan Fris. Denne Gang skete der dog ikke videre; men atter i April 1557 udbad Kongen sig Johan Frises og Holger Rosenkrantzes Raad angaaende de Breve, der atter vare indløbne om Troppesamlinger ved Elben, og der blev tilstillet Holger Rosenkrantz aabne Breve til Adlen og Almuen i Jylland om at sidde rede, og disse Breve skulde Holger Rosenkrantz lade forkynde ved Viborg Landsting. Kongen bød endogsaa (13. April) Holger Rosenkrantz at forblive paa Bygholm istedenfor at begive sig til en Herredag i Kjøbenhavn, som da var

¹⁾ Tegn. 1555 fol. 574 (Juli), Brev til Lensmanden paa Aalborghus, at Befæstningen der paa Slottet efter Otte Krumpens og Holger Rosenkrantzes Raad skal udsættes indtil videre, da der mangler forsk Vand. — ²⁾ 1557: Otte Krumpen og Holger Rosenkrantz skulle antvorde Frantz Brockenhus 5000 Daler af Rigens Penninge til den Fæstnings Behov, som er foretagen paa Nyborg (Tegn. 1557 fol. 229).

udskreven, for at han «iligen» kunde begive sig Syd paa med Krigsmagten, om noget indtraf. Kort efter fik han dog Ordre til personlig at komme til Herredagen. Han mødte ogsaa ved Herredagen, der netop var stærkt optagen af Krigsudsigterne, og har i Maj og Juni deltaget i kgl. Rettertingsdomme i Kjøbenhavn¹⁾.

Kort efter bleve Holger Rosenkrantz og Otte Krumpen tillige med to andre Rigsraader i Kongens Sted sendte til et Møde i Flensborg angaaende de evindelige Kævelier med de slesvigske Hertuger. Da Kongen imidlertid ikke selv havde kunnet give Møde, fordi han da modtog Besøg af sin Svigersøn og Datter fra Sachsen, gik det egentlige Møde overstyr; derimod aftaltes et nyt Møde mellem fire danske og fire hertugelige Raader i Kolding den 8. August, hvortil ogsaa Holger Rosenkrantz skulde indfinde sig²⁾. Kurfyrsten og hans Gemalinde opholdt sig denne Gang i længere Tid i Danmark. De rejste tilbage over Hertugdømmerne, og Brødrene Holger og Jørgen Rosenkrantz fik da Ordre til at skaffe dem fyrsteligt og tilbørligt Underhold paa Hjemvejen fra Kjøbenhavn til Hertugdømmerne (27. Septbr.)³⁾.

Som Lensmand paa Bygholm havde Holger Rosenkrantz i alle disse Aar en ejendommelig Sag med en Bonde, Bertel Sørensen i Grundet, der havde to Gaarde i Fæste under Lenet. Allerede i Aaret 1550 havde den daværende Lensmand, Otte Gyldenstjerne, sagsøgt Bonden, fordi han ikke ydede de samme Ydelser som de andre

¹⁾ Tegn. 1556 fol. 111; Reg. 1557 fol. 168; Tegn. fol. 181: 183. — Dsk. Mag. 4. R. V, 102; Ny kirkehist. Saml. VI, 707 f.; Ny dsk. Mag. VI, 164—65.

²⁾ Dipl. Flensborg. II, 720; 721. Tegn. 1557 fol. 230—32.

³⁾ Tegn. 1557 fol. 241.

Bønder i Lenet; men ved en Kongedoms af 1551 var han bleven fritagen for at svare en Del af de omstridte Afgifter til den i Mellemtiden afdøde Otte Gyldenstjernes Arvinger, fordi han havde bevist, at allerede Otte Gyldenstjernes Fader, Hr. Henrik Knudsen, i Aaret 1495 havde indrømmet Fritagelse for de omstridte Ydelser af Grundetgaard i hans og hans Arvingers Tid, uagtet disse Ydelser stode opførte fra ældre Tid i Lenets Jordebog; derimod erkjendtes Bertel Sørensen for pligtig til at rette for sig med Hensyn til de øvrige Afgifter og de Bøder, han var idømt, saaledes som han tidligere havde erklæret sig villig til, men endnu ikke gjort. — Saaledes stod Sagen, da Holger Rosenkrantz overtog Lenet. Forholdet mellem ham og Bertel lod til at skulle blive meget venskabeligt. Han tog sig af ham baade under denne Sag og under en Trætte, han samtidig havde med Hans Holk til Barritskov. Da disse Sager vare til Ende, forærede Bertel ogsaa Holger Rosenkrantz to Øxne for den Umage, han havde haft for hans Skyld, og da Holger Rosenkrantz havde kjøbt en Hest af ham, vilde han af samme Grund ingen Betaling have af denne. Saaledes fremstiller i al Fald Holger Rosenkrantz Sagen, medens Bonden rigtignok 7 Aar senere søgte at give det den Vending, at Holger Rosenkrantz havde «afskattet» ham disse Gaver med Urette. Bertel vilde imidlertid lige saa lidt yde sine Afgifter til den nye Lensmand som til den gamle, idet han stadig holdt sig til Forholdet i Henrik Knudsens Tid. Da disse Fritagelser imidlertid kun gjaldt for Henrik Knudsens og hans Arvingers Tid, vilde Holger Rosenkrantz have de fulde Ydelser, hvortil Gaardene stode opførte i Lenets Jordebog, og lod atter Bertel retslig tiltale ved Bjerger Herredsting, Viborg Landsting og tilsidst for Ri-

gens Ret. Bertels Slægt og Venner fik da mæglet et Forlig, saa at han mod Fritagelse for videre Retsforfølgning skulde betale Holger Rosenkrantz 50 Daler og forpligte sig til at yde samme Ægt og Arbejde af sine to Gaarde som de øvrige Bønder i Lenet. Denne Kontrakt holdt Bertel dog ikke, hvorfor han atter det følgende Aar (1554) blev stævnet for Herredsting, Landsting og Rigens Ret. Imidlertid havde han for Viborg Landsting ladet falde Ukvemsord mod Tronfølgeren, Hertug Frederik. I Oktbr. 1555 kom Sagen da atter for det kongelige Retterting. Holger Rosenkrantz lod fremlægge en Jordebog af 1514, hvori de Ydelser, han affordrede Bertel, stode opførte; men da denne Jordebog var yngre end de Breve, han havde faaet paa Fritagelsen af Henrik Knudsen (1495) og senere (1509) af dennes Enke Karen Bilde, forlangte Bertel, ligesom tidligere under Sagens Førelse, den gamle Jordebog fremlagt, der «for hundrede Aar siden» var medfulgt Lenet, da Henrik Knudsen overtog det, og be- raabte sig desuden paa Kongedømmen af 1551. Disse Paa- stande tog Retten ikke tilfølge, da Dommen af 1551 kun gjaldt for Forholdene i Gyldenstjernernes Tid og da Bertel jo desuden selv skriftlig havde forpligtet sig til at yde de samme Ydelser som de andre Bønder. Retten erklærede da, at Bertel var pligtig til at rette for sig for de Sager, som han lovlig var tiltalt for til Herredsting og Lands- ting, og at Holger Rosenkrantz fremdeles skulde have Ret til at forfølge Sagen videre efter Rigens Ret. — Der blev da nu taget Rigens Rømningsbrev over Bertel. Han blev dømt fredløs, greben og sat i Taarnet paa Bygholm. Hans Slægt og Venner maatte nu se at faa Freden kjøbt tilbage for ham. Det lykkedes dem ogsaa at faa ham ud- løst mod at love at give Holger Rosenkrantz Penge og

Øxne for den Fredløshedssag, han havde over Bertel, mod at denne skulde møde i Rette for Kongen, Rigens Ret, Landsting og Herredsting, naar Holger Rosenkrantz stæv- nede ham; men tillige maatte han love, at saa ofte han sad Holger Rosenkrantz overhørig med Ægt og Arbejde eller andet, han var pligtig, skulde han, naar han over- bevistes herom, give Lensmanden 2 Øxne og sine For- lovere en Oxe. Dette Forlig holdt han dog lige saa lidt som de forrige. Forloverne satte ham da i Jern i 14 Dage og førte ham fra det ene Herredsting til det andet, indtil de kom til Bjerge Herredsting (Hjemtinget). Her mødte Holger Rosenkrantzes Foged og Svende med Bøddel og Rettersværd og lod, som de vilde lade ham rette, den fredløse, der igjen havde brudt Freden. Menige Herreds- mænd bade ham da fri paa en 8 Dags Tid, at han kunde komme hjem for at underhandle med Lensmanden. Han maatte nu love 120 Daler og 20 Øxne og Fogeden 10 Daler, før han kunde komme «ud af de Dele (s: den Proces), de havde ham udi».

Fri kom han altsaa; men havde han før været stædig, blev han nu helt ustyrlig. Kort efter (1557) udkom nem- lig en kongelig Forordning om Lenenes Styrelse, og heri blev der taget stort Hensyn til Bønderne; Afgifterne, især Gjæsteriet, maatte ikke afkræves uden efter de gamle Regler (o. s. v.). Disse Bestemmelser gave Anledning til adskillige Misforstaaelser; hist og her, især i Vend- syssel, opstod oprørsk Trods hos Bønderne, saa at Rege- ringen selv maatte lade Kommissærer drage til Vendsyssel, og maaske ogsaa andre Steder, for at undervise Almuen om Lensforordningens rette Forstaaelse. Nu vilde Bertel slet intet udgive til Bygholm; han søgte ogsaa at stifte «Mytteri» blandt de øvrige Bønder og erklærede højt og

lydelig, at Kongen havde givet dem en Reces, at de ikke mere skulde yde Ægter og Arbejde eller noget Gjæsteri til Bygholm (1558). Ved en tidligere Lejlighed (1557) havde han imidlertid sagt paa Tinget: «Hvad skjøtter jeg om Kongens Reces», og ladet falde mange andre «forkastelige, utilbørlige og oprørske Ord», baade paa Herredstinget og andensteds, og da Holger Rosenkrantz tilbød at ville sætte Borgen for, at han vilde tilbagegive Bertel alle de Penge og Øxne, han havde ladet oppebære af ham for de forskjellige Faldsmaal, naar Bertel vilde stille Borgen for at ville møde 14de Dagen derefter for Dom og Ret «og nyde og undgælde, hvad Dom og Ret kan give», — saa vilde hverken han selv møde eller nogen anden paa hans Vegne. Nej, Bertel tog Sagen paa en anden Maade; han stævnedes Lensmanden for Kongens Domstol i Kolding d. 17. Oktbr. og beskyldte ham for med Urette at have «afskattet» ham Penge og Øxne m. m. Men Retten erklærede, at eftersom Holger Rosenkrantz havde ladet ham retslig forfølge efter Loven for alle Sagerne og Bertel selv havde tinget med ham for alle de Sager, hvori han var dømt, saa havde Holger Rosenkrantz ingen Uret gjort ham i disse Sager. Nu tog Holger Rosenkrantz Gjenstævning over ham, og 4 Dage senere blev den Dom afsagt, at efterdi han lydelig havde standet for Tingsdom og foragtet Kongens Reces og desuden sagt mange utilbørlige og oprørske Ord, samt endnu sad inde med Landgilde, Ægt og Arbejde og saaledes havde været Lensmanden ulydig og overhørig paa Kongens Vegne, saa skulde denne strax tage Bertel Sørensen i Forvaring og føre ham for Bjerge Herredsting og Herredsfogeden der domme ham efter Loven.

Hermed ende Oplysningerne om denne langvarige

Sag. Om han er bleven dømt som Oprører og henrettet, det vide vi ikke; men hele Sagen kaster et ejendommeligt Lys over den mangelfulde Retstilstand i det 16. Aarhundrede. En i og for sig ubetydelig Sag bringer en Mand, der med stor Sejghed holder paa sin formentlige Ret, uden at der, som det synes, fra Begyndelsen af er gjort ham Uret, tilsidst i Kollision med hele Retstilstanden og gør ham oprørsk. Man kommer til at tænke paa en lignende Sag fra det følgende Aarhundrede, da en stridbar Smed i Bukkerup paa Sjælland af en lignende Grund kommer i Strid med «de Højlærde» og tilsidt efter mange Aars Forløb ender som fredløs og bliver dræbt, efter i mange Aar at have været en Skræk for hele Omegnen¹⁾.

Netop som Slutningen af denne Sag stod paa, havde Holger Rosenkrantz fulgt Kongen og hans Søn, Hertug Frederik, paa deres Rejser i Jylland; i Begyndelsen af September havde han saaledes deltaget i en kongelig Rettertingsdom i Aalborg²⁾. Pestagtige Sygdomme rasede imidlertid i Landet; Birgitte Gøje plejede saaledes syge i sit Hjem, og Herluf Trolle nærrede stor Bekymring for hende «i denne farlige og skrøbelige Tid». Fru Elline Gøje havde ligget syg paa Klavsholm, men var dog kommen sig. Sygdommen angreb imidlertid ogsaa hendes Datter, Holger Rosenkrantzes unge Hustru, Mette Krognos, der opholdt sig paa Bygholm. «Gud har lagt Korset saa haardt paa din Søster, at hun ikke kan komme deraf med Livet», skriver Fru Elline d. 23. September 1558 til

¹⁾ Dommene hos Rosenvinge I, 167—69; II, 153—157; 246—51; 251—54 og Rosenvinges Bemærkninger i Indledn. til 2den Del. — Om Peder Smed i Bukkerup henvises til Danske Mag. 4. R. IV, 195—45.

²⁾ Rosenvinge II, 233; 235.

sin Søn Oluf Movridsen, idet hun beder ham komme til Jylland; «jeg tænker, at Holger har skrevet dig al Lejligheden til, hvorledes det er fat med din Herre¹). Den Tid var det ikke saa fat med hende (Mette Krognos), Gud almægtigste vil nu have hende af denne Jammerdal og til det evige Rige, saa vil baade du og jeg sætte vor Vilje i hans Vilje, han véd bedst, hvad os er nyttigst.» Den 26. September døde hun: den 4. Oktober underrettede Moderen fra Bygholm sin Søn herom og at hun allerede var bleven begravet d. 2. Oktbr. i Boller Sognekirke (Udt Kirke). «Hun fik en salig kristelig Afgang», skriver hun, «og haver jeg ingen Tvivl om, at hun ogsaa fanger en glædelig Opstandelse, og blev hendes Lig begravet i Boller Sognekirke nu i Søndags og fik en statelig Begravelse. Gud véd, at jeg havde gjerne set, at du havde været der hos, om Gud havde det forset, at jeg maatte have haft dig for Øjne, efterdi Gud havde taget det andet, han havde givet mig. Her er intet sket uden hans guddommelige Vilje og Forsyn.» — «Jeg har vel befundet», tilføjer hun, «hvad et moderligt Hjerte er baade for dig og din salig Søster; du er ikke meget af mit Sind (o: Tanke), thi jeg er nu som den, ikke uden ét Øje haver. Herren har givet, han har taget, ham ske Lov og Ære til evig Tid»²).

Med Mette Movridsdatter havde Holger Rosenkrantz efter Gravskriften i Udt Kirke to Døtre, Margrete og

¹) Enten Kristian III, der vistnok allerede da var syg, eller maaske snarere Fr. II, i hvis Tjeneste Oluf Movridsen da var, og i saa Fald sigtes maaske nærmest til hans Forhold til Anna Hardenberg.

²) Brevene ere trykte hos Bricka, Fr. II's Ungdomskjærlighed S. 153—58; smilgn. Brasch, Gl. Ejere af Bregentved S. 148—57. Becker, Herluf Trolle og Birgitte Gøje S. 31—32.

Ellen; men de vare begge døde som smaa, saa Holger Rosenkrantz nu sad ene tilbage paa Bygholm. Som Arving efter sin Hustru kunde han vel gjøre nogle Fordringer til Fru Elline Gøje og Oluf Movridsen. I Forening med denne udstedte han ogsaa Juledag 1558 en Erklæring om, at Fru Elline frit og kvit maatte beholde Bregentved Hovedgaard paa Livstid, saaledes som det var aftalt i Fru Mettes Levetid¹⁾. Fru Elline giftede sig imidlertid i Februar det følgende Aar med Vincents Juel, Søn af Jens Juel til Hesselmed ved Varde. I hendes Breve til Sønnen ogsaa efter denne Tid omtales hyppigere Forholdet til «Holger», hvem hun anbefaler ham at sætte sin Lid til i alle Sager²⁾. Fru Elline døde selv d. 20. Februar 1563 under et Besøg hos sin Søster Birgitte i Ring Kloster ved Skanderborg. Endnu i Slutningen af December 1564 var det endelige Skifte mellem Oluf Movridsen og Holger Rosenkrantz dog ikke opgjort. «Jeg vil nu næst Guds Hjælp gjøre det til Ende med Holger», skriver Oluf Movridsen paa denne Tid til Birgitte Gøje, «før jeg drager over (til Skaane), om han nogenlunde vil, saa at I skulle vist spørge, at Skylden ikke skal findes hos mig»³⁾. Holger Rosenkrantz synes for øvrigt stadig at have taget sig af Oluf Movridsen og synes ogsaa at have haft stor Del i hans senere Ægteskab med Anna Hardenberg og de dertil knyttede romantiske Forhold.

Ret lang Tid fik Holger Rosenkrantz ikke Lejlighed til at hengive sig til Sorgen over sin Hustrus Død. Allerede midt i samme Maaned finde vi ham i Anledning af Bertel Sørensens Sag paa Koldinghus, hvor Kong Kristian

¹⁾ Brasch, Bregentved, S. 152 f.

²⁾ Bricka, anf. Skr. S. 114: 160 f.

³⁾ Bricka, anf. Skr. S. 181.

III havde taget Ophold for længere Tid og hvor hans Broder Jørgen da var Lensmand. Han har medunder- tegnet den koldingske Reces af 13. December og har vistnok endnu været her, da Kong Kristian III døde d. 1. Januar 1559.

Med den unge Kong Frederik II stod Holger Rosenkrantz paa en fortrolig Fod. Han havde været Hofmarskalk paa den Tid, da Prinsen endnu opholdt sig ved sin Faders Hof, og senere, da Prinsen havde faaet sin egen Hofstat paa Malmøhus (1554), hvortil ogsaa Broderen Erik hørte, havde han oftere haft Lejlighed til at være i hans Nærhed. De havde været sammen under Kongens Rejse i Jylland i September 1558. Endnu 16. Oktbr. havde de samtidig været paa Koldinghus; men Prinsen var derpaa taget tilbage til Malmø og kom, uagtet Modrens gjentagne Skrivelser, for sent tilbage til at overvære sin Faders Død¹⁾. «Du kan aldrig tro», skriver Dronningen i et af disse Breve til Sønnen (16. December), hvor bedrovet din Holger har været over, at han skulde være saa længe borte fra dig²⁾. — Efter Faderens Død synes Holger Rosenkrantz ogsaa til Stadighed at have været om Sønnen. Han kaldes i denne Tid endogsaa atter «Hofjunker», skjønt han i en længere Aarrække allerede havde været Rigsraad³⁾; han overværede Kongerne Kristian III's og Kristiern II's Begravelser i Odense og fulgte derpaa med den unge Konge til Jylland, hvor denne i længere Tid opholdt sig, dels paa Dronningborg ved Randers, hvor Jørgen Rosenkrantz nu var bleven Lensmand, dels i Aarhus og paa Kallø. Af Raader var der

¹⁾ Jf. Bricka, anf. Skr. S. 181.

²⁾ Geh. Ark. Aarsb. I, 83.

³⁾ Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarkivet 1873—76 S. 153.

da kun tilstede Holger Rosenkrantz, Johan Fris og Korfitz Ulfeld. Han blev ligeledes paa denne Tid udset til at fungere som «Skjænk» ved Kroningsfesterne, der vare fastsatte til August Maaned, og skulde sammen med Jørgen Lykke som Køgemester «bestille og lade beskrive, hvad som skal paaholdes i Kjøkken og Kjælder»¹⁾.

Denne Hofstilling afbrødes ved Kongens Ditmarsker-tog. Holger Rosenkrantz ledsagede Kongen i Slutningen af April Maaned med ti Heste til Slesvig, hvor Aftalen med de holstensk-slesvigske Hertuger blev nærmere truffen. I Maj var han blandt de Raader, der udsendtes for at mønstre de antagne Krigsfolk; paa Krigstoget selv var han en af de tre Krigskommissærer, der skulde have Overopsyn med Sagernes Ledelse, især med Provianteringen og Pengemidlerne o. s. v. Ligeledes havde han Plads i det af høje Officerer bestaaende Krigsraad, der i For-ening med Fyrsterne og Feltmarskalken, den gamle Johan Rantzau, skulde have den øverste militære Ledelse. Den 13. Juni stod Hovedslaget ved Hejde; Holger Rosenkrantz har selv i Udt Kirke ved Boller ladet anbringe en Minde-skrift herom, hvor alle de betydeligste Hærførere nævnes. Den 18. Juni vendte Kongen tilbage til Kjøbenhavn, og samtidig vistnok ogsaa Holger Rosenkrantz²⁾.

Den 20. August fandt derpaa Kroningen Sted med stor Højtidelighed i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn i Over-værelse af en Mængde fremmede Herrer og Fyrster. I det højtidelige Optog til Kirken red den nylig udvalgte Rigs-

¹⁾ Dsk. Mag. 3. R. III, 302; Tegn. 1559 fol. 36; 50. — Brev fra Joh. Fris til Mogens Gyldenstjerne, Statholder i Kbhvn., dat. Randers misericordia dom. (24. April) 1559, Dske Kong. Hist. Fasc. 39: A. Heise, Diplom. Viberg. S. 333.

²⁾ Jacobsen i Hist. Tidsskr. II, 19; Rosen, Fr. II's Kron. S. 8 ff.; 53. — Marm. Dan. II, 186.

hofmester Ejler Hardenberg med Kronen, Hr. Mogens Gyldenstjerne med Sceptret, Rigsmarsken Hr. Otte Krumpen med Sværdet og Holger Rosenkrantz med Æblet, saaledes som det ses af de gamle Tegninger, man har heraf. Da Kongen derpaa var bleven salvet af Biskoppen og kronet af Rigens Raad, uddeltes Ridderslaget¹⁾. Blandt de Mænd, denne Ære var tiltænkt, var ogsaa Holger Rosenkrantz; men han tillige med flere andre Adelsmænd «med største Ærbødighed sig undskyldte og Hans Majestæt paa det ydmygeligste og underdanigste takkede». Grunden angives ikke, men antages at have været religiøse Betæneligheder ved som Protestanter at aflægge Riddereden. Heller ikke Holger Rosenkrantzes Brødre Erik og Jørgen eller Peder Oxe og Peder Bilde modtog nogensinde denne Værdighed, lige saa lidt som i en tidligere Tid Rigsmarsken Erik Banner, uagtet alle disse Mænd maatte anses for selvskrevne til denne Værdighed, hvis de selv havdo ønsket den. Mulig har den adelige Selvfølelse ogsaa gjort sig gjældende ved denne Vægning. — Efter Ridderslaget forlod man atter Kirken, Kongen bærende Rigsklenodierne, undtagen Rigsæblet, som Holger Rosenkrantz atter bar foran ham. Muntre Gjæstebud fulgte efter, hvori Holger Rosenkrantz fungerede som Skjænk for de fyrstelige Personer. Ogsaa i de Turneringer deltog han, som den følgende Torsdag gaves paa

¹⁾ De nye Riddere vare Rigshofmesteren Ejler Hardenberg, Børge Trolle, Tage Ottesen (Thott), Verner Parsberg, Erik Krabbe, Jørgen Lykke og Niels Lange, se Henrik Smiths Aarvog hos Rørdam, Mon. hist. Dan. I, 646. Hos Resen fattes flere af de her nævnte; at disse Mænd imidlertid ikke vare Riddere den 12. August, ses af Hndf.; men senere vare de det. Børge Trolle betegnes dog lige saa lidt som Herluf Trolle som Ridder i en Rigsraadsliste fra 1559 (G. A.).

Gammel Torv og hvoraf man endnu har en gammel Afbildning¹⁾. — Ogsaa Rigsraadsudnævnelser foretoges paa denne Tid, deriblandt Holgers Broder Erik Rosenkrantz, og da Jørgen derpaa 1563 opnaaede samme Værdighed, sad saaledes nu alle tre dalevende Brødre i Rigens Raad.

Holger Rosenkrantz har vistnok i den følgende Del af Aaret 1559 fulgt med Kongen; i det mindste deltog han i Oktober Maaned i kgl. Rettefærdighed i Esrom, i November i Sorø og i December i Nyborg, og herfra fik han et kgl. Kredensbrev til en Del jydskes Lensmænd angaaende forskellige Hverv, han skulde meddele dem²⁾. — Ogsaa Kongen drog til Jylland, hvor han opholdt sig endnu en Del af det følgende Aar. Under et Ophold paa Em Kloster mellem Skanderborg og Silkeborg fandt han saa stort Behag i den skov- og jagtrige Egn, at han besluttede at nedlægge Klostret og omdanne det til et kgl. Slot under Navn af Emborg, som derpaa forlenedes til Holger Rosenkrantz (16. April 1560). Klosterskolen, som endnu bestod, blev hævet; for den sidste Abbed blev der sørget paa anden Maade; Præsten, Skolemesteren, Ringedegnen og Peblingene, 24 i Tallet, fik hver en Tærepenge og maatte saa føje sig bort. Til Erstatning fik Aarhus Skole (5. Maj) Kongetienderne af 10 Sogne i Hads Herred, for at 24 Disciple kunde faa Underhold deraf. — Om Efteraaret kom Kongen igjen til Emborg; de fem omliggende

¹⁾ Tegn. 1559 fol. 50 (Indbydelsen af $\frac{20}{3}$ til Turneringen, med bedste Klæder, Guldkjæder og andre Smykker, saa at de kunde gaa Kongen og Riget til Ære, hver med 6 Svende i Kongens Hofklædning, sorte Kjortler og lysegule Hoser). — Tegningen hos Tr. Lund, Danm. og Norg. Hist. IV. 29, og hos Resen S. 28 ff. Den officielle Beretning i Bruuns Dske Saml. IV, 143 ff.

²⁾ Reg. 1559 fol. 268, 276; Tegn. fol. 187; Geh. Ark. Aarsb. I. 88—89.

Birker, Ry, Dover, Tøring, Vissing og Vor, bleve nu (7. Oktbr.) lagte til det Ting, som Kongen havde befalet Holger Rosenkrantz at indrette ved Emborg. Kongen blev her hele Aaret ud; Mortensdag og de følgende Dage samlede han her om sig en stor Del af Rosenkrantzernes Familie, saaledes Holgers Søster Anna, nu Enke efter Albrecht Gøje, Jørgen Rosenkrantz med hans unge Hustru, Dorte Lange, Folmer Rosenkrantz Axelsen til Stensballe med hans Hustru, Margrete Gyldenstjerne, og flere. De adelige Fruer skulde tage deres Jomfruer med, saa det vistnok er gaaet lystig til paa Emborg i denne Tid. Den 28. November, og maaske flere Dage, var Kongen derpaa Holger Rosenkrantzes Gjæst paa Boller; Julen tilbragte han derimod atter paa Emborg, optagen af Tanken om ved Magelæg og Godsomlægninger fra Silkeborg og Ring Kloster at samle Gods i Salten og omliggende Byer til det nye Slot¹⁾.

Endnu den 25. Januar 1561 var Kongen i denne Egn; thi da tilskrev han fra Hinge ved Silkeborg Holger Rosenkrantz om, at han havde modtaget hans og Dr. Hieronymus Thenners Breve angaaende Hertugen af Lüneburgs Ærinder, og at han var tilfreds med Holger Rosenkrantzes Raad angaaende Hertugens Tilbud om at tjene Kongen. Det var nemlig paa denne Tid, at man nærrede stor Frygt for Peder Oxe og «de lothringske Praktikker». Fastelavns Søndag gjorde Kongen derpaa i Ribe sin Søster Dorotheas Bryllup med Hertug Vilhelm af Lüneburg²⁾.

Imidlertid var Fru Elline Gøjes Broder. Eskild Gøje

¹⁾ Om Emborg se Reg. 1560 fol. 158, 245, 284. Tegn. 1560 fol. 338, 343, 354, 358, 361, og Becker i Maanedsskriftet Orion I, 304 f. Rørdam, Kirkehist. Saml., 3. R., III, 101 f.

²⁾ Tegn. 1561 fol. 391; Resen S. 47—50.

til Gunderslevholm, død (2. Januar 1561). Hans Regnskabslen Skanderborg med de 10 dertil liggende Herreder blev derpaa forlenet til Holger Rosenkrantz (3. April)¹).

Da ogsaa V^{or} Kloster kort før var blevet lagt ind under Bygholm, havde Holger Rosenkrantz saaledes nu næsten hele denne Egn under sig. — Emborg tabte Kongen dog snart sin Interesse for. Allerede 6. Oktbr. 1561 fik Holger Rosenkrantz Ordre til at lade Emborg Kirke med «Sofnehus», Omgang og andre «unyttige» Huse nedrive og bruge Stenene til Bygning og Befæstning af Skanderborg. Endnu i nogen Tid blev der dog lagt Gods hertil, saaledes Salten Skøv; men i Aaret 1565 gav Kongen Holger Rosenkrantz «en vor Stald udi Emsborg standendes, som vore egne Heste udi stode, med det Stuehus, dertil bygt er og som vore Svende havde deres Værelse (Ophold) udi, saa han samme Huse maa lade nedtage og deraf bortføre Tommer, Sten etc. og det siden nyde, bruge og beholde uden al Hinder»²). Det hele var saaledes nu opgivet; en Del af den gamle Klosterbygning stod dog maaske endnu; thi endnu 1573, da Holger Rosenkrantz maatte afstaa Skanderborg, fik han Kvittering for «Slottene» Skanderborg og Emborg. Kongen havde imidlertid kastet hele sin Kjærlighed paa Skanderborg; Emborg blev bortfæstet til to Bønder og Klosterbygningerne tilsidst helt nedrevne.

I Aaret 1561 var Holger Rosenkrantz blandt de Raa-der, der skulde have ledsaget Kongen til Leipzig til Vil-

¹) Udkast i Dske Saal. i Geh. Ark. Nr. 377; jfr. Erslev S. 39. — ²)/4, dat. fra Frederiksborg, fik Hans Johansen (Lindenov) og Jens Juel Ordre at være tilstede ved Overleveringen af Lenet til Holger Rosenkrantz.

²) Teg. 1561 fol. 505. Reg. 1565 fol. 90.

helm af Oraniens Bryllup med den afdøde Kurfyrst Moritz af Sachsens Datter Anna. Af Frygt for Sverig og Peder Oxes «Praktikker» blev denne Rejse dog opgiven; derimod brugtes Holger Rosenkrantz tillige med Kongens tyske Sekretær, Dr. Hieronymus Thenner, i de liflandske Anliggender¹). — Det følgende Aar (1562) deltog han derpaa i de hyppige Forhandlinger med de svenske Sendebud, og var vistnok ogsaa med Kongen i Hamborg i Anledning af hans Stridigheder med denne Stad²). — Da Syvaarskrigen derpaa det følgende Aar (1563) udbrod, brugtes Holger Rosenkrantz overordentlig meget. I Begyndelsen af Juni holdt han saaledes Mønstring over Mandskabet i Bygholm og Skanderborg Len; fra Næsbyholm, som han styrede for sine umyndige Broderdotre, laante han Kongen Skyts, og da han selv skulde anvendes i Kongens Ærinder, paalagdes det (19. Juni) Landsdommerne i Jylland at have Indseende med, at han i Mellemtiden ingen Uret led. Holger Rosenkrantz blev nemlig paa denne Tid tillige med Oberst Hilmar von Münchhausen sendt til Kolding for at tage Lejetropperne i Ed, og da han imidlertid ogsaa var bleven forlenet med Tryggevælde og Faxe Herred som et frit Adelslen, fik han tillige med sin Søster Anne Rosenkrantz, der da var forlenet med Skjoldnæs, Ordre at tilsige Bønderne i deres Len at føre Proviant

¹) Tegn. 1561 fol. 418; 449; 469; jfr. Resen S. 56; Ny dsk. Mag. VI, 218.

²) Det Rygte, der paa denne Tid (Oktober 1562) var udbredt om, at Kongen i Vrede havde stukket Holger Rosenkrantz ihjel (Dske Kong. Hist. 41 b, Brev af 1. Oktbr. fra Henrik Rantzau til Kongen), ligesom han skulde have stukket Mogens Gyldenstjerne livsfarligt med en Rappier, fordi han havde fraraadet Hamborgs Belejring, er omtalt tidligere under Sten Rosensparre. Ogsaa Oberst Georg v. Halle (Jørgen v. Holle) skulde Kongen af samme Grund have truet med at slaa (Königsbergske Afskr. p. 3374).

til Kjøge, hvor Münchhausen havde Lejr med sit Regiment¹⁾. Da Krigen derpaa udbrod, ledsagede han Kongen paa dennes Tog til Halmstad og Elfsborg. — Det følgende Aar (1564) deltog han i Marts i Raadslagninger i Kjøbenhavn, men sendtes derpaa i April til Sachsen for at afslutte et Laan med Kongens Svoger, Kurfyrst August²⁾. — Efter sin Tilbagekomst i August Maaned deltog han paa Kjøbenhavn og Frederiksborg Slotte i Forhandlingerne om Greven af Schwarzburgs Afsættelse (jfr. under Peder Bilde). Da Kongen stadig brugte hans Raad, og da han saaledes ikke kunde komme til sine Forleninger, fritoges Adelsmanden Anders Grøn for det forestaaende Krigstog for at have Tilsyn med Holger Rosenkrantzes Forleninger³⁾.

Tilbage til Jylland kom Holger Rosenkrantz først langt ind i det følgende Aar. I December sendtes han, som tidligere omtalt under Peder Bilde og Sten Rosen-sparre, til Skaane for at mønstre de tyske Knægte, deltog derpaa i Januar 1565 i Kjøbenhavn i Underhandlinger med lybske Sendebud, rejste saa tilbage til Skaane for at deltage i Mønstringen af Knægtene, sluttede sig derpaa til Kongens Følge, da denne i Februar tillige med Daniel Rantzau kom over til Skaane, deltog derpaa atter i Marts og April dels i Mønstringerne i Skaane, dels i Kongens

¹⁾ Tegn 1563 fol. 400, 496; Dske. Saml. i Geh. Ark. Nr. 369; Resen S. 88; Dske. Kong. Hist. Fasc 45.

²⁾ 14. April, Kvittering til Rentemesteren Joachim Beck for 400 Daler, Holger Rosenkrantz fik til Tæring paa den Rejse udi Tyskland (Reg. 1564 fol. 331). 28. Aug., Kbhvn., Kvitt. til Holg. Rosenkr. og Kaspar Paslich for 11,000 Guldgylden og 38,722½ Daler og 6 β dansk, annammet paa Kongens Vegne af Kurfyrsten, desuden 152 ½ Daler (c. 600 Kr.), som ere fradragne til Tæring paa Hjemrejsen (smstds. fol. 346).

³⁾ Tgn. 1564, 14. Septbr., fol. 130.

Raadslagninger, blev fangen af Jørgen v. Halles ustyrlige Knægte i Ystad og var derpaa blandt de 30 Mænd, der gik i Borgen for Kongen til Daniel Rantzau og de tyske Hovedsmænd for de 100,000 Daler, der udbetaltes til Knægtene. Han var derfor ogsaa senere blandt de Mænd, som af Daniel Rantzau truedes med Indlager i Lybæk, indtil Peder Oxe efter sin Hjemkomst, som tidligere omtalt, endelig fik den Sag ordnet. Kort efter sendtes han til Kjøbenhavn for at raadslaa med de der hjemmeladte Raader om forskellige udenlandske Forhold¹⁾.

Det var i dette Aar, at Krigsbegivenhederne vare saa uheldige, at Knægtene gjorde Mytteri, at Adlen blev mere og mere uvillig over den langvarige Krig; Tropperne fik ikke Sold i rette Tid o. s. v. Kongen skød Skylden paa Rentemesteren Joachim Beck, der fik dette at vide af Holger Rosenkrantz og derfor i et Brev til Kongen søgte at undskylde sig paa bedste Maade²⁾. Det gjaldt om at skaffe Proviant og nyt Mandskab. Den 21. Maj fik derfor Holger Rosenkrantz Ordre til i Forening med sin Broder Jørgen, der da baade var Rigsraad og Lensmand paa Kallø, og Otte Brahe, der ogsaa var Rigsraad og Lensmand paa Aalborghus, at begive sig til Jylland og Fyn for at undersøge, hvorledes det forholdt sig med de Adelsmænd, der ikke vare mødte i Krigen, samt for at udtage Bønderkarle til Krigsbrug og sørge for, at der sendtes Proviant³⁾. Det trak dog ud med Proviantens Hidsendelse; Kongen blev utaalmodig og sendte Brev paa Brev

¹⁾ Tegn. 1565, 1. Maj, fol. 276 (skal i Forening med Raaderne give Betænkning om Greven af Ostfrislands Hverv).

²⁾ Joachim Beck til Fr. II., Kbhvn. 5. Jan. 1565. Dske. Kong. Hist. Fasc. 51 Nr. 38.

³⁾ Tegn. 1565 fol. 291—92.

til Kommissærerne. Saaledes udtalte han i et Brev til dem (12. Juli) sin højeste Forundring over, at Hæren endnu ikke havde faaet Tilførsel fra de Landsdele, de havde berejst, og foreholdt dem paa det alvorligste, hvor magtpaaliggende dette var. Af et lidt tidligere Brev (dat. Bygholm 8. Juli) fra Holger Rosenkrantz til Mogens Gyldenstjerne ses dog, at han har haft Mangel paa Skibe: der er ingen at faa: af Indkomsten fra Skanderborg havde han nylig sendt Brød, Øl, Malt og Havre til Varberg; hvad der skal til Kjøbenhavn, ligger færdigt, naar man derfra vil sende Skibe til Aarhus. — Lensstyrelsens hele Ynkelihood viser sig jo overalt i denne Krig. Lensmændene vare i Krig eller paa anden Maade i Rigets Tjeneste; den civile Forvaltning var saaledes betroet til deres Skrivere og Fogeder, der under overordentlige Forhold manglede Myndighed og Kompetence. «Alle ere nu dragne bort,» fortsætter Holger Rosenkrantz: «naar jeg drager bort, véd jeg ikke, at kgl. Majestæt har flere Lensmænd her i Landet end Folmer Rosenkrantz (i Aarhus)»¹).

Efter Tilbagekomsten fra Jylland opholdt Holger Rosenkrantz sig atter i længere Tid i Kongens Nærhed²). Det var paa denne Tid (2. August 1565), at Peder Bilde og Sten Rosensparre fra Lejren ved Elfsborg bad Mogens Gyldenstjerne om at lade Holger Rosenkrantz give Kongen til Kjende, hvorledes det forholdt sig med Daniel Rantzau, — et Brev, som tilfulde viser, at man har tiltroet Holger

¹) Dske. Kong. Hist. Fasc. 53.

²) 30. Juli 1565 fik han Brev fra Frederiksborg om at underhandle med Erik og Iver Skram samt Fru Jytte Podebusk om et Magelæg i Salten (til Emsborg), især om Jagten dertil, og i August fik han Brev om et Magelæg, Kongen ønskede med hans Broderbørn ved Næsbyholm (Tegn. 1565 fol. 344).

Rosenkrantz særlig Indflydelse hos Kongen¹⁾. Da Kongen derpaa i Begyndelsen af September selv drog til Helsingborg og senere til Lejren ved Halmstad, hvortil han ankom d. 12. September, synes Holger Rosenkrantz at have ledsaget ham paa denne Rejse. Den 8. September skriver han nemlig fra Helsingborg til Birgitte Gøje om paa hans Vegne at tage sig af Broderdøtrene paa Næsbyholm. «Jeg formærker, at Freden skal være forhaanden,» skriver han, «og véd ikke andet, end kgl. Majestæt agter sig derop (til Halmstad?) i egen Person»²⁾. Da Kongen derpaa efter den mislykkede Rejse til Halmstad var vendt tilbage til Helsingborg, sendte han Holger Rosenkrantz tilige med Johan Fris og Jørgen Lykke til de i Kjøbenhavn efterladte Raader med forskjellige Hverv om nye Skattepaalæg, der forelagdes dem til Betænkning. Kort efter forelagde han dem et Forslag om, at Bønderne skulde lægges i Lægd paa 5 Mand og hver Mand betale en Hageskyttes Besoldning. Herved ventede Kongen at kunne holde en Hær paa 20,000 Mand uden Ulejlighed med Lønningen; lignende Byrder skulde paalægges Præsterne og Kannikerne; Kjøbstæderne skulde paa en lignende Maade lønne Befalingsmændene. Under d. 22. Septbr. udbad Raaderne — og deriblandt Holger Rosenkrantz — sig Kongens personlige Nærværelse, da de ikke turde afgjøre Sagen paa egen Haand. Kongen svarede imidlertid (23. Septbr.), at han ikke kunde begive sig til Kjøbenhavn, da der endnu ikke var kommet Tidender fra Krigsfolket:

¹⁾ Se 1ste Afdeling af denne Afhandl. S 41 (Hist. Tidsskr. 5. R. V, 317).

²⁾ Klevenfelds Saml. i Geh. Ark., Sigilsaml., Rosenkrantz. Der maa sigtes til Charles Dançay's ivrige, men frugtesløse Mæglinger. Under Opholdet ved Halmstad forkastede Kongen de ublu svenske Fordringer, se Westling, det nordiska Sjuårskrigets historia, S. 110.

Raaderne maatte derfor selv overveje Sagerne og sende Johan Fris, Jørgen Lykke og Holger Rosenkrantz tilbage til ham. Under 28. Septbr. ere Skattebrevene derpaa udstedte, men kun om en almindelig Landskat én Gang for alle; Tanken om en maanedlig Skat for at ordne Hærvæsenet var altsaa ikke trængt igjennem endnu; det var først Peder Oxe, der atter skulde gaa ind paa Tanken, dog uden at kunne gennemføre Sagen helt¹⁾. — Betegnende er det, at det første Lejdebrev for Peder Oxe netop er udstedt i Helsingborg d. 25. Septbr.; men om Holger Rosenkrantz allerede paa denne Dag har været i Helsingborg med Rigsraadets Afslag paa Kongens Forslag, vides ikke.

Faa Dage efter kom Kongen selv tilbage til Kjøbenhavn og sendte (2. Oktbr.) Holger Rosenkrantz til Lejren ved Halmstad og Varberg for at forhandle om Hjemlov med de danske Ryttere, som havde taget Skade paa Heste, Folk og Rustning. Han har derfor maaske neppe deltaget i de Forhandlinger, der efter Kongens Forslag i Dagene mellem d. 19. og 22. Oktbr. førtes mellem Rigsraaderne i Kjøbenhavn om Daniel Rantzaus Afskedigelse lige før Svarteraa-Slaget. For øvrigt stod han paa denne Tid i det venskabeligste Forhold til Daniel Rantzau. I Forening med Peder Bilde udvirkede han efter Daniel Rantzaus Forslag, at denne i Begyndelsen af Aaret 1566 fik Trøjborg som Len for sig og sine Arvinger, og d. 13. Januar s. A. beklagede Daniel Rantzau sig til ham over de Bryderier, hans Stilling skaffede ham. «Jeg véd, at Sandhed er bitter for Herrerne,» ytrer han; derfor henvender han sig til ham som sin fortrolige gode Ven og

¹⁾ Dske. Kong. Hist. 53 (Brevene 16—23. Septbr.). — Jacobsen, Skattevæsen, S. 192—96; jfr. Grundtvig, Fr. II.'s Statshusholdning, S. CLVII. Jfr. tidligere under Peder Oxe.

elskede Broder: „nachdem du auch sonst der rechte Pameke zu Hof bist,“ — atter et interessant Vidnesbyrd om Holger Rosenkrantz's store Indflydelse¹⁾.

Det bekjendte Brev, som Kurfyrstinde Anna paa denne Tid (Oktbr. 1565) tilskrev Holger Rosenkrantz og Johan Fris om Adlens Planer om at afsætte hendes Broder Kongen, er tidligere omtalt. Hvis saadanne Planer virkelig have gjæret under den almindelige Misfornøjelse over Krigen, der imod Haandfæstningens Bestemmelse var erklæret uden Indvilligelse af det samlede Rigsraad, kan man dog være sikker paa, at Holger Rosenkrantz ifølge hele sin Stilling til Kongen ikke har næret dem²⁾. — Det er ligeledes tidligere omtalt, at Holger Rosenkrantz var blandt de 30 Adelsmænd, der stævnedes til Kjøbenhavn ved Midfastetid 1566 i Anledning af Kautionen til Daniel Rantzau, og at han ligesom de andre maatte love (1. April) at gaa i Indlager i Lübeck, hvis Pengene ikke bleve betalte: men det lykkedes ham dog at undgaa Indmaningen³⁾. At han ogsaa har betalt Pengene til Kongen, fremgaar af et Mageskiftebrev af 7. Juli 1567, hvori der afkortes ham 600 Daler af Summen. — Om han derimod har været i Kjøbenhavn i Januar 1566, da det endelige Lejdebrev udstedtes for Peder Oxe, vides ikke. Derimod var han i

¹⁾ Rørdam, Historiske Kildeskr. 2. R. I, 515—21. „Pameke“ er et nordtysk Udtryk, et Slags Hvedebrød eller Kage.

²⁾ Hdf. § 15: Item skulle vi heller ingen Krig begynde eller paa-slaa, uden det sker med menige D. R. Raads Vilje, Fuldbyrde og Samtykke. — Kongen indrømmer selv 1570 (Dsk. Mag. 3. R. V, 2), at han paa den Tid „ikke raadete med mange af eder, dog var det eder alle ikke uvitterligt“. Sagen har altsaa ikke været for i et almindeligt Møde, men han synes at have talt enkeltvis med flere eller færre.

³⁾ Kongen til Holg. Rosenkrantz 30. Januar 1567, Rørdam S. 577: jfr. den første Afdeling af denne Afhandling.

Kjøbenhavn paa den Tid, da Peder Oxe indgik sit Forlig med Kongen¹).

Inden Peder Oxes endelige Tilbagekomst til Danmark brugtes Holger Rosenkrantz i dette Aar (1566) til mange forskjellige Hverv. I Maj blev han saaledes sendt til Raadet i Kjøbenhavn med Hverv fra Kongen angaaende de litlandske Forhold og deltog derpaa i Raadets Forhandlinger i Kjøbenhavn, indtil han i Juni tillige med Rentemesteren Joachim Beck skulde forhandle med de tyske Knægte, der vægrede sig ved at gaa til Skibs, før de fik deres Sold. I Juli maatte han derpaa møde i Korsør for at ledsage Kongen til Hertugdømmerne til Forhandlinger med Hertugerne. Da dette blev opgivet, paalagdes det derfor Holger Rosenkrantz og Kaspar Paslick at instruere Johan Fris og Jørgen Rosenkrantz, som Kongen sendte i sit Sted. I August sad han derpaa i kgl. Retterting i Kjøbenhavn, ligeledes 1ste Oktober, hvorpaa han 9. Oktbr. sendtes med sin Broder Jørgen og et Par andre jyske Raader til Kjøbstæderne i Nørrejylland for at udtage den paalagte Madskat²). Paa denne Tid (10. September) blev der fra Flensborg, hvor Holger Rosenkrantz vistnok da har været tilstede, udstedt Brev til Indbyggerne i Bjerge Herred om efter Tilsigelse af Holger Rosenkrantz til Boller eller hans Befuldmægtigede at møde og opkaste en Skanse ved Indløbet til Hjernø Sund, thi Kongen havde erfaret, at «i sidste forledne Fejde» (s: Grevens Fejde) var en «Skalkehob» løben ind i Horsens Fjord med nogle Jagter, hvorpaa de havde gjort Landgang,

¹) 22. April deltog han i al Fald i et kgl. Retterting i Kbhvn., Tgn. 1566 fol. 526.

²) Tegn. 1566 fol. 564; 574; 3, 24, 67, 69, 115. Dske. Kong. Hist. 54.

brandskattet nogle Herregaarde og gjort anden Skade¹⁾. — Endnu i December var Holger Rosenkrantz i Jylland. Han var sammen med Kongen ved Adelsmødet i Viborg og fik her vigtige Hverv i Anledning af de nye Adelskatter. En Del af disse Sager afgjordes ogsaa paa Skanderborg, hvor Kongen tilbragte Julen hos Holger Rosenkrantz²⁾.

Peder Oxes Virksomhed var nu begyndt. I Ungdommen havde disse to Mænd ligget i Strid sammen (Gisselfeld), Holger Rosenkrantz havde som Rigsraad ogsaa deltaget i flere af de Domme, som vare fældede over Peder Oxe; han var i ét og alt nøje knyttet til sin Frænke Birgitte Goje. Der synes dog snart at være indtraadt en Forsoning; i al Fald stiger Holger Rosenkrantz netop i Peder Oxes Tid til sine højeste Værdigheder. Han fik strax det Hverv i Forening med sin Broder Jørgen at sørge for Inddrivelsen af de nypaalagte Adelskatter i Nørrejylland; allerede 26. Februar 1567 kaldtes han med sin Broder Jørgen til Kjøbenhavn, da de skulde deltage i det Fredsmøde, som den 16. Marts skulde aabnes i Stralsund under kejserlig Mægling. Det hastede; Brevet er paategnet: «*flich, flich, flich, cito, cito, cito.*» Den 12. og 22. Marts har Holger Rosenkrantz ogsaa deltaget i Rigsraadssteder i Kjøbenhavn; Stralsunder-Mødet blev imidlertid udsat, og Holger Rosenkrantz selv syg, hvorfor

¹⁾ Tegn. 1566 fol. 40. Om denne Begivenhed i Grevefejden, der burde have været omtalt under Holger Holgersen til Boller († 1534), kjendes kun dette og Joh. Frises Ytring til Vedel: «*Udi Grevens Fejde drog de Skudfalconetter af Boller og skød paa de Holker, som der vare indløbne, at de kom ikke til at gjøre nogen Landgang.*» — Har det været Skipper Klements Folk eller et senere Angreb af Lybeckerne?

²⁾ Se tidligere under Peder Oxe, og Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. I, 569–72.

Kongen 4. April tilskrev Peder Oxe og Johan Fris om i hans Sted at underhandle med den skaanske Adel om et paatænkt Angreb paa det af Svenskerne besatte Varberg. I Slutningen af April sendtes dog Holger Rosenkrantz med Peder Bilde fra Frederiksborg til Kjøbenhavn for nærmere at forhandle med Peder Oxe og Johan Fris om Anslagene mod Varberg. Nu endelig vare de kejserlige Sendebud komne til Stralsund, hvorpaa Holger og Jørgen Rosenkrantz begav sig hertil. Mødet blev dog resultatløst, da de svenske Sendebud udeblev; kort Tid efter vare de to Brødre ogsaa atter i Kjøbenhavn¹).

Samme Aar sendtes Holger Rosenkrantz tillige med sin Broder Jørgen og et Par andre Raader til det frugtesløse Møde i Odense angaaende Slesvigs Lenspligt²). Ligeledes sendtes han i Forening med Peder Bilde og Daniel Rantzau til Krigsfolket i Ystad (27. August), deltog derpaa i September i Rigsraadsmøder i Kjøbenhavn og beskikkedes til at underhandle med Adlen i hele Nørrejylland om den paa ny paalagte Lensskat og til at indkræve den (28. Septbr.). Senere (20. Novbr.) blev det overdraget ham at stævne alle Stiftsskriverne i Nørre-

¹) Rosenkrantziana Vol. I, kgl. Bibl.; jfr. Tegn. 1567 fol. 202 og et Udkast i Dske. Kong. Hist. 57. — Ryge, Peder Oxe, S. 216. — Tegn. fol. 311; Resen S. 165, der nævner Henrik Rantzau som Hovedsendebudet ved Mødet i Stralsund: Jørgen Rosenkrantz omtaler ikke Mødet i sin Selvbiografi (Danske Mag. IV, 202). — 11. Maj udstedes Ordre til Holg. Rosenkrantz om at besigtige det Gods, Kongen vil give Peder Oxe i Magelæg (Tegn. fol. 319); 6. Juni er et Magelæg til ham selv underskrevet i Kbhvn., og 26-27. Juni vare begge Brødre i kgl. Rettertingsdomme i Kbhvn. (Reg. fol. 80; 238). — Jfr. Westling S. 156—58.

²) Dsk. Mag. IV, 202; jfr. Resen S. 128 f.

jylland til sig for at bringe Orden i Kirkernes forsømte Regnskaber¹⁾.

Saaledes havde Holger Rosenkrantz allerede faktisk faaet en Slags Overstyrelse af Nørrejylland. Denne Stilling blev endelig officielt fastslaaet, da han under Kongens Ophold paa Hald Slot d. 9. December udnævntes til «her- efter at være vor Statholder i Nørrejylland og her sammesteds at have Befaling med vor Rente og Indkomst af vore Slotte og Gaarde at bestille og ordinere, og hvad han tilsiger og befaler vor Rentemester, som vi her udi Landet sættendes og tilskikkendes vorder, hvilken skal for fornævnte vor Rente og Indkomst stande for Regnskab, derefter skal fornævnte vor Rentemester sig altingest rette, og skal fornævnte Holger Rosenkrantz have Opseende med fornævnte vor Rentemester, at han udi sin Befaling sig roligen og oprigtig beviser. Sammeledes skal fornævnte Holger Rosenkrantz med Alting have flittig Tilsyn, om noget paakommer, og udi vor Fraværelse paa vore Vegne have at byde og befale og udi alle Maader vort og Rigens Gavn og Bedste vide og ramme, eftersom vi hannem tiltro.» Alle Jyllands Indbyggere fik derfor Befaling til at være Holger Rosenkrantz horige, lydige og følgagtige i alt, hvad han paa Kongens Vegne tilsagde og befalede, ligesom om Kongen var personlig tilstede²⁾.

Paa Tilbagerejsen til Kolding var Kongen derpaa (14. Decbr.) selv paa Skanderborg hos Holger Rosenkrantz og udstedte herfra vigtige Ordre om et Tog til Sverig til Daniel Rantzaus Undsætning, hvilket han selv tænkte paa at

¹⁾ I Dsk. Kong. Hist. Fasc. 57 findes det originale med Segl forsynede Kongebrev om Adelsskatten af 1567—68. For øvrigt Tegn. og Reg. passim.

²⁾ Reg. 1567 fol. 39.

lede¹⁾. Holger Rosenkrantz fik saaledes strax Lejlighed til at begynde den udstrakte Virksomhed, der var ham betroet. Hele Finansforvaltningen i Jylland var saaledes lagt i hans Haand, og en særskilt Rentemester for Jylland, Godske Brøkkenhus, blev efter Holger Rosenkrantzes «gjentagne Forslag» ogsaa kort efter udnævnt²⁾. At denne Foranstaltning blev truffen for at skaffe større Fasthed i Administrationen, for at undgaa den hyppige Uorden og Forsømmelighed ved Troppeudskrivningen, ved Skatteoppebørsler, Leverancer o. s. v., hvorover der flere Gange saa stærkt klagedes, er øjensynligt, og den maa vistnok nærmest tilskrives Peder Oxe. Denne Hensigt med Statholderværdighedens Oprettelse udtales ogsaa i et Kongebrev af 12. Juli 1568 til flere jydske Lensmænd, hvori det paalægges dem at rette sig efter, hvad Holger Rosenkrantz tilskriver dem angaaende Rigets Sager, som om Kongen selv havde skrevet det, da Kongen har befaleet ham «at skulle med Alting der udi Landet bestille, saa at alt maa gaa uforsømmelig for sig, hvad med Penninge, Fetallie og andet at udfordre skal udrettes»³⁾.

I Aaret 1568 havde Holger Rosenkrantz ogsaa en stor Mængde Hverv at udføre, dels i Anledning af Forberedelserne til Toget til Daniel Rantzaus Hjælp, dels som Rigsraad. I Januar sendtes ham saaledes Lister paa det Mandskab, der skulde udskrives af Jyllands Kjøbstæder; han havde selv maattet forlange saadanne fra Kancelliet for at kunne foretage Udskrivningen; for øvrigt

¹⁾ Rordam, Hist. Kildeskr. 2. R. I, 305. 17. Decbr. var Kongen paa Koldinghus.

²⁾ Brev til H. Rosenkrantz af 17. Maj 1568, Tegn. fol. 27.

³⁾ Tegn. 1568, fol. 111: et saadant Brev udstedtes paa ny d. 27. Juli.

lykkedes det ham ikke under disse Forhold at faa det jydsk Udbud afsted i rette Tid¹⁾. — I Marts fik han derpaa Ordre til at være tilstede paa Ørslev Kloster, naar Fru Mette Oxe afleverede det. Første Søndag efter Paaske, d. 25. April, 1568 stod derpaa hans Bryllup med hans anden Hustru, Karen Gyldenstjerne, Datter af Kristoffer Gyldenstjerne Henriksen til Iversnæs (Vedelsborg) og Fru Anne Parsberg. Fru Karens Slægt, hedder det i Ligprædikenen over Holger Rosenkrantz, havde tilforn haft Bygholm «og regnes udi denne Landsegn med stor Lov og et godt Rygte hos alle Mænd». Hun var født den 18. Juli 1544 og altsaa da i sit 24. Aar, han 51 Aar²⁾. Allerede før Brylluppet havde Kongen skrevet til ham om hurtigst muligt strax efter Brylluppet, Dag og Nat usparet, at møde i Kjøbenhavn tillige med sin Broder Jørgen, da kejserlige Sendebud ventedes hertil i Anledning af Fredsunderhandling med Sverig³⁾. Holger Rosenkrantz var ogsaa i Kjøbenhavn i Maj Maaned og fik d. 28. Maj Tilladelse til at indløse St. Hans Kloster i Horsens, der laa ham saa belejligt ved Bygholm og Bøller, fra den hidtilværende Pantehaver, Hans Stygge, og beholde det uindløst i sin og sin Enkes Livstid, for saa vidt hun ikke efter hans Død atter giftede sig, — en

¹⁾ Geh. Ark., Dsk. Kong. Hist. Fasc. 51, Nr. 44. Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. I, 313 f.

²⁾ Ejler Brøkkenhus, Fynske top. Saml. VI, 308. Hun forvexles her af Udgiveren med Karen Gyldenstjerne Knudsdatter, senere gift med Axel Gyldenstjerne til Tim. Fru Karen Kristoffersdatter var efter Ligprædikenen ældste Datter; alle de øvrige Døtres Fødselsdage og Aar anføres ogsaa senere af Ejler Brøkkenhus.

³⁾ Tegn. 1568 fol. 510; fol. 7.

kgl. Gunstbevisning, der ellers var sjælden paa disse Tider og som i sin Tid fik Betydning for Enken¹⁾.

Trinitatis Søndag, d. 13. Juni, 1568 holdt Holger Rosenkrantz derpaa Mønstring i Viborg over den jydsk Adel, som skulde deltage i Toget til Sverig. I Juli og August var han derpaa atter til Møde i Kjøbenhavn, og da baade Enkedronning Dorothea og Kongen satte saa stor Pris paa ham, fik han (7. August) Brev om at skulle repræsentere Kongen ved dennes Broders, Hertug Hans den yngres Bryllup, som Moderen vilde fejre paa Koldinghus d. 22. August. Han skulde paa Kongens Vegne begive sig derhen, indtræde i hans Sted og undskylde hans Fraværelse; den kgl. Raad Kaspar Paslick skulde møde ham i Kolding med Kongens Bryllupsgave. Dette Hverv har neppe været Holger Rosenkrantz behageligt; thi Kongen havde i længere Tid vist stor Kolighed mod sin Moder, og denne havde gjentagne Gange indtrængende søgt at bevæge ham til personlig at give Møde. For øvrigt kom Holger Rosenkrantz neppe til at overvære Brylluppet, der var blevet udsat til den 19. September, thi endnu den 17. nævnes han i en Rettertingsdom i Kjøbenhavn²⁾. Svenske og andre fremmede Sendebud ventedes ogsaa paa denne Tid til Kjøbenhavn, hvorpaa Holger Rosenkrantz var blandt Fredsunderhandlerne, der d. 18. Novbr. sluttede Freden i Roskilde³⁾.

Da Fredstraktaten ikke blev ratificeret fra svensk

¹⁾ Orig. p. Perg. i Geh. Ark., Voss's Saml., Horsens Nr. 7.

²⁾ Tegn. 1568 fol. 26, 29; jfr. Bricka, Fr. II's Ungdomskj. Till. 22.

³⁾ Dsk. Mag. V, 79; for øvrigt Dronningens Breve i Geh. Ark. Aarsb. III, 54 f. — Det var under disse Bryllupshøjtideligheder, at Dronningen skulde have ladet falde de skarpe Ytringer om Peder Oxe og Johan Fris; jfr. under P. Oxe.

⁴⁾ Rørdam, Hist. Kildeskr. II. 430 fl.: 470; 472.

Side, var Holger Rosenkrantz atter i Aaret 1569 stærkt optagen af disse Forhold. Han maatte snart være tilstede i Kjøbenhavn, snart i Jylland. I Slutningen af Juli havde Kongen saaledes stævnet Rigsraaderne til Kjøbenhavn i Anledning af nye Møder med de Svenske; han havde ment at kunne forskaane Holger Rosenkrantz for at give Møde; men i sidste Øjeblik fik han Ordre til at møde i Helsingborg d. 29. Juli «og fortøve nogen Tid hos Kongen, da vigtige Sager ere komne for, saa Kongen alligevel forarsages hannem at forskrive»¹⁾. Et nyt Møde var nemlig paa denne Tid berammet i Knæred; det blev resultatløst, Krigen udbrød atter, og Kongen drog i September personlig til Varbergs Belejring. Indtil denne Tid synes Holger Rosenkrantz at have været i Kongens umiddelbare Nærhed, «som hans hemmelige Raad», som Ligtalen kalder ham. Dog synes han ikke at have fulgt Kongen til Varberg, men at være vendt tilbage til Jylland, hvor hans Son Otto Kristoffer fødtes paa Bygholm d. 28. Oktbr.²⁾.

Paa Grund af det fortrolige Forhold, hvori Holger Rosenkrantz stod til Kongen, var det derfor et heldigt Valg af Rigsraadet, at betro ham i Forening med Peder Bilde at føre de mundtlige Forhandlinger med Kongen,

¹⁾ Tegn. 1569 fol. 379, 383; jfr. Resen S. 379; Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 434. — 20. Juli var Holg. R. paa Bygholm (Dsk. Mag. IV, 22), 25. Juli i Kbhvn. (Tegn. fol. 327; 328); 7. Septbr. endnu i Kbhvn. ved Skiftet om Restrup mellem Gyldenstjerne.

²⁾ Mag. f. d. danske Adel I, 157. — 30. Septbr. udstedtes fra Halmstad Ordre til Tolderen i Helsingør om at skaffe Frugttræer til Skanderborg til Holg. Rosenkrantz; 16. Oktbr. udstedtes fra Feltlejren ved Varberg Brev til Holg. Rosenkrantz i Aarhus Stift, Jørgen Rosenkrantz i Ribe Stift, Erik Rosenkrantz i Fyens Stift m. fl. om Penge fra Kjøbstæderne (Dsk. Kongers Hist. Fasc. 56).

da denne Nyaarsdag 1570 havde truet med at nedlægge Regeringen, forbitret som han var over hele Situationen. I de første Maaneder af det nye Aar kan Holger Rosenkrantz ogsaa eftervises i Kjøbenhavn. I Maj Maaned sendtes han tillige med Kongens fortrolige Ven, Henrik Rantzau, til Hejdelberg, hvor Pfalzgreve Johan Kasimir holdt Bryllup med en Datter af Kongens Søster, Kurfyrstinde Anna af Sachsen. Et nyt Fredsmøde var imidlertid fastsat til den 1. Juli i Stetin, hvorfor det overdroges Holger Rosenkrantz¹⁾ gennem den i Hejdelberg tilstedeværende Kurfyrste af Sachsen, Kongens Svoger, at søge at udvirke, at kejserlige Sendebud til denne Tid indtraf i Stetin. I Begyndelsen af Juli synes Holger Rosenkrantz at være kommen tilbage til Danmark²⁾; han fik kort efter (10. Aug.) Ordre til at udskrive den dobbelte Kvægskat i Aarhus Stift³⁾.

Imidlertid endtes Fredsforhandlingerne i Stetin i Slutningen af Aaret. Under disse Forhold holdtes hele Rigsraadet i December samlet i Kjøbenhavn. Paa denne Tid fik Holger Rosenkrantz nogle højst ejendommelige Hverv, der vise, hvor stor Raahed og Selvtægt der endnu fandtes hos Landadlen. Han blev saaledes i Kongens Fraværelse tillige med Peder Oxe, sin Broder Erik og flere Rigsraader beskikket til Dommer i en Sag, hvor-

¹⁾ Kongen til Holger Rosenkrantz, 16. Maj 1570 (Tegn. fol. 90. Udk. i Dsk. Kong. Hist. 56).

²⁾ 3. Juni udstedes Brev til Jørgen Lykke om i Statholderen H. R.'s Fraværelse at inddrive den resterende Skat i Nørrejylland (Tegn. 1570 fol. 115); 8. Juli var H. R. paa Frederiksborg (Reg. 1570 fol. 371; 372).

³⁾ Udk. i Dsk. Kong. Hist. 56. — 2. Novbr. skriver Dronning Dorothea til Fr. II om at udfærdige Skrivelse til Holger om Fritagelse for Skatter for hendes Ugedagsmænd (Geh. Ark. Aarsb. III, 92).

under Jørgen Bryske havde klaget over, at han af sin Søster Fru Grethe og hendes Medhjælpere «var bleven greben og overført fra Land til andet og der fængslig anholdt»¹⁾. Faa Dage efter fik han derpaa Kongebrev om at tage Gregers Bryskes Efterleverske Fru Kirstine Gyldenstjernes og hendes Søster Jfr. Margrete Gyldenstjernes Gods i Forsvar mod Mester Mads Hvid, da deres Broder Otte Gyldenstjerne (Ludvigsen) selv havde Sager med Mester Mads²⁾. Det var en sand Hvepserede at stikke sin Haand i. Mester Mads Hvid, tidligere Præst i Holstebro, var i sin Tid «for visse Aarsagers Skyld» bleven nødt til at ægte de her nævnte Personers Faster, Lene Gyldenstjerne Olufsdatter fra Estvadgaard, og begyndte en endeløs Række Processer med sin Hustrus Slægt. Man faar et ejendommeligt Indblik i disse vantrevne Skud paa Gyldenstjernernes Stamme ved et Kongebrev af 4. April 1571, hvori det paabydes Holger Rosenkrantz «at tage Haanden af Otte Gyldenstjerne», at han kan blive tilstede; hvis han ikke med det gode vil lade sig gjøre «haandfast», men griber til Værge og derover faar Skade, da skal han have samme Skade for Hjemgjæld; Kongen har nemlig erfaret, at Otte Gyldenstjerne skal have ihjel-slaaet sin egen Broder Niels Gyldenstjerne, og skjønt der allerede var gaaet flere Aar³⁾, har han ikke været forfulgt eller tiltalt derfor, men har endog taget Arv efter Broderen og afhændet den til dem, der burde have forfulgt Sagen;

¹⁾ Tegn. 1570 fol. 210; Udk. i Dsk. Saml. i Geh. Ark. Nr. 9 a. — Rosenvinge, Gl. D. III, 120, hvor Holger Rosenkrantz dog ikke nævnes blandt Dommerne.

²⁾ Brevet af ^{20, 12} 1570, Tegn. fol. 234.

³⁾ Niels Gyldenstjerne Ludvigsen «til Palsgaard» levede endnu August 1561 (Rosenvinge, Gl. D. I, 293), men var død inden 1. Maj 1563 (smsts. III, 3).

derfor skal han nu stande til Rette derfor. Otte Gyldenstjerne vedblev dog i flere Aar endnu at paaføre Mads Hvid Processer, saa han maaske har kunnet rense sig for denne Beskyldning for Brodermord — eller maaske har tilfredsstillet «den dræbtes Frænder». Holger Rosenkrantz slap dog kort efter for det ubehagelige Værgemaal for Otte Gyldenstjernes Søstre; det overdroges til Peder Munk til Estvadgaard, der ogsaa var indviklet i disse Forhold¹⁾.

Da Sendemændene fra Stetin endnu ikke vare ankomne ved Juletider, vilde Raaderne hjem og ansaa det for nok, at de lode deres Signeter blive tilbage i Kjøbenhavn. Da Sendemændene først ankom i Begyndelsen af Januar 1571, fik Holger Rosenkrantz, hans Broder Erik og et Par andre Raader Ordre til at begive sig til Nyborg (17. Januar) og forblive der, til Traktaten var ratificeret²⁾. Efter at denne Sag var bragt i Orden, begav Holger Rosenkrantz sig tilbage til Jylland, men maatte atter i April til Kjøbenhavn til Rettertingsdomme og Rigsraadsmøder. I Juni Maaned maatte han paa Kongens Vegne sidde i Retterting i Viborg tillige med sin Broder Jørgen, Hr. Jørgen Lykke og Landsdommerne, kort sagt, han kan spores snart et, snart et andet Sted. Ogsaa til Holsten (Slesvig) var der Tale om, at han i dette Aar skulde ledsage Kongen. Den 18. Marts skriver nemlig hans Hustru til Birgitte Bølle, Kristoffer Gøjes til Gunderslevholm, om hun ikke kunde skaffe hende at vide, «om dette Holstertog ganger for sig noget snart»; hun saa

¹⁾ Udkast i Dske Saml. i Geh. Ark. 9 b. — Tegn. 1571 fol. 420. — Om disse Gyldenstjerner henvises til Stamtavlen i Fam. Rosenkr. første Del S. 269, der kan suppleres efter det her meddelte. Om Mads Hvid se Kinch i Jydsk hist. top. Selsk. Saml. IX, 57—72, og Hvass, Medd. om Familien Hvas, IV passim.

²⁾ Tegn. 1571 fol. 238; Udk. i Danske Kong. Hist. 58.

gjerne, at det kunde gaa for sig saa hurtigt som muligt, da Holger skulde med og hun gjerne vilde have ham hjemme i Sommer «for Aarsags Skyld» ¹⁾.

I Løbet af Sommeren, som det synes i Juli Maaned, fik nemlig Fru Karen en Søn, der den 2. September 1571 med stor Pragt døbttes paa Skanderborg Slot af Superintendenten i Aarhus Stift, Mester Lavrids Bertelsen. Kong Frederik gjorde af den Grund selv en Rejse til Skanderborg, hvor han opholdt sig den 2. og 3. Septbr., og Barnet fik i Daaben Navnet Frederik efter Kongen ²⁾. Man har endnu en Fortegnelse over de 66 Herremænd, 38 Fruer, 28 Enkefruer og 7 Jomfruer, som vare indbudne til «Frederik Rosenkrantz's Barsel». Listen maa være affattet senest inden d. 28. Juli, og alle kom ganske vist ikke, thi nogle fik lovligt Forfald i Mellemtiden, idet de døde: men største Delen har vel nok givet Møde. Listen lyder ³⁾:

Kgl. Majestæt, Peder Oxe og Fru Mette Rosenkrantz, Grev Gynter af Barby, Børge Trolle, D. R. R. (Enkemand efter Pernille Gøje Mogensdatter; han døde imidlertid den 28. Juli ⁴⁾); Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, D. R. R., og Fru Beate Brahe Ovesdatter; Erik Rosenkrantz, D. R. R., Faderens Broder, og Fru Helvig Hardenberg; Jørgen Rosenkrantz, D. R. R., Faderens Broder, og Fru Dorte Lange; Erik Rud til Fugelsang, D. R. R., og Fru Anne Hardenberg, Søster til Pru Helvig; Jørgen Rud († ^{5/12} 1571); Mouritz Podebusk til Kjørup og Fru Magdalene Sehested; Erik Podebusk til Bistrup, D. R. R., og Fru

¹⁾ Adelsbreve Fasc. 53, kgl. Bibl.

²⁾ Tegn. 1571 fol. 378. — 7. Septbr. var Kongen atter paa Sjælland

³⁾ Adelsbreve Fasc. 53 Nr. 169, kgl. Bibl.

⁴⁾ Eiter Gravskriften i Herlufsholm Kirke (Marm. Dan.).

Sidsel Oxe, Søster til Rigshofmesteren; Peder Bilde til Svanholm, D. R. R., og Fru Birgitte Rosenkrantz til Vallo; Peder Munk til Estvadgaard, D. R. R., og Fru Karen Skeel; Albert Oxe til Nielstrup, Rigshofmesterens Broder, og Fru Sidsel Urne; Hans Skovgaard til Gundestrup, da øverste Sekretær i det danske Kancelli; Axel Viffert til Axelvold og Fru Anne Krabbe; Jørgen Marsvin til Dybæk, D. R. R., og Fru Karen Gyldenstjerne, Datter af Otte Gyldenstjerne Henriksen, tidligere Lensmand paa Bygholm, og Fru Helvig Gøje Mogensdatter; hun var Søkendebarn til Moderen; Erik Hardenberg til Matrup, Søn af Rigshofmesteren Ejler Hardenberg og Fru Kristine Rosenkrantz fra Matrup, og Fru Anna Rønnov Ejlersdatter fra Hvidkilde; Albert Fris til Haraldskjær, Lensmand paa Riberhus, og Fru Ingeborg Gyldenstjerne Kristoffersdatter fra Iversnæs, Moderens Søster; Jakob Sefeld til Visborggaard og Fru Sofie Rosenkrantz Ottesdatter fra Næsbyholm († inden ²⁶/₁₀ s. A.), Faderens Broderdatter; Hans Johansen (Lindenov) til Fobislet og Fru Margrete Rosenkrantz, Søster til foregaaende; Korfütz Viffert til Næs og Fru Anne Gyldenstjerne, Datter af Knud Gyldenstjerne Henriksen, tidligere Biskop i Odense, og Fru Jytte Podebusk Predbjørnsdatter¹⁾; Axel Gyldenstjerne til Tim, Søn af Knud Gyldenstjerne Pedersen til Tim, og Fru Karen Gyldenstjerne Knudsdatter, Søster til foregaaende²⁾; Gregers Ulfstand Truidsen til Estrup m. m. og Fru Karen

¹⁾ De havde haft Bryllup paa Røstrup d. 5. August s. A. og vare 19. August blevne hjemførte til Hald, Korfütz Vifferts Forlening (Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 208).

²⁾ Havde Bryllup samme Dag som Søsteren, hjemført til Ø Kloster, Axel Gyldenstjernes Forlening, d. 12. August (smsts.). — Disse to Søstre ere saaledes opførte blandt Fruerne, uagtet de neppe havde haft Bryllup endnu, da Listen bleve affattet.

Banner til Høgholt, Datter af Erik Eriksen Banner og Fru Mette Rosenkrantz Nielsdatter fra Bjørnholm og Vallo: Frans Banner til Køkkedal, Broder til foregaaende, og Fru Anne Oxe, Rigshofmesterens Søster; Otte Banner til Asdal, Broder til de to foregaaende, og Fru Ingeborg Skeel; Anders Banner til Gjessingholm, Halvbroder til de foregaaende, og Fru Dorte Rud, Datter af Søkrigeren Otte Rud og Pernille Oxe, Rigshofmesterens Søster; Peder Gyldenstjerne til Tim, D. R. R. og 1576 D. R. Marsk, ældre Broder til den ovennævnte Axel Gyldenstjerne; Hak Ulfstand Hølgersen til Hekkeberg (blev 1572 gift med Pernille Gøje, Datter af Albrecht Gøje til Klavsholm og Anne Rosenkrantz Ottedatter, Faderens Søster); Gregers Hølgersen (Ulfstand) til Vosborg, fornævntes Broder, g. m. (Enkemand efter?) Anne Lange, Datter af Erik Lange til Engelholm og Begge Rosenkrantz: Henrik Gyldenstjerne Kristoffersen til Iversnæs, Moderens Broder (endnu ugift); Jørgen Sehested; Jørgen Fris til Krastrup, Son af Iver Fris til Haraldskjær og Sofie Glob Albertsdatter, Søkendebarn til Faderen; Hartvig Thomesen (Juel) til Palsgaard, Son af Lene Ludvigsdatter Rosenkrantz til Palsgaard, og Fru Maren (Tornekranz); Folmer Rosenkrantz Axelsen til Stensballe og Fru Margrete Gyldenstjerne Knudsdatter fra Tim, Søster til de tidligere nævnte Brødre Axel og Peder; Kristoffer Gøje Mogensen til Gunderslevholm og Avnsbjerg og Fru Birgitte Bølle; Oluf Møvridsen (Krog-nos) til Bregentved m. m., D. R. R., Son af Elline Gøje og Broder til Faderens første Hustru; Axel Nielsen (Arn-følt) til Palsgaard og Fru Anne Skeel; Mogens Pedersen (Galt) til Tyrrestrup (døde ugift); Gjerd Pedersen (Galt) til Tyrrestrup, senere gift med Regitze Rosenkrantz Folmersdatter fra Stensballe; Henrik Gyldenstjerne Knudsen

til Aagaard m. m., Fætter til Moderen, siden ^{30/10} 1563 Enkemand efter Elisabeth Brahe Ovesdatter, Søster til Astronomen; Predbjørn Gyldenstjerne Knudsen til Vosborg, Broder til foregaaende (1580 gift med Mette Rosenkrantzes Datter, Birgitte Rosensparre fra Vallo); Joachim Beck til Førslev, kgl. Rentemester, og Fru Anne Ravensberg; Klavs Daa til Ravnstrup og Fru Hilleborg Skinkel (Tinhus); Erik Rosenkrantz Axelsen til Langtind og Fru Margrete Ulfstand Børgesdatter til Glimminge og Ørup, Datter af Magdalene Krabbe Tygesdatter fra Vegholm og Bustrup; Stygge Rosenkrantz Ejlersen til Hevringholm m. m. († 29. August 1571, altsaa før Barselfærden¹⁾) og Fru Maren Knob fra Gyllebo; Niels Rosenkrantz Axelsen til Rydhave og Halkjær og Fru Maren Lunge Ovesdatter fra Tirsbæk; Niels Lykke og Fru Karen Gyldenstjerne, Datter af Mogens Gyldenstjerne Henriksen, D. R. R.; Erik Lange til Engelholm, Søn af Erik Nielsen Lange og Begge Rosenkrantz, og Fru Anne (Gjordsen); Oluf Brøkkenhus (til Hovedstrup, nu Rødstenseje. Odder Sogn?) og Fru (Else Sten fra Hovedstrup²⁾); Axel Jul til Villestrup, Landsdommer i Nørrejylland, og Fru Kirsten Lunge Ovesdatter fra Tirsbæk; Søren Mund til Serridslevgaard og Fru Kirsten Glambæk³⁾); Ejler Grubbe til Lystrup, D. R. R. og Kansler, og Fru Else Laxmand; Fru Sibylle Gyldenstjerne Mogensdatter, g. m. Eskild Gøje Henriksen til Skjørringe († ^{23/12} 1573⁴⁾); Gregers Holgersen⁵⁾); Klavs

¹⁾ Efter Gravskriften i Lynderup Kirke (Oldn. Museums Arkiv).

²⁾ Hendes Navn er ikke udført i Listen; jfr. Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 443 f.

³⁾ Jfr. F. Hvass, Familien Hvas IV, 150.

⁴⁾ Marm. Dan. I, 276.

⁵⁾ Vel en Ulfstand, men hvem? siden Gregers Holgersen (til Vosborg) er nævnt tidligere.

Huitfeldt til Krumstrup; Kønne Quitzou, Søn af Didrik Quitzou til Klitsche og Fru Margrete Rosenkrantz Ottesdatter, Faderens Søster; Tønne Parsbjerg, Søn af Verner Parsbjerg til Hagedsted, der var Broder til Fru Anne Parsbjerg, Kristoffer Gyldenstjernes Enke, altsaa Moderens Fætter; Niels Parsbjerg, fornævntes Broder; Gabriel Skinkel (senere til Søholm i Fyn); Palle Juel, Landsdommer i Jylland; Ejler Bryske Gertsen til Dallund, Tønne Bryske til Langesø og Karl Bryske til Margaard, alle Brødre; Hannibal Gyldenstjerne Mogensen til Restrup; Anders Grøn og Fru Anne Grøns; Mester Lavrids Bertelsen, Superintendent i Aarhus Stift.

Enkefruene vare: Fru Anne Parsbjerg, Enke efter Kristoffer Gyldenstjerne til Iversnæs († $19\frac{1}{2}$ 1562), Moderens Moder; Fru Anne Lykke, Enke efter Hr. Anders Bilde, D. R. R. († 1555), og Hr. Otte Krumpen, D. R. R. og M. († 1569); Fru Anne Rosenkrantz, Enke efter Albrecht Gøje Mogensen († 1558), Faderens Søster; Fru Birgitte Gøje, Enke efter Herluf Trolle († 1565); Fru Anne (Krogno), Enke efter Hr. Klavs Podebusk Predbjørnsen († $7\frac{1}{11}$ 1540), Faster til Faderens første Hustru, Mette Krogno; Fru Jytte Podebusk Predbjørnsdatter, Enke efter Niels Brøk til Vemmetofte og Estrup († 1534) og efter Knud Henriksen Gyldenstjerne, forhen Biskop i Fyn († $7\frac{1}{12}$ 1565); Fru Anne Holek, Enke efter Hr. Verner Parsbjerg, D. R. R., Moderens Morbroder; Fru Helvig Gøje Mogensdatter, Enke efter Otte Gyldenstjerne Henriksen († 1551); Fru Margrete Brahe Axelsdatter, Enke efter Borchardt von Boinenburg, Lensmand paa Salto († 1551), altsaa en Slags Plejesøster til Faderen (jfr. Fam. Rosenkr. II, 192); Fru Sidsel Bryske, Enke efter Eskild Gøje Mogensen til Gunderslevholm († 1560); Fru Anne Viffert, Enke efter Gert Bryske til Dallund († $23\frac{1}{6}$ 1552); Fru

Magdalene Banner Eriksdatter, Enke efter Iver Krabbe til Krabbesholm, D. R. R. († $^{27/4}$ 1561¹⁾); Fru Pernille Oxe, Rigshofmesterens Søster, Enke efter Søkrigeren Otte Rud († $^{11/10}$ 1565); Fru Birgitte Banner Eriksdatter, Enke efter Klavs Karlsen Bryske til Flintholm († $^{15/1}$ 1564); Fru Sofie Daa, Datter af Jørgen Daa til Enggaard (Gyldensten) og Karen Gyldenstjerne Knudsdatter, Enke efter Henrik Glob og Otte Hvide; Fru Kirsten Bølle, Enke efter Jesper Krafse til Basnæs († ved Gulland 1566); Fru Karen Bølle, Enke efter Markvard Tidemand († 1550) og Lage Urne; Fru Rigbørg (Tinhus), Enke efter Hans Johansen (Lindenov) til Fobislet, Lensmand paa Silkeborg († $^{27/9}$ 1568); Fru Sofie Glob, Datter af Albert Glob og Else Rosenkrantz Hølgersdatter, Faderens Fæster, Enke efter Iver Fris til Haraldskjær, D. R. R. († 1557); Fru Margrete Bilde, Søster til Peder Bilde til Svanholm og Vallo, Enke efter Lave Brøk til Vemmetofte († $^{20/10}$ 1565 i Slaget ved Svarteraa); Fru Margrete (Rotfeld), Enke efter Hans Holk til Barritskov († 1565 af Pest i svensk Fangenskab); Fru Maren (Gjordsen), Enke efter Niels Glambæk til Starupgaard († inden 1564); Fru Johanne (Rotfeld), Hans Lykkes til Eskjær († 1566²⁾); Fru Mette Urne, Datter af Jørgen Urne til Engestøfte og Anne Glob, Søster til den ovennævnte Fru Sofie Glob, selv Enke efter Knud Hardenberg til Skjoldemose³⁾); Fru Edele Hardenberg, Enke efter Frans Bilde Andersen til Søholm (falden til Søs 1565); Fru Barbara Splid, Enke efter Iver Kaas⁴⁾); Fru Vibeke Podebusk Klavsdatter, Enke efter Evert Bild

¹⁾ Ejler Brøkkenhus.

²⁾ Jfr. Personallist. Tidsskr. I, 132, hvor en Sou af Jørgen Lykke siges at være falden dette Aar.

³⁾ Marm. Dan. II, 94 og Ejler Brøkkenhus i Fynske top. Saml. VI. 365

⁴⁾ Erslev, Lensmænd, S. 123.

til Ravnholt († som Admiral $\frac{1}{8}$ s 1567); Fru Anne Fris, Datter af Iver Fris til Haraldskjær og den ovennævnte Fru Sofie Glob, selv Enke efter Erik Juel til Lykkesholm.

Jomfruerne vare: Jfr. Birgitte Rosenkrantz Ottedatter fra Næsbyholm, Holger Rosenkrantzes Broderdatter og Myndling (g. 1575 med Sten Brahe); Jfr. Anne Podebusk, Datter af Klavs Podebusk Predbjørnsen og Fru Anne Olufsdatter (Krognos), selv saaledes Fasterdatter af Holger Rosenkrantzes første Hustru (død ugift 1580); Jfr. Ermegaard Bilde og Jfr. Birgitte Bilde til Jomfruens Egede, Døtre af Hans Bilde til Egede, D. R. R. († begge ugifte November 1587, omtrent 80 Aar gl.¹⁾); Jfr. Ingeborg Bilde, ovennævntes Søskendebarn, Datter af Hr. Anders Bilde, D. R. R., og Pernille Olufsdatter (Krognos), altsaa Fasterdatter af Holger Rosenkrantzes første Hustru († ugift, efter at have arvet en Mængde af Bildernes og Podebuskernes Ejendomme); Jfr. Mette Urne²⁾); Jfr. Ingeborg Parsbjerg, Datter af Verner Parsbjerg, D. R. R., og den ovennævnte Fru Anne Holk, selv altsaa Søskendebarn til Moderen (⁴⁾ 1580 g. m. Jørgen Brahe³⁾).

Kort efter at denne pragtfulde Barselfærd havde fundet Sted, indtraf Enkedronning Dorotheas Død. Ogsaa i den Anledning fik Holger Rosenkrantz en Del at gjøre; det blev saaledes overdraget ham i Forening med flere andre dertil beskikkede Mænd at affatte Listen over Inventariet paa den afdøde Dronnings Slot Koldinghus⁴⁾. Ogsaa med Birgitte Gøjes Forleninger og Sagen angaaende

¹⁾ Ejler Brokkenhus, S. 366.

²⁾ Formodentlig den Jfr. Mette Urne, som i Juli 1575 i Odense havde Bryllup med Alexander Durham til Højsgaard (Haarby S. i Fyn), se Ejler Brokkenhus S. 325.

³⁾ Ejler Brokkenhus S. 335.

⁴⁾ Togn. 1571 fol. 442.

Herlufsholm fik han en Del at gjøre; i denne Sag var han sin kjære Frænke til god Hjælp (tidligere omtalt under Peder Oxe). Tillige med Birgitte Gøje var han ogsaa ivrig for at faa sin tidligere Svoger Oluf Møvridsen (Krog-nos) gift med Anna Hardenberg¹⁾.

I Marts 1572 deltog Holger Rosenkrantz i Rigsraads-møder paa Koldinghus, fik derpaa (23. April) Ordre til i Forening med Rigsraaden Bjørn Andersen at bortfæste Kronens og Kirkernes Korntiender i Aarhus Stift og blev derpaa tilsagt at møde til Herredag i Kjøbenhavn den 8. Juni²⁾. Hele den følgende Tid tilbragte han derpaa i Kjøbenhavn, optagen af mange forskjellige Hverv, og her overværede han den 20. Juli Kongens Formæling med den unge Dronning Sofie og tog den følgende Dag paa en fremragende Maade Del i Dronningens Kroning, hvilket tidligere er omtalt under Peder Oxe.

I Slutningen af dette Aar opholdt Holger Rosenkrantz sig paa sin Forlening Skanderborg, hvor Kongen ogsaa havde taget Ophold for længere Tid³⁾. Dette gav Anledning til, at Skanderborg Slot d. 27. Marts 1573 forlenedes til Klavs Glambæk, og at Holger Rosenkrantz og Fru Karen Gyldenstjerne i stor Hast maatte flytte ud. Hvor misfornøjet man var med denne Adfærd, er tidligere omtalt under Peder Oxe. Grunden hertil har aabenbart dog kun været, at Holger Rosenkrantz selv har ført et saa stort Hus, at han og Hoffet ikke kunde rummes paa én

¹⁾ Bricka, Fr. II's Ungdomskjærlighed, S. 227, Tillæg Nr. 34.

²⁾ Fynske Reg. fol. 2; Sjæll. Tegn. fol. 15, 20—23.

³⁾ 22. December forelagdes her Kongen i Nærværelse af Holger Rosenkrantz, Hans Skovgaard og Niels Kaas et Udkast til et Svar paa Hertug Hanses Klager angaaende Ribe Birk m. m. (Hist. Tidsskr. VI, 416 f.). Endnu 17. Febr. og i længere Tid var Hoffet paa Skanderborg (Sjæll. Tegn. 118).

Tid, medens en mindre fremtrædende Lensmand som Klavs Glambæk behøvede mindre Plads. I Holger Rosenkrantz's Tid var der imidlertid foretaget store Forandringer med Slottet og Lenet for at gjøre det skikket til Ophold for Kongen. Hele Emborg var blevet forenet hermed, ligeledes — til Skade for Birgitte Gøje — Ring Kloster; Mageskifter vare foretagne, for at Kongen kunde skaffe sig Krongods i den skov- og jagtrige Egn, sjældnere Frugttræer vare anskaffede til Slotshaven o. s. v. Selv efter at Holger Rosenkrantz var flyttet derfra, sendtes han senere hertil for at sørge for Opbygningen af en Stald til Slottet, da han bedst kjendte Lejligheden ¹⁾.

I Løbet af Sommeren 1573 blev Holger Rosenkrantz derpaa udset til i Forening med Rigsraaden Jakob Ulfeld at repræsentere Kongen ved dennes Slægtning Hertugen af Preussens Giftermaal i Königsberg Søndag efter Bartholomæi Dag (24. August) med Hertugen af Kleves Datter. Holger Rosenkrantz bad indtrængende sin Ven, Kansleren Niels Kaas, om at udvirke Tilladelse til, at Rejsen maatte foregaa til Lands istedenfor til Søs, og tilbød at betale Kongen $\frac{1}{2}$ Tusind Daler, hvis han maatte blive fri for Rejsen. Han synes dog at have maattet rejse; i al Fald kan han ikke med Sikkerhed spores igjen i Danmark før i Oktober Maaned ²⁾. Den 25. i denne Maaned overværede

¹⁾ 1569 ³²/₉ Befaling til Tolderen i Helsingør at skaffe Frugttræer til Skanderborg, nemlig 20 Morbærtræer, 20 Kvædetræer, 10 Figentræer, 10 Træer med hvide Blommer, 20 Morelletræer, 20 -rugske Blommetræer-, 20 Træer med -hvide vælske Kirsebær-, 30 af alle Slags Pæretreer, 30 Valnøddetræer, 20 Mandeltræer, 15 Træer med -Johans-Æbler-, 15 Johans-Pæretreer, 100 af alle Slags Æbletræer (Tegn. 1569 fol. 430). — At den Slags Frugttræer paa den Tid ogsaa vare Sjældenheder i Tyskland, ses hos Weber, Anna, Kurfürstinn v. Sachsen S. 144 ff.

²⁾ Brev af 19. Juni, dat. Skanderborg, til H. Rosenkrantz (Sjæll. Tegn. fol.

han nemlig Kongens førstefødte Datters Daab paa Koldinghus, Elisabeth, senere gift med Hertug Henrik Julius af Brunsvig-Wolfenbüttel¹⁾. Endnu d. 3. November deltog han paa Koldinghus i kongelige Rettertingsdomme og kaldes her for første Gang Danmarks Riges Marsk, en Stilling, han efter Biskop Lavrids Bertelsens Ligprædiken lige saa nødig paatog sig som tidligere Statholderstillingen i Nørrejylland, som han vedblev at beklæde i Forening med Marskstillingen. Han paatog sig først disse Embeder, siges der, efter Kongens og Rigsraadets indtrængende Forestillinger, ligesom han da i det hele aldrig trængte sig selv frem. Marskembedet havde da staaet ledigt siden Frans Brokkenhuses Fald for Varberg d. 6. November 1569. Af hvad Grund den netop nu igjen blev besat, er ukjendt. Siden Ditmarskertoget havde Holger Rosenkrantz heller ikke indtaget nogen militær Stilling; men Marskembedet beklædtes oftere i den følgende Tid af Mænd, der savnede egentlig militær Fortid. Dog havde Holger Rosenkrantz jo oftere sammen med Otte Krumpen haft med Forretninger at gjøre, der laa Marskstillingen nær²⁾.

Som Marsk kom Holger Rosenkrantz ikke til at udøve nogen større Virksomhed i de 1½ Aar, han endnu

155): Holg. Rosenkr. til Niels Kaas, dat. Bolver 29. Juni (Adelsbr. Fasc. 33). — Magelæget mellem Broderen Erik Rosenkrantz og Kongen (Valsø og Kjerstrup), udstedt i Kbhvn. 23. Aug., siges rigtignok beseglet af Holg. Rosenkr. (Fynske Reg. fol. 33); men deraf kan ikke med Vished sluttet, at han den Dag har været i Kbhvn. 16. Juni var han tillige med Peder Oxe, Peder Bilde og fl. tilsagt at møde med Kongen personlig til en Markeskjelsridning paa Hørup Mark d. 18. Aug. i en Trætte mellem Kristoffer Gøje og Fru Karen Niels Skeels; men denne Ordre er altsaa udstedt tidligere end Ordren om at rejse til Königsberg.

¹⁾ Sjæll. Tegn. fol. 191.

²⁾ Rosenvinge Gl. D. III. 220; jfr. Fridericia i Hist. Tidsskr. 4. R. III, 579 f.

levede. Der betroedes ham stadig en Mængde Hverv, men som snarest stod i Forbindelse med hans Statholderstilling¹⁾. — Den 26. September 1574 var han tillige med sin Hustru paa Skanderborg Slot, hvor Kongen bortgiftede flere af Dronningens adelige «Jomfruer». — Atter den 23. Januar 1575 havde han faaet Indbydelse til med sin Hustru at staa Fadder til «en ung Frøken», nemlig Kongens næstældste Datter Anna, senere gift med Kong Jakob den 1ste af England og Skotland. Samtidig fik han af Kongen flere betydelige Begunstigelser, nemlig Skjødebrev paa det rige St. Hans Kloster ved Horsens med tiliggende store Gods i Jylland, hvilket han allerede 1568 havde faaet i Pant uafløst for sin og Hustrus Livstid og hvori han 1571 havde faaet fornyet Pant for 5733 Daler. Samme Dag (29. Januar 1575) fik han Bygholm frit paa Livstid, dog som det synes kun mod Eftergivelse af den store Pantenum, han havde staaende deri. Allerede fra 1569 af synes han at have begyndt Byggeforetagender paa Klostret; thi i dette Aar havde han fra Horsens Kirke faaet 7800 «Oversten», der kom til St. Hans Kloster, og i Aaret 1570 var det gamle Inventarium fra St. Hans Kloster paa hans Foranstaltning blevet skjænket til Hospitalet i Horsens. Først hans Enke skulde dog fuldføre disse Byggeforetagender, og efter hende blev Gaarden kaldt «Stjernholm»²⁾.

Ogsaa andre Gaarde ejede Holger Rosenkrantz i Hor-

¹⁾ Saaledes angaaende en Strid mellem Movrids Podebusk og Ribe (Jydske Tegn. ⁶/₁₁ 1573, fol. 113); ²⁰/₃ 1574 stævnes han til Herredag i Kbhvn. i Juni (Sj. Tegn. 252); ¹⁶/₆ 1574 optages Inventarieliste paa Koldinghus ved Lensskifte; 27. Novbr. Monstring i Viborg (Dsk. Saml. i Geh. Ark. Nr. 395, 4).

²⁾ Sjæll. Tegn. 332, 337, 362, 364. Jydske Reg. 297; jfr. Erslev, Lensmand, S. 154 og Fabricius, Horsens, S. 121 f. og 377 f.

sens. Især gjorde han som Lensmand paa Bygholm meget for Hospitalet i Horsens. Det blev gjenoprettet og fik mange kgl. Begunstigelser. Selv skjænkede han hertil det Gods, som hans Oldefader Erik Ottesen i sin Tid havde skjænket til 5 fattige Folks Ophold i Mariager Kloster. Efter Kristoffer Nielsens Død i Aaret 1561 var Holger Rosenkrantz nemlig bleven Hovedet for alle Erik Ottesens Efterkommere og fik da Strid om dette Gods med Hr. Jørgen Lykke som Lensmand paa Mariager. I Aaret 1564 fik han Kongebrev paa, at 11 Gaarde og 1 Bol. som af Erik Ottesen var givet til Messer i Mariager Kloster, nu, da Messerne vare nedlagte, maatte lægges til Hospitalet i Horsens; hvis noget af Godset laa Hospitalet ubelejligt, maatte han magelægge det med andet, hvilket ogsaa senere skete; ligeledes skulde Lensmanden paa Bygholm i Føring med Superintendenten og Holger Rosenkrantz eller hans Arvinger hver 1. Maj høre Hospitalsforstanderens Regnskab, og naar Hospitalsforstander skulde indsættes, skulde det ske med Holger Rosenkrantzes eller hans Arvingers Samtykke. — 1569 fik han Jørgen Lykke til at anerkjende sin Ret til at have Godset fra Mariager i Forsvar, hvorpaa der for Godset oprettedes 5 Senge i Horsens Hospital¹⁾.

Ogsaa som Godsstyrer havde Holger Rosenkrantz udøvet en betydelig Virksomhed. Allerede i Farfaderen Holger Eriksens Tid havde Bøller ejet en Del samlet Gods i Udt Sogn i Bjerge Herred, hvor Hovedgaarden ligger, og i de omliggende Byer²⁾. Meget Strogods fandtes dog endnu spredt rundt om i Jylland. Ved talrige Mangelæg dels med Kronen, som jo netop i disse Aar samlede

¹⁾ Jfr. Fam. Rosenkr. II, 274—80; Fabricius, Horsens, S. 168 f.

²⁾ Fam. Rosenkr. II, 81.

Gods til Skanderborg og Emborg, dels med forskellige Adelsmænd, lykkedes det Holger Rosenkrantz at samle sit Gods, især paa to Steder, dels i Udt Sogn og dets Annex Tyrsted i Hatting Herred ved Horsens Fjord, dels i Stovby Sogn i Bjerger Herred og i Egnen deromkring ved den nordlige Side af Vejle Fjord. 1556 fik han saaledes ved Magelæg 2 Gaarde i «Staxeroede» (ø: Stagsode, Barrit Sogn, Bjerger H.) og 4 Gaarde i «Soer» i Bjerger H. fra Hospitalet i Aarhus, 1560 11 Gaarde og 3 Gadehuse i Tyrsted samt Kronens Rettighed i to jordegne Gaarde sammesteds og i en Gaard i «Nedergaarde» i Sejd (nu Udt) Sogn i Bjerger H. Samtidig fik han Brev paa Tyrsted Kirke. 1561 tilskjødede Kongen ham som Gave Toltingskrog og Toltingsager i Stovby Sogn, mod at han og hans Arvinger aarlig skulde «give og fornøje os tre rettelig gode Mynder og et Kobbøl brogede Støvere, de som gode ere». Samme Aar fik han ved Magelæg med Kronen 1 Gaard i Bret By i Barrit Sogn og atter i Stovby Sogn et Par Gaarde. — Nu standse Magelægene i nogle Aar; først i Aaret 1566 begynde de atter og fortsattes stadig hele Tiden igjennem. Vigtigst er det, at han i Aaret 1574 fik Skjode- og Gavebrev paa Sejd Kirke i Bjerger H. med tilliggende Kirkegaard (ø: Kirken tilhørende Gaard), Kirkejord og Kirkebøl, med udtrykkelig Ret til at nedrive Kirken til Forbedring af Udt Kirke, hvorefter Bønderne i Sejd og Nedergaard skulde høre til Udt Kirke¹⁾.

Større Byggeføretagender ved Udt Kirke har saaledes vistnok allerede Holger Rosenkrantz paatænkt. Her vare jo hans første Børn og hans første Hustru stede

¹⁾ Efter de orig. Mageskiftebreve i Geh. Ark., samt Tegnelser og Registre.

til Hvile (1558); herhen havde han i Aaret 1563 fra Lübeck ladet hente Ligene af sin Fader Otte Holgersen og sin Moder Margrete Gans; her havde han bestemt at oprette en stor Familiebegravelse ikke blot for sig og sine Forældre, men ogsaa for sine Brødre og sin øvrige Slægt¹⁾. For Brødrenes Vedkommende blev dette rigtignok ikke til noget; thi de indrettede hver for sig Begravelseskapeller ved deres Gaarde; men 1564 blev Liget af Sofie Holgersdatter Rosenkrantz, Holger Rosenkrantzes Faster og Plejemoder, ført fra Ringsted herhen, og rimeligvis samtidig ogsaa hendes Moder Anne Mejustrup, inden de senere bleve førte til Hornslet. I Udt Kirke havde han ladet det store Mindesmærke om Ditmarskertoget opsætte, og her var endnu i hans levende Live, som det synes, den store Gravsten bleven anbragt, hvorpaa han selv og hans to Hustruer findes afbildede²⁾. Mulig staar det ogsaa i Forbindelse med Byggeforetagender enten her eller paa en af hans Gaarde, at Kongen 13. Juli 1570 fra Frederiksborg gav Lensmanden der Ordre til at levere Holger Rosenkrantz to Stene, der vare optagne ved Sponholt Kilde i Nærheden af det nu nedbrudte Ebelholt Kloster, den ene, som var optagen af Brønden, den anden, «som St. Villom (o: den hellige Abbed Vilhelm fra Ebelholt) sagdes at skulle have sat sin Hat paa»³⁾. — Døden hindrede dog Holger Rosenkrantz i at forbedre Udt Kirke ved

¹⁾ Fam. Rosenkr. II, Dipl. Nr. 216.

²⁾ Se Indskriften i Marm. Dan. II, 185. Intet af de tre Dødsaar er mærkeligt nok udfyldt, ikke en Gang Fru Mette Krognos'es. Da Holger Rosenkrantz kaldes til Boller og Rosenvold, men ikke til St. Hans Kloster (Stjernholm), og endnu kaldes Lensmand paa Skanderborg, men ikke Marsk, synes den at skrive sig fra Aarene før 1573.

³⁾ Tegn. 1570 fol. 115 (Dsk. Mag. 2. R. VI, 249).

Hjælp af den nedrevne Kirke i Sejd; men hans unge Enke, Karen Gyldenstjerne, fuldendte Planen. Hun nedrev helt den gamle Kirke og byggede en stor ny Kirke med tre Skib, baarne af Søjler, saa at den blev en af de anseligste Landsbykirker i Danmark. Det fremgaar af det Epitafium, hun selv i Aaret 1578¹⁾ lod opsætte i Udt Kirke med Billeder af Holger Rosenkrantz, hende selv og deres 4 Børn samt deres Aneskjolde. Efter denne Indskrift har hun nemlig «et Aar efter hendes salig Husbonds dødelige Afgang Anno 1575 fra Grund af paa ny ladet opbygge denne Kirke». Her findes ogsaa baade hans Valgsprog: «Gott sei uns huldt und rechen kein Schuldt», og hendes: «Auf Gott vertrauet ist wol gebauet». Altertavlens Indskrift viser, at den er skjænket af hende 1577.

Af de to Gaarde i Stagsode, som Holger Rosenkrantz havde erhvervet sig 1556, og hvortil der senere var kommet mere Gods i Stovby Sogn eller i Omegnen, dannede han senere en Herregaard, som han kaldte Rosenvold, og hvortil han allerede skrives 1568 i det Lensbrev, hvorved han fik St. Hans Kloster paa sin og sin kort før ægtede Hustrus Livstid. I denne Egn havde tidligere ligget en gammel Borg, Staxe vold; men den havde nu i et Par Aarhundreder ligget i Ruiner. Ogsaa her havde Holger Rosenkrantz maaske begyndt eller paatænkt Byggeforetagender; i August 1573 var der udgaaet Ordre til flere Adelsmænd om at besigtige en Del Gods her i Egnen, som Holger Rosenkrantz ønskede i Magelæg. Heller ikke dette Magelæg kom dog i Stand før efter hans Død, da Enken 16. Juni 1575 fik Brev herpaa og tillige Tilladelse til at maatte søge Stovby Kirke med sine Folk paa Rosen-

¹⁾ I Marm. Dan. staar ved en Trykfejl 1568.

vold og at maatte regne sine Tjenere (Fæstere) i Stovby og Barrit Sogne for Ugedagstjenere til Rosenvold, der altsaa herved fremtræder som en fuldstændig Hovedgaard. Ogsaa her var det saaledes forbeholdt Enken at fuldføre, hvad Manden havde paatænkt. Døden kom, inden alt var færdigt.

Kort efter Tilbagekomsten fra Barselfærden paa Koldinghus blev Holger Rosenkrantz nemlig angreben af den Sygdom, der skulde blive hans Helsot. Den 25. Februar 1575 følte han sig ilde; i de følgende Dage antog Sygdommen en værre Karaktér. Den første Marts kom den gamle Peder Skram med sin Hustru Elsebet Krabbe, Holgers Næstsøskendebarn, til Horsens. Da de her hørte, at «deres udkaarne Ven Holger» laa syg paa Bygholm, besøgte de ham strax. Der blev nu sendt Bud efter Fru Karen Gyldenstjerne, der var i Besøg hos sin Moder paa Iversnæs i Fyn; hun kom strax om Aftenen den næste Dag; den følgende Dag indtraf Svigermoderen Fru Anne Parsbjerg og Svogeren Albert Fris til Haraldskjær med sin Hustru Ingeborg Gyldenstjerne. Ogsaa Fru Margrete Gyldenstjerne, Folmer Rosenkrantzes til Stensballegaard, Jfr. Sofie Gyldenstjerne og Jfr. Johanne Skram vare tilstede ved Dødslejet. Den 4. Marts tog han en bevæget Afsked med sine Venner og lod sine smaa Sønner, Otte Kristoffer og Frederik, kalde til sig og velsignede dem. Samme Aften Kl. 11 døde han rolig, ikke fuldt 58 Aar gammel, efter under hele sin Sygdom at have vist stor Ro og Fromhed.

Biskop Lavrids Bertelsen holdt Ligtalen; den udkom i Begyndelsen af det følgende Aar, ledsaget af en Fortale af Anders Sørensen Vedel, der havde besørget Trykningen. Ogsaa han synes at have staaet i et nærmere Forhold til

Holger Rosenkrantz, der formodentlig allerede kjendte ham og hans Slægt fra Vejle; ogsaa til Enken og Børnene vedblev Vedel i den følgende Tid at staa i nøjere Forhold. Ogsaa en anden samtidig Lærd, Rasmus Glad (Erasmus Lætus), nævner Holger Rosenkrantz blandt de Adelsmænd, der ivrig tog sig af Videnskaberne. Biskop Lavrids Bertelsen giver en smuk Skildring af den afdødes Karakter, hans Gudsfrygt og Fromhed, som ogsaa viste sig under Sygdommen. Han forstod at dø, som da de fleste af disse Mænd gjorde, der vare prægede af den første evangeliske Tids dybe Gudsfrygt. Og hele Holger Rosenkrantzes Færd synes at gjøre Biskoppens Ord til Sandhed. Han skildrer ham ogsaa som en Mand, der var meget afholdt af den menige Mand. Dog klagede Bønderne i Skanderborg senere over, at nogle Afgifter vare blevne dem paalagte i Holger Rosenkrantzes Tid, hvorfor Kongen eftergav dem disse¹⁾. — Holger Rosenkrantz døde saaledes $\frac{1}{2}$ Aar før Peder Oxe. Da beklagede Kongen sig stærkt over, at han nu ingen havde til at beklæde Rigshofmesterværdigheden. Muligvis vilde han dog have betroet den til sin Ven Holger Rosenkrantz, hvis han havde levet. Marskværdigheden gik kort efter over til Predbjørn Gyldenstjerne til Tim.

Holger Rosenkrantz blev begravet i Udt Kirke, hvor de tidligere omtalte prægtige Mindesmærker over ham, hans Hustruer og Børn endnu findes. Med Karen Gyldenstjerne havde han fire Sønner:

- 1) Otte Kristoffer Rosenkrantz, senere til Boller, født 28. Oktbr. 1569.
- 2) Frederik Rosenkrantz, senere til Rosenvold, født omtrent i Juli 1571.

¹⁾ Jydske Tegn. 1579 fol. 124.

- 3) Henrik Rosenkrantz, yngre end de foregaaende, død før Faderen.
- 4) Holger Rosenkrantz, død som Barn, vistnok kort efter Faderen.

De to førstnævnte Sønner kom senere, vel nærmest gennem deres Farbroder Jørgen Rosenkrantz († 1596), i et nøjere Forhold til den unge Kristian IV's Hof. Den begavede Frederik skulde dette ikke blive til Baade; Otte Kristoffers Liv blev ikke til Gavn for de store Godser, Holger Rosenkrantz efterlod sig. Fru Karen Gyldenstjerne skulde komme til at opleve mange Sorger for deres Skyld; men de høre en nyere Tid til og bør derfor skildres sammen med Kristian IV's Tid, der for Rosenkrantzernes Vedkommende var vidt forskjellig fra Frederik II's. Fru Karen Gyldenstjerne skulle vi derimod følge i de 38 Aar, hun sad som Enke. Hun var jo kun 31 Aar gammel ved sin Husbonds Død.

Af Holger Rosenkrantzes Forleninger var Tryggvælde allerede 1568 gaaet over til andre, kort efter at han havde faaet Livsbrev paa St. Hans Kloster. Bygholm fik Enken Brev paa at maatte beholde endnu et Aar, hvorpaa det forlenedes til Klavs Glambæk. — For øvrigt havde den første Tid efter Mandens Død været en Sorgens Tid for hende. Hendes to ældste Børn, Otte Kristoffer og Frederik, bleve angrebne af de pestagtige Sygdomme, som herskede i dette Aar. De svævede længe i Fare under Pleje af den bekjendte Dr. Kornelius Hamsfort, der var kaldt til Boller i den Anledning¹⁾.

¹⁾ Fru Karen Gyldenstjerne til sin „allerkjæreste Søster“, Fru Birgitte Bølle Kristoffer Gøjes til Gunderslev, „af Boluer med grædendes Taarer skrevet“, uden Dag eller Aar: bag paa staar: 7 Julij (Modtagelsesdagen?). Det maa dog være skrevet inden

Samtidig havde hun en højst ubehagelig Sag med sin Naboerske, Fru Margrete Nielsdatter (Rotfeld), Enke efter Hans Holk til Barritskov. Med Fru Margrete var Holger Rosenkrantz allerede i Aaret 1566, kort efter Hans Holks Død, kommen i Strid angaaende Skovskjel, Markeskjel og lignende Forhold i Barrit By og Skov, hvor ogsaa han netop da havde faaet Gods og var i Færd med at danne Rosenvold. Gode Mænd vare da af Kongen blevne udnævnte til at skille Trætten, deriblandt Jørgen Rosenkrantz og Otte Brahe¹⁾. Sagens Udfald ved denne Lejlighed kjendes ikke; Forholdet maa dog være blevet taaleligt, siden Fru Margrete Nielsdatter var indbudt til Frederik Rosenkrantzes Daab 1571; men i Aarene 1573 og 1574 blussede Striden op med fornyet Heftighed. I sidstnævnte Aar kom Sagen for Kongens Retteeting, hvor en Del af Stridsspørgsmaalene afgjordes til Fru Margretes Fordel; men da Holger Rosenkrantz paastod, at den foretagne Rebning stred mod Loven, blev dette Spørgsmaal henvist til Paakjendelse ved Viborg Landsting²⁾. Paa Landstinget fremkom Fru Margrete med ærerørige Ytringer om Holger Rosenkrantz, idet hun sagde, at Markeskjeldet var «forvildet». Endnu inden sin Død havde Holger Rosenkrantz af Landsdommerne og flere tilstedeværende Adelsmænd faaet skriftligt Vidnesbyrd om de faldne Ytringer. «Jeg kan aldrig fuldskrive dig», skriver Fru Karèn Gyldenstjerne i det ovenomtalte Brev til Fru Birgitte Bølle, «hvor Margrete Nielsdatter har tit ladet mig stævne med

11. Juni 1575, som det vil fremgaa af det følgende (Klevenfeldts Saml.).

¹⁾ Tegn. 1566 fol. 80; 1567 fol. 127.

²⁾ Rosenvinge, Gl. D. III, 245—52. — Ridemandsbrev af 7/11 1574 i hist. geneal. Arkivs Pergamentsbreve (Geh. Ark.).

Kongens Stævninger, og min Broder Erik (s: Svogeren Erik Rosenkrantz, der som ældste Broder havde Værgemaalet for Børnene) har ogsaa stævnet hende for nogle Ord, hun har sagt min salig Husbond til paa Landsting, som jeg har baade Landsdommers og flere Herremænds Brev og Segl paa. Saa siger hun slet Nej for hendes egne Ord, som hundrede Mennesker hørte hende sige; saa nødes jeg drage derhen i min Hjertesorg og Bedrøvelse, og vil med Guds Hjælp gjøre dertil, hvad mig bør at gjøre, med baade hans og min Slægt og Venner; thi min Sag er klar og ret. Jeg har skrevet Kristoffer (Gøje) til, at han vilde møde der og hjælpe mig at forsvare min salige Husbondes gode Navn og Rygte for hende; han var hans eget Næstsøskendebarn, derfor vilde jeg have ham der hos. Jeg tror baade ham og dig saa vel, at I nu ere mig elendige og bedrøvede Kvinde god og mine smaa faderløse Børn baade i denne og alle andre Maader. . . . Kom nu vist til Kjøbenhavn for Guds Skyld og for min Skyld.» — I Kjøbenhavn mæglede Kongen ogsaa d. 11. Juni Forlig mellem «afgangne Holger Rosenkrantz» og Fru Margrete, som undskyldte sig for Kongen og sagde «sig intet andet at vide med Holger Rosenkrantz end som med en ærlig Mand»¹⁾.

Fru Margrete Nielsdatter døde samme Aar; men Striden om de indviklede Grænseforhold i Barrit Skove fortsattes i de følgende Aar mellem Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, der efter sin Broder Eriks Død i Novbr. 1575 var bleven Værg for sine Broderbørn, og Erik Lykke til Skovgaard paa Hans Holks Børns Vegne. Paa Fru Karen Gyldenstjernes Bøn tog ogsaa Kansler Niels

¹⁾ Jydske Reg. 1575 fol. 314.

Kaas sig af Sagen; men Striden fortsattes i en længere Aarrække dels med Hans Holks Søn Mandrup Holk, dels senere med Sten Brahe, der efter sin første Hustru Birgitte Rosenkrantz Ottedatters Død havde ægtet Kirsten Holk og med hende faaet Barritskov. Imidlertid havde Fru Karen Gyldenstjernes Sønner selv overtaget Boller og Rosenvold, og Sagens Fortsættelse vedkommer nu dem, medens Fru Karen selv havde taget Ophold paa «Stjernholm».

I sine Børns Mindreaarighed havde Fru Karen Gyldenstjerne udfoldet en overordentlig stor Virksomhed, hvorved hun fremtræder som en af disse handlekraftige Kvinder, hvorpaa den Tids Adelshistorie har saa mange Exempler at opvise, men ogsaa viser sig i høj Grad trættekjer og herskesyg, stolt og myndig. Ligesom hun opbyggede Udt Kirke ved Boller, gjorde hun ogsaa meget for Stovby Kirke ved Rosenvold, der blev Hovedkirken til denne Gaard. En Mængde Magelæg udvidede Godskomplexerne baade ved Boller og Rosenvold. 1580 fik hun Livsbrev paa Kronens og Kirkens Tiender af Stovby Sogn, 1588 Barrit Sogns Kirketiende til Forbedringen af Kirken i Stovby, hvis Taarn var næsten nedfaldet¹⁾. I Aaret 1585 havde hun fuldført den skumle Hovedbygning paa Rosenvold, saaledes som Indskriften endnu viser, og 1588 fuldendte hun Hovedbygningen paa Boller²⁾, saa at der nu stod to fuldt færdige Herresæder til hendes to Sønner. Selv tog hun, i det mindste fra 1592 af, efter at hendes Søn Otte Kristoffer imidlertid havde giftet sig,

¹⁾ Jydske Reg. 1588 fol. 6. — Om Mageskiftet 1575 se ovenfor og Jydske Tegn. 1573 fol. 98; Jydske Reg. fol. 320. Originalen findes i «Mageskifter» Nr. 293; jfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 328.

²⁾ Dske Herregaarde I og II.

i Reglen Ophold paa St. Hans Kloster, der nu var blevet helt ombygget og kaldt Stjernholm. Det er formodentlig til Bygningen heraf, at der i Aaret 1591 udvistes til hende, der ved denne Lejlighed for første Gang kaldes «til Stjernholm», 50 Bjælker fra Silkeborg og Skanderborg Skove¹⁾.

Som Ejer af Stjernholm havde den myndige Kvinde en Mængde Stridigheder med Horsens By, endogsaa om Hospitalet, for hvilket hendes afdøde Husbond havde gjort saa meget; hun beskyldtes saaledes for at besvære Hospitalet med flere Personer og Senge, end Fundatsen hjemlede hende Ret til²⁾. Samtidig klagede Borgmestre og Raad over, at hun havde tilforhandlet sig omtrent ottende Delen af Byens Grunde og Ejendomme og ifølge sine adelige Privilegier ikke vilde yde kgl. Skatter eller Byskatter og Tyngde deraf, hvorover Byen paa stakket Tid var kommet i største Armod og havde maattet udrede de 3000 Daler, hun ellers skulde have udgivet; desuden havde hun tilegnet sig Boder i Byen, hvis Beboere hun ogsaa vilde holde skattefrie, uagtet de drev borgerlig Næring og Handel. Kristian IV bød da Mandrup Parsbjerg at tiltale hende med Lov og Ret. Senere (⁷/₁₂ 1598) eftergav Kongen hende dog denne Sag, hvorpaa der den 27. Septbr. s. A. ved Mægling af Mandrup Parsbjerg og flere sluttedes et Forlig mellem hende og Horsens By, ifølge hvilket hun skulde overlade Borgerne i Horsens Brugen af al den Ejendom, hun havde paa Byens Mark, mod at de selv udredede Skatterne heraf og aarlig gav hende tilbørlig Leje; derimod skulde hun selv beholde hvad Ager og Ejendom hun havde i «Priors Lykke» og i alle de Haver, hun havde beliggende paa Stjernholm Mark; til

¹⁾ Jydske Tegn. 1591 fol. 221; 236.

²⁾ Kongebrev af ⁷/₁₂ 1597 til Niels Skram, J. Tegn. fol. 58.

Gjengjæld skulde hun til Horsens By give som evindelig Ejendom en Gaards Avl over al Horsens Mark og en aarlig Pengeafgift; for den Skattefrihed, hun i nogle Aar havde haft af sine Gaarde, Boder og Vaaninger i Horsens, maatte hun give Byen 600 Daler i Godtgjørelse¹⁾.

Fru «Karen Holgers» Glanstid var for øvrigt paa den Tid forbi. Den falder i Frederik II's og Regeringsraadets Tid, da hun som den virksomme Adelsfrue endnu selv styrede Godserne for sine Børn, og da disses Værge, Jørgen Rosenkrantz, endnu levede. Selv havde hun sørget for deres Opdragelse paa det bedste. De bleve satte i Huset hos Lektor Peder Hegelund i Ribe, hvor de vare i Nærheden af hendes Søster Ingeborg Gyldenstjerne, der var gift med Lensmanden, Albert Fris, og hvor Anders Sørensen Vedel levede. Han var, i det mindste endnu paa denne Tid, den højere Adels Yndling; han holdt ogsaa Ligprædikenen over Fru Ingeborg Gyldenstjerne og flere andre af Fru Karens nærmeste Slægtninge og udgav dem i Trykken efter hendes Opfordring²⁾. Det var under denne Tids gunstige Forhold, at Fru Karen Holgers ved Kongens eller senere ved Regeringsraadets Hjælp fik sine Sønner godt anbragte i Udlandet og senere ved den unge Kristian IV's Hof. Selv var hun tilstede ved saa godt som alle kongelige Bryllupper eller lignende Festligheder for at «drage» Festsalene eller paa anden Maade gjøre Tjeneste ved Hove³⁾. Det var ogsaa i disse Aar, at hun opnaaede de mange Magelæg eller lignende Begunstigelser af Kronen. Endnu til den 1. August 1596 var hun til-

¹⁾ Jydske Tegn. 1597 fol. 30; 83; Fabricius, Horsens, S. 377—78.

²⁾ Jfr. Wegener, A. S. Vedel, 2. Udg., 122; 179; 181—82.

³⁾ Tegn., passim.

sagt til Kristian IV's Kroning for i Forening med en Del andre Adelsdamer at «drage» Salene paa Slottet¹⁾.

Men kort efter blev hun inddragen i en højst ubehagelig Trolddomssag. Hendes Nabo, Johan Rud til Møgelkjær, var gift med Anna Hardenberg Eriksdatter fra Matrup. Den unge Kone var tungsindig og troede i sin sygelige Tilstand, at hun var forgjort. Flere «Hexe» bleve i den Anledning i Juli og September 1596 brændte paa Baag Herredsting i Fyn og en i Haderslev. Et Par af dem havde udsagt, at en Kone i Sejd ved Boller var deres Medhjælperke og Hoved, og at hun var underkjøbt af Fru Karen Holgers til at forgjøre Fru Anna. Denne Beskyldning, der aabenlyst var sagt paa Tinge og indført i Tingsvidner, kunde Fru Karen selvfølgelig ikke lade sidde paa sig. Hendes Son Otte Kristoffer, paa hvis Gods Konen i Sejd boede, søgte at holde sin Haand over denne og hindre, at hun kom i Johan Ruds Vold. En Række Processer begyndte derfor, Johan Rud blev stævnet o. s. v. Den egentlige Sag mellem Johan Rud og Fru Karen blev dog i Juni 1598 bilagt ved Kongens Mægling, dog saaledes, at Konen i Sejd af Otte Kristoffer skulde overgives til Lensmanden paa Koldinghus, for at hun kunde sættes i Forvaring der og for at der kunde kræves Kirkenævn over hende: dersom hun dømtes efter Livet, skulde Sagen forhandles paa Landstinget; dog tilføjes ret betegnende, at hun maatte ikke pinlig forhøres²⁾. — Saaledes var i Løbet af faa Aar baade Rigshofmesterens Enke Mette Rosenkrantz og Rigsmarsken Holger Rosenkrantzes Enke blevne inddragne i Trolddomssager!

¹⁾ Sjæll. Tegn. 1596, 7. Maj og 30. Juni, fol. 508 og 534.

²⁾ Vedel Simonsen, *Ruderne II*, 199 f.; 269–70. Jfr. Engelstoft i *Hist. Tidsskr.* 4. R. IV, 525 f. *Dsk. Mag.* 4. F. VI, 209 ff.

I den følgende Tid synes Fru Karen at have levet mere tilbagetrukket paa Stjernholm. Kort efter indtraf ogsaa hendes Søn Frederiks ulykkelige Forhold til Rigborg Brøkkenhus, hans Domfældelse, Landsforvisning og Fald i Udlændets Krige; Otte Kristoffers Pengeforhold forværredes stadig. Udsigterne for Fremtiden vare saaledes ikke lyse, da Fru Karen Gyldenstjerne døde i Aaret 1613 i sit 69de Aar. Den 20de April blev hun «begravet» i Horsens Klosterkirke. En stor Forsamling var tilstede, deriblandt Rigsraad Eske Brok til Vemmetofte og hans Hustru Kristence Viffert. Fru Karen Gyldenstjernes Søkendebarn, Rigsraad Mandrup Parsbjerg, «talte over Graven». Saaledes udtrykker Eske Brok sig i sin Dagbogsoptegnelse. Senere maa Liget dog vistnok være blevet ført til Udt Kirke ved Boller, hvor baade Holger Rosenkrantz og hun selv havde indrettet Gravkapellet og anbragt Gravstenen. — Otte Aar efter vare alle hendes stolte nyopførte Herregaarde ude af Rosenkrantzernes Eje, solgte af hendes Sønsøn paa Grund af den af hans Fader efterladte Gjæld.

II.

Erik Rosenkrantz Ottesen til Valsø, Arreskov, Kjørstrup, Næsøen,

Sem m. m.

Danmarks Riges Raad.

1519—1575.

Erik Rosenkrantz, Otte Holgersens og Fru Margrete Ganz's næstældste Søn, var født i Aaret 1519, formodentlig paa Tørning Slot. Efter Forældrenes Død i Lübeck i Oktbr. 1525 blev han tillige med sin Broder Jørgen og sin Søster Margrete ført til Brandenburg og opdragen hos

sin Morfader, Jesper Ganz til Putlitz, indtil hans Faster, Fru Sofie Holgersdatter Rosenkrantz, Axel Brahes, og hans Farbroder, Hr. Holger Hølgersen til Boller, i Aaret 1530 krævede dem tilbage. Han synes kort efter at være sendt til Sachsen til den bekjendte Kurfyrst Johans Hof, og da denne kort efter døde (1532), tjente han i hans Søn, Kurfyrst Johan Friederichs Kammer og senere hos hans Svoger, Hertug Ernst af Brunsvig-Lüneburg¹⁾. Her tjente jo ogsaa hans ældre Brøder Holger i Aarene mellem 1534 og 36; men medens denne først vendte tilbage til Danmark 1537, var Erik allerede i Danmark i Slutningen af Aaret 1536, da han, den Gang altsaa omtrent 18 Aar gammel, tog Stævning over Skjelskør Borgere, fordi disse i Grevefejden havde udplyndret hans og hans Brøders Ejendom Næsbygaard (nu Næsbyholm). — 10. September 1542 optræder Erik Rosenkrantz derpaa i Norge paa egne og Medarvingers Vegne i Anledning af et Mageskifte i Valdres²⁾. For øvrigt er det ikke altid let i disse Aar at adskille ham fra hans Samtidige, Erik Rosenkrantz Axelsen til Langtind og Erik Rosenkrantz Ejlersen til Hevringholm. I August 1545 fik saaledes Fru Elline (Godov), Henrik Gøjes Efterleverske, en kgl. Befaling til Hr. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Valø, Albrecht Gøje lil Gunderslevholm, «Erik Rosenkrantz» og Peder Kristiernsen til Hjelmsø angaaende et Mageskifte. Herved menes dog vistnok Erik Rosenkrantz Ottesen, der paa den Tid synes at have holdt Hus paa Næsbyholm³⁾. Men kort efter maa han saa atter

¹⁾ Fam. Rosenkrantzes Hist. II, Dipl. Nr. 182.

²⁾ Dipl. Norv. X, Nr. 714; maaske allerede 31. Decbr. 1541 (Dipl. Norv. VI, 785, Seglet); jfr. Dipl. Norv. VIII, 795, hvor Holger 10. Januar 1542 nævnes som Styrrer af Næsøen.

³⁾ Dsk. Mag. 4. R. I, 126.

have søgt Tjeneste hos Kurfyrst Johan Friederich af Sachsen. Efter det uheldige Slag ved Mühlberg, hvor Kurfyrsten blev tagen til Fange, har denne nemlig d. 7. Juli 1547 fra den kejserlige Lejr ved Swabach udstedt et Vidnesbyrd om, at «Erik Rosenkrantz», der fra Ungdommen af havde tjent i hans afdøde Faders Kammer og siden hos ham selv og hos hans Svoger Hertug Ernst af Brunsvig-Lüneburg, nu havde faaet Afsked af hans Tjeneste, da det ikke var hans Lejlighed længere at tjene ham¹⁾. Det stemmer nemlig godt hermed, at Eriks Navn ikke nævnes i hans Brødres Stævning over Gabriel Gyldenstjerne angaaende Opgjørelsen fra Boller, saa at han endnu synes at have været fraværende paa denne Tid²⁾, medens han netop fra 1548 af fremtræder selvstændig, især i Anledning af det norske Gods. Det var desuden netop nu, at det foreløbige Skifte foretoges mellem Brødrene, saa at det formodentlig netop har været disse Forhold, der kaldte ham hjem. Om han for øvrigt personlig har deltaget i Slaget ved Mühlberg og i nogen Tid har delt Kurfyrstens Fangenskab, er uvist, men vel neppe usandsynligt.

Hvorledes det store norske Gods, der i al Fald senere ved Opgjørelsen mellem Erik Rosenkrantzes Arvinger viste sig at udgjøre $\frac{1}{24}$ Del af Norges skyldsatte Jord, foruden Ejendommene paa Færoerne og Shetlandsøerne, var kommet i Otte Holgersens Børns Eje, er tidligere omtalt³⁾. Det synes oprindeligt paatænkt, at disse store Ejendomme skulde tilfalde Sostren Anne, der var gift med Mogens Gøjes

¹⁾ Fam. Rosenkrantz II, Dipl. Nr. 182.

²⁾ Dsk. Mag. 4. R. I. 327—28; jfr. ovenfor under Holger Rosenkrantz.

³⁾ Fam. Rosenkrantz II, 147 ff.

Søn Albrecht. Med dette for Øje havde Mogens Goje endog søgt at faa sin Søn udnævnt til Lensmand paa Bergenhus¹⁾; dette hindredes imidlertid ved Grevefejdens Udbrud. Men nu, da Skiftedelingen skulde finde Sted, gjorde Brødrene Fordring paa hele den norske Arv for sig selv. Efter Norges Lov arvede nemlig Søster, der havde Brødre i Live, kun efter Fader og Moder, men ikke Udarv, og da Otte Holgersen var død, inden Arven faldt, kunde Søstrene ikke komme til at arve Fru Ingerds Arild Kanes. Dette fik Medhold ved en Kongedoms af 7. Decbr. 1547; men da Albrecht Goje havde været hindret i personlig at møde med sine Beviser, forbeholdtes der ham dog Ret til inden Aar og Dag at give Møde med bedre Bevisning²⁾. Imidlertid overtog Erik Rosenkrantz den norske Arv som sin Andel og skriver sig nu «til Næsøen». Dog kaldes Erik «til Boller» i et Brev fra 20/10 1550³⁾. Endnu paa denne Tid stævnedes Albrecht Goje «Erik Rosenkrantz til Næsøen» for en Søsterpart af de Penge af det norske Gods, som han skulde give sine Søskende, men som han forholdt dem, samt Holger Rosenkrantz for hvad han havde oppebaaret af Anne Rosenkrantzes Godser baade i Danmark og Norge, og lignende Stævning lod han udgaa over Otte Rosenkrantz. Den endelige Dom kjendes ikke, men den er vistnok gaaet Albrecht Goje imod⁴⁾.

I Juli Maaned 1548 hyldedes den unge Hertug Frederik som udvalgt Konge i Oslo, og samtidig optræder

¹⁾ Smsts. Dipl. Nr. 110—12.

²⁾ Smtsts. Nr. 183.

³⁾ Geh. Ark. Ringsted H. Nr. 2.

⁴⁾ Norske Rigsregistranter I, 127—28. Herredagsdombogen fra 1550 er ikke bevaret.

Erik Rosenkrantz «til Næsøen» i forskjellige Domme i Oslo. Fra Marie Kirke i Oslo tog han til sig Sankt Dorotheæ Præbende som Gods, der var stiftet af hans Forfædre, og søgte ligeledes paa denne Tid at faa et Præbende ved Trondhjems Kirke tilbage, der var stiftet af Fru Ingerd Arild Kanes; men dette lykkedes ham dog først senere (1560¹). I Oktober 1548 var han derpaa i Bergen og kom strax i Strid med de tyske Kjøbmænd om to Grunde ved Bryggen, som han og hans Forfædre hidtil havde besiddet uden Klage. Retten tilkjendte ham Grundene, men alligevel forholdt Kjøbmændene ham dem. Han henviste dem da til Kongens Retterting, men de vilde ikke anerkjende Kongens Domsret i denne Sag og beraabte sig paa lybsk Ret. Indtrængende klagede Erik Rosenkrantz herover til Kongen. «Dersom Eders kgl. Majestæt,» skriver han i den Anledning (23. Oktbr.), «ikke haandhæver denne Landsende mod Vold og Uret, som samme Kjøbmænd saa uforskammet nu mere end nogen Tid imod Lov og Ret og gode gamle Sædvaner bedrive mod Eders Naades Indbyggere, fattige og rige, saa er denne Landsende, saa vidt de overfare, fordærvet, og Eders Naades Landret og skrevne Lov forkrænket og fortrykt, thi de agte hverken Dom eller Ret²).»

Dette Brev fra den unge Erik Rosenkrantz har neppe været uden Virkning paa Regeringens kraftige Optræden mod «de Kontorske» i Bergen i de følgende Aar, og det har maaske heller ikke været uden Indflydelse paa, at han selv senere blev udset til Lensmand paa Bergenhus. For ovrigt opholdt han sig i disse Aar i Reglen i Norge,

¹) Dipl. Norv. III, Nr. 1165; VI, 804. Schjøning, Trondhjem Domkirke S. 238.

²) Dipl. Norv. II, 856; jfr, Yngvar Nielsen, Bergen S. 291 f.

senere i Danmark, og lod da sine norske Godser styre af forskellige norsk- eller danskfødte Fogeder, saaledes Adelsmændene Thord Brat og Niels Blik¹⁾. Selv var han nemlig i Aaret 1551 eller 1552 kommet i Besiddelse af Valsø Gaard ved Ringsted, vistnok som Gave af hans Plejemoder og Faster Sofie Holgersdatter Rosenkrantz, der efter sin Mand Axel Brahes Død skjænkede sine Broderbørn forskellige Gods i levende Live²⁾; hun havde igjen arvet den efter sin Moder, Fru Anne Mejnstrup; paa anden Maade kunde Otte Holgersens Børn nemlig ikke komme i Besiddelse af Gods, der havde tilhørt Anne Mejnstrup, da Otte Holgersen var hendes Stifson. Til denne Gaard skriver han sig i Reglen i den følgende Tid, indtil han henimod Slutningen af sit Liv mageskiftede den til Kronen mod Kjærstrup og Taasinge.

I Aarene 1554 og 1555 forekommer «Erik Rosenkrantz» derpaa som Staldmester hos Kristian III. Som saadan fik han saaledes 4. Juli 1555 Brev om at repræsentere Kongen ved Drabantehøvding Antonius von Altenburgs Bryllup i Kjøbenhavn den følgende Søndag, da Kongen ikke personlig kunde komme til Stede; som Brudegave skulde han paa Kongens Vegne overrække 2 Rose-

¹⁾ 1549, 6 Oktbr. siges han i et Retsdokument -in Norwegen gesssen-; 1552, 24. Maj, Valsø, nævnes Thord Brat som hans Foged i Bergen ved en Regnskabsaflæggelse af «Bergens Gaard og Gods nordenfjelds» (Dipl. Norv. III, 851); 1550 havde han en Retssag med Fru Ingerd Ottisdatter (Rømer) til Østeraat om et Fiskeleje i Nordmøre (Norske Rigsreg. I, 125). — 1554 nævnes Niels Blik i en Retssag angaaende Erik Rosenkrantzes Gods og havde opført sig temmelig egenraadig og voldsomt (Dipl. Norv. IV, 834).

²⁾ Fam. Rosenkrantz II, Dipl. Nr. 205.

nobler, til Brudgommen eller til Bruden, efter hans eget Tykke¹⁾).

Aaret efter forekommer Erik Rosenkrantz Ottesen derpaa som Hofmarskalk hos den unge Hertug Frederik, for hvem der i Aaret 1554 var blevet indrettet en Hofstat paa Malmøhus under Ledelse af Rigsraad Ejler Hardenberg som Hofmester. Blandt de Adelsmænd, der hørte til Prinsens Omgivelser, nævnes Oluf Movridsen (Krogno), alt den Gang Svoger til Eriks Broder Holger. Stillingen som Hofmarskalk hos den unge Prins beholdt Erik Rosenkrantz derpaa indtil 1557, da han udnævntes til Lensmand paa Varberg. Allerede ^{28/10} 1556 havde han faaet Brev paa en mindre Forlening, Fuglebjerg i Sjælland²⁾).

Erik Rosenkrantz havde imidlertid fæstet sig en Bruden 16aarige Jfr. Helvig Hardenberg (født ^{28/3} 1540), en Broderdatter af ovennævnte Ejler Hardenberg. Rimeligvis har hun opholdt sig paa Malmøhus hos sin Farbroder, ligesom en anden af Ejler Hardenbergs Broderdøtre, den unge Jfr. Anne Hardenberg Korfitzdatter, til hvem baade den unge Hertug Frederik og Oluf Movridsen (Krogno) fattede Kjærlighed. Det var et lystigt Hof, den unge Prins førte;

¹⁾ Adelsbr. Fasc. 53, kgl. Bibl. — 1553 ^{22/2} kaldes •Erik Rosenkrantz vor Hofsinde• til Koldinghus, da Kongen har noget at tale med ham om (Klev. Rosenkr.). 1553 deltog •Erik Rosenkrantz• med Børge Trolle o. fl. i en Dom om •de oprørske Borgere i Næstved• (Tegn. fol. 332). 1554, 31. Maj, 1. Juni, 14. Juli og 1. Oktbr. udstedes Breve til •Erik Rosenkrantz vor Staldmester•. Som kgl. Staldmester synes han at have haft sit Kvarter i Sorø Kloster, i det mindste paa denne Tid (Adelsbr. Fasc. 53; Klevenf.; Tegn. 1554 fol. 351).

²⁾ Dsk. Kong. Hist. 33 (1556, 7. Juni, Fr. II til Erik Rud, hvori •E. Ros. vor Hofmarskalk•); jfr. Bricka, Fr. II's Ungd. S. 34; Erslev, Lensmænd, S. 80.

Vin og Kjærlighed fattedes ikke. Jfr. Helvig var en Datter af den i Aaret 1542 afdøde Rigsraad Jakob Hardenberg til Hvedholm, Sandholt og Arreskov. Hun var et godt Parti; Jakob Hardenberg havde kun efterladt sig tre Døtre, af hvilke de to ældste, Edele og Anne, allerede den Gang vare gifte med Frans Bilde til Søholm og Erik Rud til Fuglsang. Forbindelsen synes allerede at være bleven aftalt inden d. 7. Juni 1556; den højtidelige Trolovelse fandt Sted i Frue Kirke i Kjøbenhavn, hvor Biskop Niels Palladius fra Skaane «*efter Guds Orden og Skik gav dem tilsammen udi den hellige Ægteskabsstand*». I August 1557 udgav Niels Palladius de Formaninger, han ved den Lejlighed havde udtalt til Parret, og tilegnede Bogen til Erik Rosenkrantz¹⁾. Brylluppet fandt derimod først Sted i Kjøbenhavn i Slutningen af September eller Begyndelsen af Oktober 1558. Her holdt netop paa samme Tid Hr. Mogens Gyldenstjerne sin Datter Sibylles Bryllup med Eskild Gøje Henriksen til Skjorringe. Herluf Trolle skriver i den Anledning til sin Hustru Birgitte Gøje (27. Septbr.), at han vel maa sende Hr. Mogens og Erik Rosenkrantz et Par Øxne hver. Heraf er det klart, at Erik Rosenkrantz selv har maattet holde sit Bryllup. Grunden hertil var, at hans Svigermoder, Fru Sofie Lykke, kort før havde maattet afstaa alle sine Godser til sine Sviger-sønner, saa at Erik Rosenkrantz paa den Maade allerede

¹⁾ 1556, 7. Juni skriver Fr. II til Erik Rud om en Sag, denne havde bedt Erik Rosenkrantz udrette hos Prinsen; han raader ham at lade Sagen opstaa, til Erik Rud kommer ham (Prinsen) til Orde (to Breve herom i Dsk. Kong. Hist. Fasc. 33). — Palladii Fortale til «*det hellige Ægteskabs Ordensregler*» er dat. 23. Aug. 1557. — At Trolovelsen har fundet Sted senest i Marts 1557, ses af Svigermoderen Fru Sofie Lykkes Proces, som nedenfor omtales.

var kommen i Besiddelse af Arreskov, en Sag, som vi ret snart skulle komme tilbage til. — Paa samme Tid ventedes Kurfyrstinde Anna fra Sachsen til Kjøbenhavn. «Man kan ikke andet end bede Hendes Naade», skriver Herluf Trolle, «og det vil ikke skikke sig, at Hendes Naade tøver til det ene Bryllup, uden Hendes Naade tøver til det andet med. Dersom Hendes Naade tøver, da kan jeg tjene Erik. Drager Hendes Naade af, da tør jeg ikke andet end følge.» Brylluppet fandt Sted under uhyggelige Forhold; pestagtige Sygdomme havde hjemsøgt næsten hele Gøjernes Familiekreds. Den ene Brud, Sibylle Gyldenstjerne, hvis Vielsesdag (o: Trolovelsen?) ellers sættes til den 21. September, havde selv været syg, og Erik Rosenkrantzes Svigerinde, Holger Rosenkrantzes Hustru, Mette Krognos, døde i de samme Dage paa Bygholm af Pesten (S. 21). «Sig Erik Rosenkrantz mange gode Nætter», skriver Fru Mettes Moder, Elline Gøje, derfor d. 4. Oktober til sin Søn Oluf Movridsen, «jeg kan intet nu skrive ham. Gud har saa skaffet det, at naar han er højest i Glæden, da er jeg haardest besøgt; saa var det ifjor og iaar med. Gud give ham Lov og Salighed til evig Tid»¹⁾.

Erik Rosenkrantzes Svigermoder Sofie Lykke hørte til en stridig Slægt. Hun var Datter af Rigsraad Peder Lykke til Nørlund m. m. († 1538) og saaledes Søster til den trættekjære Fru Anne Lykke, der først havde været gift med Rigsraad Anders Bilde til Søholm († 1555) og derpaa i Aaret 1557 havde ægtet Rigsmarsken Otte Krum-

¹⁾ Det foregaaende Aar i September Maaned var hendes Svoger, Erik Rosenkrantzes Broder Otte Rosenkrantz til Næsbyholm, død af Pest tillige med et Barn. — Becker, Herl. Trolle og Birg. Gøje Tillæg S. 32 f.; jfr. Brasch, Gl. Ejere af Bregentved S. 152 f. — Ejler Brøkkenhus i Fynske Saml. VI, 315 sætter Erik Rosenkrantzes Bryllup til 1558, men uden Dagsangivelse.

pen, og til den rige og ansete, men haarde og trættekjære Rigsraad Jørgen Lykke til Overgaard. Hun var selv ligesaa hovmodig, trættekjær og selvraadig som sine Søsken. Med Bønderne paa Holme Kloster (Brahetrolleborg), som hendes afdøde Mand havde kjøbt af Kronen, havde hun en haard Strid. Kong Kristian III tog Bøndernes Parti, og da Kronen ved Salget havde forbeholdt sig Gjenkjøbsret, benyttede han Lejligheden til at gjenkjøbe Godset og sælge det til Eskild Oxe. Der begyndte nu en temmelig smaalig Forfølgelse mod Fru Sofie for de Forandringer, hendes Mand og hun i Mellemtiden havde foretaget med Bygningerne og Godsets Tilliggende. Men endnu værre blev det, da hun ved en Dom af 24. Januar 1557 overbevistes om at have solgt 4000 Øxne ud af Riget, og af disse vare 1345 imod Recessens Forbud ikke opdrættede paa hendes Hovedgaarde eller hos hendes Fæstere. Det hjalp intet, at hun foregav ikke at kjende Recessens Forbud mod den Slags Øxensalg eller søgte at bevise, at hun havde foretaget disse Handler for en Kjøbmand i Geldern, hun stod i Handelsforhold til. Hun blev paa det kgl. Retterting dømt til at have forbrudt til Kongen saa mange Øxen, som hun havde solgt mod Recessen, og der forbeholdtes Lensmanden i Salling Herred i Fyn, Erik Bilde, paa Kongens Vegne Ret til at forfølge Sagen videre efter Rigens Ret, for altsaa ved Exekution at skaffe Kronen Erstatning¹⁾. Dette skete ogsaa; der udnævntes Ridemænd, der paa Kronens Vegne skulde gjøre Indførsel i hendes Ejendomme. Blandt de udnævnte Ridemænd var ogsaa hendes Broder og Værge, Rigsraad Jørgen Lykke; men da Kongen vilde bruge ham udenlands,

¹⁾ Rosenvinge, Gl. D. II, 163—71; jfr. Danske Herregaarde VI (Hvedholm).

udnævntes en anden i hans Sted. Dette fraraadede Erik Bilde imidlertid meget stærkt (12. Marts); Jørgen Lykke var den eneste af Ridemændene, der kjendte Godset, og dersom Ridemændene red urigtig, saa skulde han nok være den første, der som Værge for Søsteren vilde klage over Vold og Uret; man maatte hellere opsætte Ridemandsforretningen til Jørgen Lykkes Hjemkomst. «Ellers vil det gaa spottelig af med al den Forfølgning, som er gjort udi denne Sag», skriver han; «thi Fru Sofie har ladet sig offentlig høre, at hun agter ikke at give Eders Naade en Penning for denne Sag»¹⁾.

Paa dette farlige Tidspunkt maatte hendes tre Svigersønner gribe ind. De tilbød at betale Kongen nogle tusend Daler; men Kongen bød Rigskansleren Antonius Bryske at lade udfærdige Ridebrevet og Forfølgningsbrevene, da han ikke havde nogen Tiltale til Svigersønnerne, men kun til Fru Sofie selv (13. April), og nye Ridemænd bleve nu udnævnte²⁾. Under disse farlige Omstændigheder afstod Fru Sofie alle sine Godser til sine Svigersønner mod en aarlig Livrente. Dronning Dorothea og Hertug Frederik gik derpaa i Forbøn for Fru Sofie, inden Ridemandsforretningen var foregaaet. Kongen lod da al den Ugunst falde, han havde til Fru Sofie for den ulovlige Øxenhandel og «fordi hun havde forulempet Hans kgl. Majestæt for Kongen af Englands og Spaniens (o: Filip II's) Statholder i Geldern». Til Gjengjæld maatte Svigersønnerne udbetale til Kongen 6250 Daler for Øxnene og 300 Daler i Kost, Tæring og Procesomkostninger til Erik Bilde, altsaa i alt 6550 Daler (26,200 Kroner), en for de Tider

¹⁾ Dske Kong. Hist. Fasc. 27.

²⁾ Tegn. 1557 fol. 185.

anselig Sum; Kongen afstod da til Svigersønnerne al den Ret, han havde til hendes Godser ifølge Rigens Ret¹⁾.

Svigersønnerne kom saaledes i Besiddelse af Godserne, og ved Delingen tilfaldt Arrøskov Erik Rosenkrantz, der ogsaa strax i Aaret 1558 begyndte at opføre en ny Hovedbygning her, der dog først blev fuldendt 1573. Men nu udbrød en Strid mellem Fru Sofie Lykke og Svigersønnerne, der holdt den tidligere aftalte aarlige Livrente tilbage, fordi de havde maattet bøde saa stærkt paa hendes Vegne. Hun stævnedes dem da for Kongens Domstol; men her mæglede Frederik II, der imidlertid havde bestøget Tronen, d. 8. Marts 1560 et Forlig mellem hende og Erik Rosenkrantz paa de tre Svigersønners Vegne, saaledes at Kongen forlenede hende med Lister Len i Norge kvit og frit paa Livstid mod et Laan af 4000 Daler, hvoraf Svigersønnerne skulde erlægge Halvdelen; naar hun døde, skulde Pantet forblive hos de tre Svogre, indtil det blev indløst, og disse skulde holde Kongen 4 Karle til Skibs af Lenet; det Brev, de havde givet hende paa Livrenten, skulde da være magtesløst og de uhindret beholde alt hendes Jordegods²⁾. Fru Sofie drog derpaa til Bergen med Erik Rosenkrantz og sin Datter Fru Helvig. Men hun mishandlede Bønderne i sit nye Len paa det ubarmhertigste mod Lov og Ret; hun indlod sig paa ulovlig Tømmerhandel og lignende. De skrappeste Kongebreve udstedtes i den Anledning til hende. Til sidst tog Kongen uden videre Lenet fra hende (21. Maj 1563) og lagde det

¹⁾ Svigersønnernes Revers af 27. Maj 1557, Orig. med Seglremme uden Segl, Dsk. Kong. Hist. 27; jfr. Registre o. a. L. fol. 219—20, hvor baade Kongens Brev og Svigersønnernes Revers er dateret 29. Maj.

²⁾ Norske Rigsregistrarer I, 282. — Dagen efter (9. Marts) udstedtes Erik Rosenkrantzes Lensbrev paa Bergenhus.

under Akkershus, hvor Kristiern Munk var Lensmand; Erik Rosenkrantz og de to andre Svigersønner fik Ordre til at yde hende Renten af de 4000 Daler, hun havde Pant for i Lenet, indtil det blev retslig afgjort, om hun ikke ogsaa havde forbrudt Pantesummen. Det saa nu atter farligt ud for den myndige Rigsraadsenke, der var Søster til en af de mest ansete Rigsraader, Svigerinde baade til den daværende Rigshofmester og den daværende Rigsmarsk og som selv paa den Tid havde to Svigersønner i Raadet, af hvilke den ene i det Øjeblik var Norges mægtigste Mand. Disse maa ogsaa have lagt sig imellem; thi i August samme Aar fik hun Lenet tilbage; men i Følgebrevet til Bønderne indskærpes det dem paa det eftertrykkeligste at søge Kongens Dom, hvis de blive forurettede. Nu beholdt hun Lenet til sin Død og synes i den følgende Tid at have holdt sig Lov og Ret mere efterrettelig. Efter hendes Død (1570) fik hendes Datter Edele, der var Enke efter Frans Bilde, Tilladelse til at indløse Lenet af sine Medarvinger, Erik Rosenkrantz og Erik Rud, hvilket ogsaa skete¹⁾. — Fru Sofie Lykkes Sag er ligesom Peder Oxes samtidige Unaade et nyt Bevis paa, at man under Kristian III og Frederik II ikke var til at spøge med i Lensvæsnet. Kronens Magt var her ikke ringe.

Strax efter sit Bryllup havde Erik Rosenkrantz taget Bolig paa Varberg Slot. Under det fjendske Forhold til Sverig var dette en Vagtpost, hvorfor Slottet ogsaa i hans Tid blev sat i Forsvarsstand, ligesom han ogsaa jævnlig fik Ordre til at holde et vaagent Øje med Forholdene i Sverig. Med Lenets Bønder havde han en Del

¹⁾ Norske Rigsregistrarer I, passim.

Stridigheder, da disse ikke vilde yde saa meget Gjæsteri, som han paalagde dem. De klagede ogsaa over, at de bleve plagede med større Arbejder end tidligere, hvorfor han fik Tilhold om ikke at gjøre dette. Det stod vel i Forbindelse med Byggeforetagenderne paa Slottet¹⁾.

Imidlertid var Kong Kristian III død paa Koldinghus d. 1. Januar 1559. Erik Rosenkrantz var blandt de Lensmænd, der med deres Svende vare tilsagte til Kongens Begravelse i Odense. Ligeledes blev han med 14 Heste stævnet til Frederik II's Kroning i August samme Aar. I denne Fyrste, ved hvis Hof han jo havde været Hofmarskalk, havde han en naadig Herre, og han blev nu udset til en ansvarsfuld og vigtig Post, nemlig til at være Lensmand paa Bergenhus. Her ønskede Kristoffer Valkendorf, der med saa stor Kraft havde modsat sig de tyske Kjøbmænds Overgreb og søgt at bringe dem i et undersaatlig Forhold til den norske Krone, vistnok selv Forflyttelse. Han var i Juni Maaned bleven kaldt ned til Kjøbenhavn i Anledning af de Klager, Lybeckerne fremførte over Forholdene i Bergen²⁾. Endnu inden Kroningen henvendte Kongen sig til Erik Rosenkrantz om at overtage Posten, og denne syntes jo ogsaa særlig at være skikket netop hertil. Han var en handlekraftig Mand, endnu kun i sit 40de Aar; han havde allerede tidlig vist, at han havde et klart Blik for den tyske Handelsvældes uheldige Følger for Norges Indbyggere. Dertil kom, at hans store Godser, der for største Delen netop

¹⁾ Fam. Rosenkr. II Dipl. Nr. 214; Tegn. og Reg. passim. — 3. Juni 1559 fik han Ordre til at nederlægge (o: arrestere) de to „Jubillære“ (Jesuitter), der sagdes at snige sig til og fra Sverig (Dsk. Kong. Hist. Fasc. 39; Tegn. 1559 fol. 99).

²⁾ Norske Rigsreg. I, 261; 265.

laa nordenfjelds, særlig knyttede ham til Norge. Men paa den anden Side trak Valsø og Arreskov ham til Danmark. Han bad sig derfor forskaanet for en Forlening, der laa saa langt borte fra hans Slægt og Venner; han havde tit været der for at se til sit Gods, sagde han til Kongen, men han kunde ikke fordrage Landet¹⁾. Kongen gav dog ikke tabt; han tilbød ham at beholde Varberg i Forening med Bergenhus; han optog ham i Rigsraadet, formodentlig samtidig med eller i hvert Fald kort efter Kroningen²⁾; han forundte ham ved Brev af 27. September at have alt sit Arvegods i Norge, paa Shetlandsøerne, Færøerne «og andensheds, hvor det findes kan under Norges Krone», frit for alt Gjæsteri, Sagefald, Leding og alle andre kongelige Byrder, «til saa længe vi derom anderledes tilsigendes vorder»; dog skulde hans Bønder være pligtige at udrede Landehjælp, naar saadan paalagdes Adlens Fæstere i Norge. Det var en drabelig Begunstigelse, udvirket af Ejler Hardenberg, Mogens Gyldenstjerne og Holger Rosenkrantz som «Relatorer»; men da det var «en mærkelig stor Sum, som os og Kronen aarlig dermed afgaar», tog Kongen allerede 1562 dette Brev tilbage. — Erik Rosenkrantz lod sig da til sidst bevæge til at overtage Bergenhus, dog mod Løfte om at blive fri for Varberg, og fra 10. Oktbr. 1559 udstedes Breve til ham som Lensmand paa Bergenhus³⁾. Men endnu var han ikke bleven afløst som Lensmand paa Varberg og opholdt sig endnu her hele Vintren. Den 31. Oktbr. fik han saaledes Ordre til at modtage

¹⁾ Erik Rosenkrantzes egen Beretning, trykt i Norske Magasin I, 480 f.

²⁾ I Hdf. af 12. Aug. (Geh. Ark. Aarsb. II, 95) nævnes han endnu ikke som Rigsraad, men allerede 27. Septbr. (Norske Rigsreg. I, 274).

³⁾ Norske Rigsreg. I, 274 f.; 280; 281; 342.

Greven af Ostfrisland og flere tyske Fyrster, der kom fra Sverig, hvor Greven havde holdt Bryllup. Samtidig fik han Ordre til at holde alting i god Agt paa Varberg, da Kongen havde faaet farlige Tidender fra Tyskland «og andensteds» (Peder Oxe?).

Dette Forhold kunde imidlertid ikke vare længe. Lensmanden paa Bergenhus kunde ikke styre de vanskelige Forhold i Bergen fra Varberg af ved Hjælp af sine Fogeder, deriblandt hans Slægts gamle tro Tjener, Jørgen Stabel fra Haderslev, der havde Del i Befalingen og som lige til sin Død 1570 vedblev at leve i Bergen, blandt andet af et Præstegjæld i Stavanger Stift, som Erik Rosenkrantz havde skaffet ham, uagtet han ikke var Præst, og af et Præbende ved Bergens Kapitel¹⁾. — Erik Rosenkrantz lod da Rigshofmesteren Ejler Hardenberg og Rigsmarsken Otte Krumpen foreholde Kongen det uheldige i, at han skulde have to saa fjernt liggende vigtige Fæstninger i Forlening. Til sidst foreholdt han selv Kongen under Paaberaabelse af sin Rigsraadsed det for Landet skadelige heri. — I Marts 1560 afgjordes da endelig Sagen paa Nyborg Slot efter Erik Rosenkrantzes Onske. 8. Marts afgjordes Sagen med Sofie Lykke (S. 83); samtidig fik han Tilladelse til at indløse Lyse Kloster fra Axel Urne og indtil videre at beholde det til Bergenhus, hvorpaa han senere (1562) fik det afgiftsfrit. Den 9. Marts forlenedes derpaa Varberg til hans Svoger Frans Bilde, og samme Dag udstedtes et nyt Lensbrev til Erik Rosenkrantz paa de kgl. Slotte Bergenhus og Vardøhus samt Lyse Kloster, Søndfjord Len, Sønder Hordeland, Ryfylke, Sogn, Jæderen, Dalerne, Helgeland, Tromsø

¹⁾ Norske Mag. I, 189; 373; jfr. Fam. Rosenkr. 2. Del, S. 153 og 224.

og Nord Hordeland paa samme Vilkaar, hvorpaa Kristoffer Valkendorf sidst havde haft dem i Værge, 3: som kgl. Regnskabslen; til eget Underhold tilstodes ham 100 Daler (3: 400 Kroner, neppe 2000 Kroner efter Pengenes nuværende Værdi), samt Klæder og Penge til de fornødne Svendes Underhold; alle de øvrige, baade visse og uvisse Indtægter skulde komme Kronen til Bedste.

Vilkaarene vare ganske vist knappe, men Magten desto større. Med Undtagelse af Trondhjem Len havde han omtrent hele Vestkysten af Norge lige til Nordkap i sin Magt og Norges vigtigste Fæstning i sin Haand. Samtidig (11. Marts) fik Kristoffer Valkendorf Ordre til at overlevere Inventariet og Jordebøgerne og «at give ham god Undervisning paa, hvad du véd os og Riget kan være til Gavn baade om de tyske Kjøbmænd og deres Handel og i hvad andre Maader du véd magtpaaliggende er». Desuden fik Erik Rosenkrantz samme Dag (9. Marts) Ordre til at nedbryde nogle forfaldne Huse paa Lyse Kloster og bruge Stenene og Tømret til Udbedring af Bergenhus; navnlig skulde Taarnet nedbrydes og ombygges (29. Maj). — Herved er antydet de to vigtigste Hverv, Erik Rosenkrantz strax skulde tage fat paa i Bergen¹⁾.

Det varede dog endnu nogen Tid, inden Erik Rosenkrantz kom afsted; i Mellemtiden havde han saaledes haft det Hverv at afkræve Eskild Gøjes Enke Sidsel Bryske Erklæring angaaende Salget af Gunderslevholm til Peder Oxe. Store Forhandlinger kan man se ere førte, vistnok ogsaa med Kristoffer Valkendorf, om Forholdet til de tyske Kjøbmænd. En Sammenkomst med Lybeckerne og

¹⁾ En Gang for alle henvises til Norske Rigsregistranter 1ste Bind; Norske Magasin I (navnlige Absalon Pedersens Kapitelsbog) og II; Yngvar Nielsen, Bergens Historie.

andre Hansestæder var i Anledning af disse Forhold berammet til at skulle afholdes i Odense St. Hansdag, og heri deltog ogsaa Kristoffer Valkendorf. Neppe har dog Erik Rosenkrantz deltaget i disse Forhandlingere, der trak ud i længere Tid. I Slutningen af Maj var han i Kjøbenhavn, hvor han (27. Maj) fik Brev paa Altergodset i Trondhjem og samtidig nogle Gaarde i Salling Herred i Fyn, som Kronen havde taget fra Fru Sofie Lykke i Anledning af hendes Adfærd i sin Tid mod Holme Kloster¹⁾. Endnu 4. Juni var han i Kjøbenhavn i et kgl. Retterting²⁾. Først 31. Juli kom han til Bergen med sin Hustru, sin Svigermoder Sofie Lykke og et «talrigt Følge»³⁾.

Den mægtige og rige Lensmands Ankomst til Bergen er vistnok bleven ventet med Længsel. I et Aarstid havde Lenene i Virkeligheden været uden Lensmand, og Forholdene i Bergen vare i mange Henseender uheldige. Der trængtes til en kraftig Haand, der kunde fuldende, hvad Kristoffer Valkendorf havde begyndt, og den viste sig strax. Kristoffer Valkendorf havde allerede knækket de tyske Haandværkeres Særstilling i Bergen og tvunget dem til enten at anerkjende den norske Krones Højhed ligesom andre af Landets Indbyggere eller at forlade Landet. Han havde derved allerede rokket ved det tyske Handelskontors Særstilling, thi de tyske Haandværkere havde været nøje knyttede til Kontoret. Han havde ligeledes tvunget de tyske Præster, der ikke vilde anerkjende den norske Kirkeforfatning, til at forlade Landet. Nu tog Erik Rosenkrantz strax fat paa selve Kontorets paastaede Ret til Grundene paa Tyskebryggen, hvor Kontoret havde sine store

¹⁾ Tegn. 1560 fol. 274.

²⁾ Reg. 1560 fol. 284.

³⁾ Absalon Pedersen S. 123.

Handelsgaarde, og hævdede Kronens eller de private norske Ejeres Ret hertil. Denne Sag vedkom i allerhøjeste Grad Erik Rosenkrantz selv; thi hans norske Forfædre havde ejet en stor Del af Grunden, hvorpaa Tyskebryggen var bygget. Dette var saaledes Tilfældet med de store Handelsgaarde «Guldskoen» og «Leppen» og med den store Grund, hvorpaa Handelsgaarden «Dræggen» havde ligget¹⁾. Denne sidste Gaard havde givet Navn til hele det omliggende Strøg i Nærheden af Bergenhus (Drægs-Almindingen). Her var der paa Kongens Grund opstaaet en Del Boder og Huse, der laa Fæstningen i Vejen, hvorfor Kongen havde paabudt, at de skulde nedrives, mod at der udlagdes Brugerne Grunde andensteds. Hermed begyndte Kampen med Tyskerne paa Bryggen. De beraabte sig paa deres Privilegier; de vilde ikke rømme Grundene paa Dræggen; de vilde heller ikke finde sig i, at Erik Rosenkrantz satte Grundleje paa de øvrige Grunde paa Bryggen og paalagde dem at yde Ledingskat, Tiende og lignende Afgifter deraf, ligesom der ydedes af andre Grunde i Byen. Lige saa lidt vilde de opgive Retten til de Kirker i Bergen, de i Tidernes Løb havde tiltaget sig. Erik Rosenkrantz gav dem først nogen Tids Varsel; men alle mindelige Forsøg mislykkedes. Tyskerne beraabte sig paa den imidlertid i Odense udstedte Reces angaaende Forholdene i Bergen, hvori deres oprindelige Privilegier vare bekræftede. Efter Erik Rosenkrantzes Forslag blev der da nedsat en Ret af Lagmænd, som i August 1561 afsagde en Kjendelse, der i alt gik de tyske Kjøbmænd imod; thi

¹⁾ Absalon Pedersen, N. Mag. I, 132—33; jfr. Yngvar Nielsen, S. 113, hvoraf ses, at der 1539 var Strid om Dræggen mellem Fru Ingerd Ottosdatter (Rømer) og Hr. Truid Ulfstand som Arvinger efter Sigurd Jonsson (jfr. Fam. Rosenkr., 2den Del, «den norske Arv»).

man kom til det Resultat, at de her fremdragne Punkter netop ingen Hjemmel havde i de oprindelige Privilegier. Om Bygningerne paa Dræggen fastsloges, at de skulde rømmes inden et Aar; ellers skulde de tilfalde den norske Krone. De tyske Kjøbmænd gjorde imidlertid alt for at faa Dommen omstyrtet. De klagede til Lybeck, og Lybeck skrev baade til Kongen og til Erik Rosenkrantz, baade bønlig og truende; men begge stode faste. Kongen bevidnede ogsaa i anerkjendende Udtryk Erik Rosenkrantz sin Tak for Udfaldet. — noget, som Frederik II ellers sjældent gjorde overfor sine Mænd. Da Dommens Bestemmelser om Bygningerne paa Dræggen ikke vare fuldgjorte inden Aarsfristen og da alle nye mindelige Forestillinger viste sig frugtesløse, fik Erik Rosenkrantz i August 1562 en Dom af Lagretten for, at Kjøbmændene havde forbrudt deres Ret, og derpaa tog han hele Drægsalminningen i Besiddelse for Kronen.

«Jeg kan vist regne dem til,» skriver Erik Rosenkrantz i sin Beretning om disse Forhold, «at deres Mening med samme Doms Opskydelse i nogen Tid var ingen anden, end at de lurede paa, at kgl. Majestæt skulde forefalde nogen Handel at bruge dem, og da skulde forsaarsages at indrømme dem de Artikler, som samme Dom formelder, med flere, som deres Handel kunde styrke, Riget til Skade og dem til større Frihed, med hvilken Mening jeg noksom kan formærke at de først have fanget deres Privilegier udi disse Riger.» Dette har vistnok ogsaa været Tanken; Danmarks Forhold til Sverig havde jo længe været spændt. Aaret efter Afgjørelsen udbrød Syvaarskrigen, og Lybeck blev Danmarks Forbundsfælle. I Aaret 1566 gav Frederik II ogsaa Erik Rosenkrantz et Vink om, ikke for Øjeblikket at gaa for skrappt frem mod

de tyske Kirker i Bergen og at paase, at de tyske Kjøbmænd paa Bryggen ikke besværedes mod Odense-Reces af 1560, «paa det vi med videre Klager i denne samme Sag maa blive forskaanede». Men i alt væsentligt var Lagmændenes Dom fuldbyrdet, inden Syvaarskrigen udbrød¹⁾. Det var saaledes lykkedes Erik Rosenkrantz at fuldbyrde, hvad Kristoffer Valkendorf havde begyndt, at fortrænge det tyske Kontor fra dets egenmægtige Stilling som en Kommune i Kommunen eller som en Stat i Staten og at gjøre det til den norske Krones Undersaat, der maatte lystre Lands Lov og Ret og deltage i de almindelige Afgifter, saa at Bergens øvrige Handelsstand kunde gaa en roligere Udvikling imøde.

Ogsaa fra Enehandlen paa Nordlandene var Kontoret blevet fortrængt, idet Bergens egne Indbyggere havde faaet Ret til at deltage i denne Handel. Paa dette vigtige Spørgsmaal havde Erik Rosenkrantz stadig sin Opmærksomhed henvendt. Forskjellige Forslag indgav han i den Anledning, og da Englænderne netop i disse Aar begyndte at handle paa Rusland, foreslog han, at der skulde kræves Told af dem ved Vardøhus. Befæstningen her blev ogsaa forbedret, og Kongen gik ogsaa ind paa Tanken; men paa Grund af Syvaarskrigen synes det dog ikke at være blevet gennemført. Dog staar det i Forbindelse med disse Forhold, at Adelsmanden Erik Munk til Hjørne i Halland, der paa denne Tid var Erik Rosenkrantzes Foged paa Vardøhus, senere i Aaret 1582 foretog et Tog Norden om Norge til Rusland.

Ogsaa i andre Retninger traadte Erik Rosenkrantz

¹⁾ Saaledes udlejede Erik Rosenkrantz paa Kongens Vegne 2. Novbr. 1562 en af Allehelgens Grunde paa Øvrestræde i Bergen, altsaa i det tyske Kvarter (Dipl. Norv. X, 821).

kraftig op mod Tyskerne paa Bryggen. Da det i Aaret 1562 saa ud til en Krig mellem Frederik II og Hamborg, tilbageholdt han alle de Skibe, der fra Bergen skulde føre Varer til Hamborg. Alle Kontorets Indsigelser hjalp intet, før Erik Rosenkrantz havde faaet officiel Underretning om, at Krigsudsigterne vare forbi. Lige saa kraftig traadte han op mod det vidtdrevne Krybskytteri, som de tyske Kjøbmænd begunstigede. «Vildvarerne,» skriver han herom, «hængtes ud paa Stuerne, og Dyrehuderne bleve strødte paa Bryggen, naar godt Vejr var, saa de laa for mine og hver Mands Øjne, ihvor strængelig det end var forbudt.» Han udvirkede da et Kongebrev (17. April 1562), hvori det paa det strængeste forbydes de tyske Kjøbmænd eller deres Folk at skyde omkring i Fjældene eller at forsyne Bønderne med Bøsser eller Krudt, og det paalagdes Lensmændene at erhverve Dom over Krybskytterne «og siden lade stinge deres Øjne ud».

Mest Bryderi voldte dog det uhyre sædelige Forfald, som paa denne Tid fandtes i den livlige Handelsstad og som tildels ogsaa havde sit Arnested paa Tyskebryggen. Hanseaterne tillode ikke deres «Pebersvende» at gifte sig; dette medførte det skandaløseste Frillelevned, der truede med at forpeste Byen i aandelig Henseende. En Mængde Ølknejper fandtes omkring i Byen; Mord og al Slags Voldsomhed hørte til Dagens Orden. Allerede Kristoffer Valkendorf havde grebet stærkt ind i disse Forhold, og det var paalagt Erik Rosenkrantz, inden han drog til Bergen, at søge at raade Bod herpaa. «Da jeg var først hidkommen til Bergen,» skriver han selv, «skete der megen Gudsfortørnelse paa Bryggen med Mord og Mandslæt, og naar da nogen ved Bryggen slog nogen anden ihjel, enten Tysk eller Norsk, da forstunge de andre samme Person

og Misdæder og tit og ofte forskikkede ham slet ud af Landet, saa at der ingen Straf gik efter, og naar jeg tiltalte Kjøbmændene derfor, mente de, at de ikke vare pligtige til at gribe nogen, ikke heller havde det været deres Vis og Vane.» Han udvirkede da et Kongebrev (19. April 1562), hvori denne Misbrug af «Privilegierne» paa det strængeste forbødes. Paa Bergens Lagting i Sommeren 1563 blev det derpaa forbudt at holde «Øltap» (Øludskænkning) i Gadehuse og Gadeboder undtagen i Bartskærer- og Bagerboder, og da kun inde i Gaardene, og heller ikke i Smaahusene udenfor Byen, «fordi der sker mest Last, Skam, Slagsmaal, Horeri og Tyveri». — Ligeledes overholdt Erik Rosenkrantz med Strængighed, at Tyskerne paa Bryggen ikke som hidtil tiltog sig alt det Sagefald, som faldt paa Bryggen, men at denne Ret indskrænkedes til den Andel, der var fastsat i deres Privilegier.

Alle disse Forsøg paa at sætte en Stopper for Tidens Usædelighed, synes dog intet at have frugtet. Man ser det af Mester Absalon Pedersens Skildringer. Denne Mand var Lektor ved Domkirken i Bergen, indtil han 1566 blev Slotsprædikant hos Erik Rosenkrantz. Han og hans Hustru Anna stod i det nøjeste Forhold til Erik Rosenkrantz og Fru Helvig. De vare med ved alle Fester og Barnedaab; de fik kostbare Foræringer; Anna Absalons fulgte den unge Fru Helvig i Badstuen, hvad der paa den Tid ikke blot var en Renlighedsgjerning, men ogsaa en Adspredelse, og hun kaldes stadig til Fru Helvig under dennes hyppige Barselsenge. Absalon Pedersen (Beyer) var efter den Tids Fordringer en ret kundskabsrig Mand, stærkt optagen af sit Fædrelands fordums Storhed i Modsætning til Nutidens Afmagt. Han strømmer over af Ros, naar han taler om «den elskelige fromme Fru

Helvig» og om Erik Rosenkrantz, der ved sin Kamp mod Tyskerne og ved «sit drabelige Jordegods, som ikke er et eller flere Riddergods, men et stateligt Fyrstegods,» for ham staar som en rigtig Ætling af de norske Stormænd. «Gud unde dennem til Lykke og Salighed og dette Rige til Ornament og Værdighed, efterdi han er nu med sine det ypperste Blomster af Norges Riges Adel,» udbryder han et Sted. Erik Rosenkrantz lod ham ogsaa i Aaret 1564 afskrive og registrere alle sine gamle Odelsbreve paa Gods nordenfjelds, et Arbejde, der vistnok har givet Anledning til, at Absalon Pedersen efter Erik Rosenkrantzes Opfordring forfattede sin «Norges Beskrivelse», hvori han fik god Brug for de gamle Odelsbreve. Men desuden har Absalon Pedersen forfattet Dagsbogsoptegnelser (1552—72), hvori han giver en forfærdelig Skildring af Sædelighedstilstanden i Bergen.

Man ser heraf, hvorledes Tilstanden var i Erik Rosenkrantzes egen Nærhed, blandt Befolkningen paa Slottet eller paa Tyskebryggen. Mord og Slagsmaal hørte selv blandt Slottets Besætning næsten til Dagens Orden. I Marts 1562 blev saaledes en norsk Adelsmand, Jost Lavrensen, der tjente paa Slottet, trolovet med en Præstehenke, han havde holdt til med i et halvt Aar¹⁾. To Dage efter styrtede Slotsfogeden Niels Skanderborg ind i Biskop Jens Skjelderups Stue og vilde stinge et Sværd igjennem Præsten, unge Mads Skytte, fordi han mente, at Præsten fra Prædikestolen havde talt ilde om hans Bolkab; heldigvis var Præsten ikke tilstede. Kristi Himmelfartsdag

¹⁾ Norske Mag. I, 199. En meget oplysende Ægteskabssag: kirkelig Vielse finder ikke Sted, men Trolovelse af en Præst i Hjemmet, der erklærer dem for rette Ægtefolk at være. — Flere lignende Sager hos Absalon Pedersen ere meget oplysende.

samme Aar blev Kokken paa Slottet slaaet ihjel af en af Slottets Baadsmænd; 14. August blev en Kjøbmand paa Bryggen slaaet ihjel; i Oktober slog en af Slottets Bøsseskytter en tysk Skræder ihjel, «fordi han havde kjøbt sig en halv Kande Øl og begyndte at kvæde, hvilket den anden ej vilde fordrage»; Synderen slap bort, ingen vidste hvorhen. Nogen Tid derefter havde Erik Rosenkrantz Oldermændene og «de atten» (Forstanderne) fra Kontoret til Gjæst hos sig. Ved Bortgangen fra Slottet kom de imidlertid i Kiv med den danske Adelsmand Oluf Daa. Han huggede løs paa dem, trak den tyske Oldemand i Skjægget o. s. v.

At det ogsaa i den følgende Tid gik slemt til i Bergen, viser det endnu bevarede Lensregnskab for Bergen fra Aaret 1566—67. Henved 80 Personer forekomme heri, der have maattet udrede Bøder for Misgjerninger, deriblandt 6 for fuldbyrdet Drab, de øvrige for større eller mindre Voldsgjerninger, Hor, Lejermaal, Voldtægt o. s. v. At saadanne Sager afgjordes ved Bøder, var overensstemmende med Tidens Retssædvaner; men Absalon Pedersen klager flere Gange over, at man tog det for slapt. «Gud i Himlen maa sig derover forbarme, saa mange Mennesker der i 7 Aars Tid (o: siden 1559 eller 1560) baade i Bergen og paa Bygden ere saa morderlig tagne af Dage,» udbryder han i Anledning af, at Jakob Bartskeerer, der tjente paa Slottet, i Begyndelsen af Aaret 1567 havde stukket de tyske Kjøbmænds Skultus eller Byfoged ihjel; «saaledes blev ogsaa Erik Rosenkrantzes Skrædder Falentin stukken ihjel med en Rapir af en Tysker ved Navn David for Dobbels Skyld; saaledes blev ogsaa Per Sigurdson myrdet paa Gaden af Mikkell Klejnsmed, og gaar der ingen Livsstraf efter; saa myrdede ogsaa lille Jens Skriver et stak-

kels Menneske ved Navn Oluf og stak ham i Tarmene med sin Rapir, og flere; de forløbe eller faa Dagsbrev (af Lensmanden) og bøde saa med Penge. Saa stak og Hemming Due en Guldsmed ihjel; han blev benaadet med Livet, endog han sad udi Taarnet paa Slottet.» Lignende Ytringer forekomme oftere¹⁾. Ved enkelte Lejligheder fremtræder denne Lemfældighed hos den ellers saa strænge Lensmand paa en tiltalende Maade, som naar han tager mod Borgen for en Skolemester (Rektor) i Bergen, der er dømt fra Livet for at have forfalsket et Kongebrev; Konen har med Nød og næppe af de forlangte 120 Daler skrabet de 30 sammen; Erik Rosenkrantz lod sig nøje hermed, for at Manden kunde afbede Kongens Unaade, og gav endda Konen de 10 Daler tilbage, «fordi hun redte til Barsel og havde lidt nok i Forvejen». Eller naar han slaar en Del af paa den Sum, der er forlangt i Borgen for en Skolediscipel, som stærkt udæsket havde begaaet et Drab paa Bryggen og hvem Tyskerne vilde have straffet paa Livet, «dog at han skal blive ved sin Bog».

Ogsaa mange andre Foranstaltninger bleve truffne i Erik Rosenkrantzes Tid. En ny Jordebog blev indrettet over Lenene, Ledingen og Landgilden blev sat til en fast aarlig Afgift (1563); Ask Bispegaard blev gjort til Ladegaard til Slottet (1564); en ny Ordning for Tolden og Sildefiskeriet blev indført i Lenene (1564). Nye Ordninger bleve fastsatte for Gejstlighedens Lønninger baade i Bergen og Stavanger (1563 og 1565). Uden Stridigheder med de gejstlige Herrer gik dette dog ikke af; især voldte Fordelingen af Kapitelsgodset en Del Bryderi. Det synes, som om Erik Rosenkrantz har klaget til Kongen

¹⁾ F. Ex. 12. April, 13. og 21. December s. A.

over, at Biskoppen Dr. Jens Skjelderup og fire Kanniker, der tilmed kun gjorde liden Tjeneste, delte Kapitelsgodsets Indtægter imellem sig. Der kom da (1562) Ordre fra Kongen, at Erik Rosenkrantz og Biskoppen i Forening skulde træffe en anden Ordning, saa at Kapitelsgodset kunde komme Læsemesteren (den Gang Absalon Pedersen), Skolemesteren, Gejstligheden og andre lærde Personer til Gode. Men det faktiske Forhold blev, at hele fire af Præbenderne henlagdes til Slottets Personale, hvem Erik Rosenkrantz skaffede disse og andre lignende Begunstigelser. Anders Kristiensen, en dansk Mand, der var Skriver paa Slottet og som senere ved Erik Rosenkrantzes Medvirkning blev Borgmester i Bergen, uagtet han ikke havde Borgerskab, fik saaledes (19. April 1563) Kongetienden af Vos Præstegjæld. En anden Skriver paa Slottet, Lavrids Andersen, fik (24. April s. A.) et ledigt Præbende, uagtet han i Forvejen havde et Præbende ved Stavanger Domkirke; et Præbende fik den daværende Slotsprædikant, Hr. Jørgen Eriksen, der dog gjorde Fyldest herfor, idet han studerede videre i Kjøbenhavn og Vittenberg og tilsidst (1571) blev Biskop i Stavanger. Og da saa Erik Rosenkrantz i Januar 1564 ved en Sammenkomst paa Bergenhus med Kapitlet fra Stavanger fik truffet en lignende Ordning for dette Kapitels Indtægter, hvorved to verdslige Personer, nemlig Lagmanden i Stavanger og den ovennævnte Skriver paa Bergenhus, fik Del i Fællesgodset, ja saa løber Galden over selv paa Absalon Pedersen, og der kommet et Udfald saa hvast som noget over denne Ugudelighed¹⁾. At Erik Rosenkrantz overhovedet ikke

¹⁾ Norske Mag. I, 245 f.; jfr. S. 281, hvor han ytrer Frygt for, at Erik Rosenkrantz vil tage et Præbende fra Domkirken: •Novit deus, cordium scrutator!•

var Gejstligheden helt bevaagen, at han gjerne selv vilde se at komme i Besiddelse af gejstligt Gods (Præbenderne i Oslo og Trondhjem), og at han forstod at sørge for sine Venner paa Bergenhus, det lader sig heller neppe benægte, som da en vis Gridskhed efter Gods er en af de mindst tiltalende Egenskaber hos ham.

Ogsaa mellem Dr. Jens Skjelderup og Erik Rosenkrantz var der paa Grund af disse og lignende Smaa-kævlerier «kommen en Taage»; men den blev dog nogenlunde spredt ved et Forlig, om der end synes at være blevet en Braad tilbage. Stiftslensmændene og de evangeliske Superintendenter stode i det hele ikke altid paa den bedste Fod; Superintendenterne kunde ikke finde sig i den verdslige Lensmands Medindgriben i de gejstlige Forhold, og denne var dog den, der havde Overtaget. Om trent samtidig med Forliget skjænkede imidlertid Erik Rosenkrantz Domkirken en stor Klokke, en forgyldt Kalk og en Messehagel, forsynet med hans og hans Hustrus Vaabner. Kalken var bleven funden hos en afdød Kannik; formodentlig havde han gjemt den, for at den ikke skulde blive røvet under Regeringens forskjellige Udplyndringer af Kirkens Klenodier; ogsaa andre saadanne vare ved Lejlighed komne for Dagen og skulde sendes til Regeringen. Erik Rosenkrantz købte den da tilbage og skjænkede den til Domkirken.

To interessante Vidnesbyrd om Erik Rosenkrantzes Virksomhed i disse Aar findes endnu i Bergen. Det ene er det store Taarn paa Bergenhus. Paa dettes Opførelse begyndte han efter Kongens Ordre strax ved sin Ankomst til Bergen. Det gamle Taarn var nemlig saa brøstfældigt, at det maatte ombygges. Bygmestre bleve hidkaldte fra Skotland. I Aaret 1563 var man naaet saa

højt til Vejrs, at man kunde forsyne Taarnet med Rosenkrantzernes og Hardenbergernes Vaabner, der endnu prange paa det kolossale Taarn og noksom vise, at Traditionen med Urette kalder dette Taarn Valkendorfstaarnet; denne har desuden bevislig ikke haft det mindste med Taarnets Opførelse at gjøre. Absalon Pedersen fortæller ogsaa, hvorledes en Vægter Natten til den 2. September dette Aar faldt fra Taarnets højeste Mur ned paa de Piller, hvorpaa Karnappen skulde bygges. Først 1566 eller 1567 synes dog Arbejdet fuldført; ifølge Lensregnskabet blev nemlig da «Løftet paa det nye Taarn» stensat, Kongens Vaaben paa den nye Sal, samt Fløjene paa Taarnet og paa Karnappen forgyldte. Øverst paa Taarnet stod nemlig en forgyldt Havfrue med Norges Vaaben i Hænderne; den nedblæste under en voldsom Storm d. 28. Februar 1568¹⁾.

Den anden Bygning, Erik Rosenkrantz lod opføre i Bergen, er hans Gaard paa Strand, den nu saakaldte «Muren», der staar tvers over Strandgaden paa den herefter opkaldte «Muralmindingen». Det maa være denne Gaards ældre Bygning, der allerede omtales i et Brev fra Bergen i Aaret 1552 fra Erik Rosenkrantzes Foged Thord Bratt under Benævnelsen «Bergens Gaard»²⁾. Den opbrændte den 19. December 1561 i en stor Ildebrand, der lagde en stor Del af den norske Del af Bergen, «Stranden», i Aske og som standsedes ved, at Erik Rosenkrantz havde en ubebygget Grund liggende bag ved sin Gaard. Den store Stenggaard

¹⁾ 1604 var det Taarn, som Erik Rosenkrantz har ladet opbygge, saa brøstfældigt, at det maa hjælpes i Tide, at det ikke skal plat nederfalde. Kristian IV befalede derfor under sit Ophold paa Bergenshus dette Aar, at der skulde hugges Tømmer til dets Istandsættelse (Norske Rigsregistranter IV, 82).

²⁾ Dipl. Norv. III, Nr. 1171.

blev gjenopført i Løbet af Aaret 1562; til at indrette sig Kjælder under den fik han af Kongen Tilladelse til at tage Sten fra det nærliggende gamle Munkeliv Kloster. I November Maaned var den saa vidt gjenopført, at Erik Rosenkrantz i Anledning af sin førstefødte Søns Død herfra kunde lade uddele rundelig Mad, Drikke og Penge til fattige. Senere synes den af og til at have været benyttet ved festlige Lejligheder. Saaledes holdtes her i Aaret 1565 et stort og kostbart Bryllup, hvorved Jfr. Brynhilde Bænkestok hjemførtes af Adelsmanden Erik Hansson.

I Anledning af Branden blev der nedsat en Kommission af Adelsmænd og Lagmænd, der skulde udlægge Grunde til bredere Gader og Almindinger, mod at Grundejerne fik Erstatning af Kronen. Saaledes maatte ogsaa Erik Rosenkrantz udlægge en stor Del af Grundene til sin Gaard paa Strand og sine øvrige Ejendomme i dette Kvartér af Byen til den store Alminding, der heraf fik Navnet «de Rosenkrantzers Alminding» eller senere «Muralmindingen». Gaarden kom herved til at indtage sin nuværende ejendommelige Plads midt paa Almindingen med en snæver Passage midt gennem Bygningen. Der nedsattes en Kommission (7. Novbr. 1562), der skulde undersøge de Tab, han herved havde lidt, og give ham Erstatning af Kronens Grunde. Atter i Aaret 1583, altsaa længe efter Erik Rosenkrantzes Død, blev der givet kgl. Bekræftelse paa, at den Alminding paa Stranden, som Erik Rosenkrantz havde udlagt «og haver faaet Vederlag for af Kronens Grunde», skulde blive i sin Brede, som den da forefandtes¹⁾. Arvingerne maa dog ikke have følt sig tilfredsstillede ved den ydede Erstatning; thi 9. Juli

¹⁾ Norske Rigsregistranter II, 528.

1588 befalede Regeringsraaderne i Kristian IV's Mindreaarighed paa Opfordring af Fru Helvig Hardenberg, at der af Kronens Ejendomme skulde udlægges hende Vederlag for de Ejendomme i Bergen, hun havde mistet ved Udlægningen til Almindingen i Aaret 1562¹⁾. Imidlertid afbrændte «Stranden» atter i December 1589 «mellem Junker Eriks Gaard og Ærkebispergaarden», saa at den store Stengaard atter denne Gang betegnede Brandens Grænse²⁾. Atter i Aaret 1623 afbrændte Rosenkrantzernes Gaard; der blev da i Aaret 1625 foretaget en ny Udvidelse af «Rosenkrantzernes Alminding»; ogsaa da omtales «de Rosenkrantzers murede Hus, som staar tvers over Strandgaden». Atter 1640 brændte Gaarden. Efter begge de to sidste Brande skal den i nogen Tid have staaet ode; i Aarene 1651 og 1652 blev den efter en Reparation brugt til Vagthold for Byens Borgervæbning, indtil Arvingerne 1663 atter gjorde deres Ret gjældende. Efter en ny Brand i Bergen 1686 brugtes de øvre Værelser atter til Vagthold³⁾.

Efter Ildebranden i December 1561 sendtes fra Bergen Afsendinge til Kjøbenhavn for at udvirke forskjellige Begunstigelser. Kongen gik ogsaa beredvillig ind herpaa, uagtet Erik Rosenkrantz i Forvejen underhaanden havde advaret ham mod at sætte ubetinget Lid til deres Fremstilling af Sagerne. Blandt andet bevilligedes, at en Trediedel af Sagefaldet paa Strand skulde tilfalde Byen, hvilket skulde have været en gammel i Privilegierne grundet Ret, som ogsaa var respekteret, indtil Erik Rosenkrantz havde afskaffet den. Dette var altsaa en lignende Ret, som

¹⁾ Smsts. III, 10.

²⁾ Norske Mag. I, 564.

³⁾ Norske Mag. I, 208; II, 270 ff.; 306.

Kontoret gjorde Fordring paa for Bryggens Vedkommende, men som Erik Rosenkrantz ogsaa havde frataget dette. Han erklærede ogsaa nu, at denne Paastand paa Andel i Sagefaldet var urigtig, og forlangte, at den Borgmester, der havde givet Kongen en urigtig Fremstilling af Sagen, skulde stævnes. I Anledning af dette og flere andre Stridspunkter bød Kongen derfor baade Erik Rosenkrantz og Afsendingene fra Bergen at give Møde for Kongens Domstol i Kjøbenhavn St. Hansdag 1563. Ligeledes gav han Lagmanden Mads Størsen, der ellers var en meget dygtig Mand, hvis juridisk-historiske Kjendskab til Fortiden Erik Rosenkrantz havde haft god Brug af under sin Kamp med Kontoret, og som han ogsaa senere benyttede i vigtige Sendelser til Nordlandene, en skarp Tilrettevisning, fordi Erik Rosenkrantz havde klaget over, at han forhaalede de Sager, der paa Kongens Vegne indstævnedes for Lagretten. Det staar maaske i Forbindelse med disse Stridigheder med Borgerne i Bergen og i det hele taget med Erik Rosenkrantzes indgribende Foretagender paa denne Tid, at han i Aaret 1562 lod Byloven oversætte, ligesom Mads Størsens historiske Udsigt over Hanseaternes Stilling i Bergen indtil 1559 vistnok staar i Forbindelse med Erik Rosenkrantzes Optræden mod dem 1560 og med Lagrettens Domme om deres Privilegier. Oversættelsen af Bergens Bylov, prydet med Erik Rosenkrantzes Vaaben og Navn, findes nu i det kgl. Bibliothek i Stockholm¹⁾.

Hvorvidt Erik Rosenkrantz er kommen til Danmark ved Sankt Hansdags Tid 1563, er uvist. Den 28. Juli var han i hvert Tilfælde igjen i Bergen²⁾. Nu forestod

¹⁾ Norske Mag. I, S. XXXIII.

²⁾ Norske Mag. I, 317. Absalon Pedersen omtaler ikke hans Fraværelse. Dog nævner han kun Fru Helvig og ikke Erik Rosen-

imidlertid Syvaarskrigen, og en travl Tid begyndte. I Bergen holdtes i Dagene fra d. 13.—15. August i den Anledning Bededage; fra Prædikestolen læstes en almindelig Bøn, «hvilken Erik Rosenkrantz gjorde med Dr. Jens Superintendent»; saaledes udtrykker i al Fald Absalon Pedersen sig. Den 4. September havde Erik Rosenkrantz derpaa en Sammenkomst med Gejstligheden, hvem han gjorde den mindre kjærkomne Meddelelse, at de i Anledning af Krigen skulde give et halvt Aars Indtægt i Skat. Faa Dage efter holdt han derpaa Mønstring over alle de norske Borgere i Byen, for at alt kunde være rede, hvis noget paa-kom. Hele Styrken, unge og gamle, udgjorde 320 Mand. Tyskerne paa Bryggen vare ikke stævnedes til Mønstringen. — Ogsaa Bondebefolkningen begyndte Erik Rosenkrantz at indeve. Den 18. Januar 1564 holdt han saaledes i Overværelse af Biskoppen, Raadet, Oldermændene og en Del af de 18 Forstandere for Kontoret Fjerdings- og Vaabenting over 1500 Bønder «og lærte dem at slaa Orden og holde hver sin Led». Man skulde snart faa Brug for dem.

I Begyndelsen af Februar Maaned 1564 faldt en svensk Styrke under Anfærsel af Erik XIV's Yndling, Franskmanden Claude Collart (Claudius Gallus), ind i Jempletland og drog derfra ind i Trøndelagen, hvor Lensmanden, Evert Bild til Ravnholt, en stolt og myndig Mand, der var meget ilde lidt af Befolkningen, indesluttede sig i Fæstningen Stenviksholm. Allerede d. 3. Marts opgav han uventet Fæstningen efter et Par Dages Belejring.

krantz som Fadder ved sin Datter Helvigs Daab d. 16. Maj. — I Maj—Juni udstedtes en Del Kongebreve angaaende Bergen, hvilke maaske kunne tilskrives Erik Rosenkrantzes personlige Narværelse (Norske Rigsregistr.).

Trondhjem og hele Trøndelagen hylkede derpaa Erik XIV. Indherred og Helgeland, der hørte under Bergenhus, Nord- og Søndmøre blev besat af Svenskerne, ligesaa Romsdalen, hvor Erik Rosenkrantz havde Gods og hvor hans Foged blev dræbt af Hovedsmanden for den hertil ankomne Hob, en Svensker ved Navn Hans Garp, der fratog ham 4000 Daler, en Mængde Skind, Pelsværk og andre Sager¹⁾. Ja Claude Collart begyndte endogsaa fra Trondhjem af at udruste en Expedition, der til Søs skulde overraske Bergenhus; da havde det nordenfjeldske Norges Erobring været fuldbragt.

Efterretningen om Svenskernes Indfald i Trøndelagen naaede Bergen omtrent i Midten af Marts. Den 18. Marts lod Erik Rosenkrantz derpaa baade Borgerskabet og Tyskerne fra Kontoret møde paa Lungegaardsmarken uden for Byen. De udgjorde 3 Fænniker, med meget uensartet Bevæbning, nogle som Hageskytter slæbende paa de store uhandelige Hagebøsser, andre med «Fyrrør», atter andre uden Skydevaaben, men med Spyd o. s. v., nogle med, andre uden Harnisk. Efter gammel norsk Skik bleve Varderne nu tændte, og Budstikken blev sendt rundt i Bygderne; efter gammel Skik var et Reb fæstet til Enden som et Tegn paa, at det kneb, og at enhver, der udeblev, skulde hænges for sin egen Dør. Allerede d. 23. Marts samledes ogsaa Almuen fra Nordhordland paa den gamle Samlingsplads, «St. Jons Ting» eller «St. Hans Volden» i Bergen (nu «Engen»). Da det var daar-

¹⁾ Daac, En Episode af den nordiske Syvaarskrig (Nordisk Tidsskr. for Politik, Ekonomi och Litteratur, utg. af G. K. Hamilton, Mars—April 1867), kalder Hans Garp en Tysker. Garperne er Navnet paa Tyskerne paa Bryggen; men Ordet er nordisk (garpr, rask Karl, Helt), og Absalon Pedersen kalder ham flere Gange svensk.

ligt Vejr, vilde Erik Rosenkrants holde Samlingen i Domkirken; men Bønderne sagde rent ud Nej, de vilde ikke forlade St. Jons Ting. Da sendte Erik Rosenkrantz sin Foged paa Vardøhus og Finmarken, Erik Munk til Hjørne i Halland, med nogle af Borgerne og de bondefødte Lensmænd (Sognefogeder) til dem med Tilbud om at ville mødes med dem paa Domkirkegaarden, men Bønderne raabte alle «med et højt Skraal», at de vilde vente ham paa Jonsvolden. Allerede denne Holdning varslede intet godt. Erik Rosenkrantz maatte da indfinde sig paa Jonsvolden. Han foreholdt dem, hvorfor Varderne vare blevne tændte, og lod Lagmanden Mads Størsen oplæse vedkommende Afsnit af Loven, ifølge hvilken de vare pligtige at væрге Landet mod fjendtlige Indfald, og ligeledes den Straf, de ulydige efter Loven hjemfaldt til. Men da Erik Rosenkrantz forlangte, at de skulde udgjøre hver 5te Mand, raabte de enstemmig Nej. Erik Rosenkrantz «blev da underlig derved» og begav sig tilbage til sin i Nærheden liggende Gaard paa «Strand», hvorfra han lod sig sætte over Vaagen til Bergenhus. Her lod han alle Lensmændene kalde til sig og bød dem atter begive sig tilbage til Jonsvolden for at tale Bønderne til Rette. Disse Mænd, der vare vante til at tale til deres Jævnlige, den norske Almue, foreholdt dem da, hvor vred Erik Rosenkrantz var over deres Ulydighed; de gjorde dem opmærksomme paa, at de ved at undslaa sig for deres Ledingspligt vilde paadrage sig Fredløshed og miste deres Ejendomme. Da bleve Bønderne rædde, siger Absalon Pedersen, og gik ind paa Forlangendet om hver femte Mand, dog under stærke Beklagelser over deres Fattigdom og de høje Skatter og at de skulde forlade deres Hjem nu, da

Vaarsaaningen forestod. Derpaa fik de foreløbig Orlov til at drage hjem.

Det var saaledes lykkedes at overvinde Almuens Modstand. De gavnlige Følger heraf viste sig ogsaa, da Søndhordelands Almue nogle Dage senere (28. Marts) samledes i Bergen. Samlingen holdtes da uden Modstand paa Domkirkegaarden. Erik Rosenkrantz var dog saa forsigtig, ikke selv at give Møde, men at lade de bondefødte Lensmænd forhandle med Almuen. Til sidst gik saa hele Almuen hen til Slottet, hvor Erik Rosenkrantz gik ud til dem og tilkjendegav dem sin Vilje. Almuen gik da uden Indsigelse ind paa at stille hver femte Mand. Erik Rosenkrantz lovede at sørge for Krudt og Bly til Skytterne, men selv skulde de stille Skibe, Fetallie og Vaaben. — At denne personlige Krigstjeneste var Almuen imod, er jo ikke til at undres over, især da under almindelige Forhold Pengeydelse tildels var traadt isteden for personlige Ydelser. Senere (11. Juni) tilskrev Kongen ogsaa Erik Rosenkrantz om at give de Bondeknægte noget til Sold, at de kunde blive des villigere til at lade sig bruge mod Fjenden. Ogsaa i de følgende Aar medførte Udskrivninger af Almuen alvorlig Modstand, som vi senere skulle se.

Der herskede nu stor Travlhed i Bergen i Begyndelsen af April. Byen udrustede 60 Borgere, unge og raske Karle. Tyskerne paa Bryggen lode ogsaa Trommen gaa og hvervede Folk. Skibe bleve udrustede, et af Erik Rosenkrantz, hvorpaa Erik Munk blev Hovedsmand, et af Bergens Borgere, hvorpaa en af Borgmestrene, Fynboen Anders Pedersen Skriver, var Hovedsmand, og et af Tyskerne paa Bryggen; hertil kom de Jagter, som Bønderne stillede. En dansk Mand, der var bosiddende i Trondhjem, blev opsnappet; han var hemmelig kommen

til Bergen med Brev fra Svenskerne, hvori de opfordrede Byen til Frafald; han maatte udlevere alle Brevene til Erik Rosenkrantz, hvorved denne fik mange Beviser i Hænde mod de frafaldne Trønder, og blev selv lagt paa Pinebænken. Ogsaa en Del af Bergens Besætning blev udrustet til Toget; som sædvanlig kunde de ikke komme ud af det med de tyske «Garper» og leverede hele Bataillier med dem paa Bryggen.

Midt under alt dette, netop som Erik Rosenkrantz var paa Kjøbmandsstuen for at forhandle med Kontoret, kom endelig en Brevdrager fra Kongen med de første Efterretninger fra Kjøbenhavn. Megen Trøst bragte disse dog ikke. En Opfordring fra Kongen (af 18. Marts) om at sende saa mange Baadsmænd som muligt fra Bergen til Kjøbenhavn kunde der nu ikke være Tale om at efterkomme. Vigtigere var et Brev af 27. Marts, hvorved det paalagdes menige Skomagere i Bergen efter gammel Vis at holde 20 rustede Karle paa Bergenhus, saa ofte Lensmanden tilsagde dem. Efterretningen om Stenvikholms Indtagelse var nemlig først naaet til Kjøbenhavn den 1. April ved et Brev fra Lensmanden paa Akkershus, Kristiern Munk, og dog vidste man endnu ikke, at Trondhjem By ogsaa var i Svenskernes Magt. Den 2. April skrev derfor Kongen til Erik Rosenkrantz, at denne Efterretning undrede ham i højeste Grad; han havde ogsaa ventet sig andet af dem, der havde Befaling i denne Egn (Evert Bild); Rosenkrantz skulde derfor som en Mand, Kongen havde fuld Tillid til, «have flittig Opseende i den Landsende» og finde Midler til at hindre, at Fjenden kom ind for Trondhjem. Erik Rosenkrantz havde saaledes ved dette Brev faktisk faaet en overordnet Myn- dighed i det nordenfjeldske Norge, og det er vel ogsaa

Grunden til, at Erik Munk, hvem Erik Rosenkrantz betroede Overanførslen over den samlede Styrke, i en senere Proklamation (af 13. Maj) kalder Erik Rosenkrantz «kgl. Majestæts forordinerede Statholder nordenfjelds i Norge». Nogen officiel Udnævnelse hertil fik Erik Rosenkrantz dog aldrig. — I et Brev af 3. April til Norges Indbyggere hedder det derpaa, at Kongen med det første vil finde Raad og Midler til at sende Krigsfolk til Landet.

Mere indeholde de Breve ikke, denne Brevdrager kan have haft med sig; thi et Brev af 8. April, hvori Kongen byder Erik Rosenkrantz at opbyde alle de Folk, han kan, for at tage Trondhjem Stift tilbage, kunde endnu ikke være kommet ham i Hænde. Han var altsaa kommen Kongens Tanke i Forkjøbet og maatte handle paa egen Haand.

Den 17. April mødte Bønderne fra Nord- og Søndhordeland ved Lungergaarden; de vare vel udrustede, skriver Absalon Pedersen, især Folkene fra Nordhordland. Den 19. lagde de 3 Orlogsskibe ud paa Vaagen; først d. 26. kom de dog afsted tillige med Bondejagterne, med omtrent 4000 Mand om Bord, hvoraf altsaa Størstedelen vare Bønder, der senere ikke viste sig meget krigsvante, men som havde en god Støtte i den medsendte Del af Besætningen paa Bergenhus. Alt stod under Erik Munks Befaling; men inden de andre vare komne afsted, var Evert Bild kommen til Bergenhus. Han ventede nu at skulle faa Overanførslen; men da han var meget ilde anskreven siden Stenviksholms Overgivelse, vilde Erik Rosenkrantz ikke betro Styrken i hans Haand. Evert Bild hvervede da paa egen Haand Folk i Bergen og sejlede bag efter de andre ad Trondhjem til for om muligt at vinde noget af sin tabte Ære tilbage.

Det er her ikke Stedet til nærmere at skildre det raske Tog, Erik Munk nu i Erik Rosenkrantzes Navn foretog til Trøndelagen¹). Paa Vejen mødte han de Skibe, Claude Collart fra Trondhjem havde sendt mod Bergen og Bergenhus. De bleve fuldstændig slaaede, og en Del Fanger bleve tagne. Herved var Faren for Bergen afvendt, og Efterretningen om denne Sejr blev ogsaa med Jubel modtagen baade i Bergen og senere i Kjøbenhavn. Endnu større blev Jublen, da Efterretningen kom, at Erik Munk havde taget Trondhjem tilbage, at Claude Collart havde maattet indeslutte sig i Stenviksholm og her overgive sig med hele sin Styrke (22. Maj). Den 4. Juni holdtes i den Anledning Takkefest i alle Bergens Kirker og noget senere ligeledes i Kjøbenhavn. Faa Dage efter (12. Juni) kom Bondeknægtene hjem; de skøde lystig fra deres Jagter paa Vaagen af Glæde over Sejren, vel ogsaa over at være komne hjem. Erik Munk derimod kom først d. 7. Juli tilbage til Bergen med Claude Collart og de øvrige Fanger. Han havde nemlig ikke kunnet forlade Trondhjem, før den Styrke ankom, Kongen imidlertid havde afsendt fra Kjøbenhavn.

Kongen havde nemlig haft i Sinde at afsende en større Eskadre til Nordlandene. Da han imidlertid havde erfaret, at Erik Rosenkrantz var i Færd med at udruste en Expedition fra Bergen, afsendte han blot tre Orlogsskibe med to Fanger Knægte under Anførsel af Herluf Skave til Eskildstrup, der tillige blev udset til Evert Bilds Eftermand, hvis Stenviksholm blev taget tilbage. Disse Skibe vare først ankomne til Bergen d. 27. Maj, hvor Herluf Skave nærmere underhandlede med Erik Rosenkrantz om,

¹) Jfr. Erik Munks Beretning af 24. Maj til Erik Rosenkrantz, Dsk. Kong. Hist. Fasc. 52, og Daae's ovenfor anførte Afhandling.

hvad der var at gjøre, thi hertil havde han Ordre. I hele den følgende Tid skete der intet i det nordenfjeldske Norge, uden at Erik Rosenkrantzes Betænkning først var indhentet. Inden disse Skibe kom til Trondhjem i Juni Maaned, var imidlertid alt blevet afgjort af Erik Munk.

I varme Udtryk takkede Kongen Erik Rosenkrantz og Indbyggerne i Bergenhus Len. Claude Collart og Høvedsmændene bleve derpaa efter Kongens Forlangende sendte til Kjøbenhavn. «Jeg beholder dog nogen her», skriver Erik Rosenkrantz til Kongen d. 10. Juli, «som have skikket sig tyrannisk som Skjelmer og Bøsewichter og ikke efter Krigsbrug, og efterdi deres Sag befindes saa grov, er det ikke nødigt at holde dem i noget ærligt Fængsel; men jeg vil paa Eders kgl. Majestæts gode Behag lade dømme dem og siden rette over deres Hals efter Dommens Lydelse.» Hundrede tyske Knægte, der vare blevne nødte til at tjene Erik XIV efter at være tagne til Fange, tog Erik Rosenkrantz dog igjen i dansk Tjeneste og sendte dem tilbage til Trondhjem. — Kongen gik i sit Svar (af 15. August) ind paa Forslaget om at stille en Del af Fangerne for Domstolene; af de øvrige bleve en Del løsgivne mod Løsepenge; andre synes at have maattet arbejde paa Bergenhusens Befæstning; i al Fald havde Kongen i et tidligere Brev til Rosenkrantz foreslaaet dette, da Svenskerne lode de danske Fanger arbejde for sig. — Blandt de Fanger, der for deres Misgjerningers Skyld bleve siddende i Fangetaarnet paa Bergenhus, indtil der var fældet Dom over dem, var ogsaa den Hans Garp, der havde dræbt Erik Rosenkrantzes Foged i Romsdalen. Efter at have siddet et Aar i Fængsel, stiftede han i Forening

¹⁾ Dsk. Kong. Hist. Fasc. 51 Nr. 88, Orig. m. Segl.

med flere ligesindede Medfanger et Komplot om at grave sig ud af Fængslet, dræbe Erik Munk, stikke Ild paa Bergen og i Forvirringen rømme bort. Komplottet blev dog opdaget, Vagter bleve af Erik Rosenkrantz satte ved Fangetaarnet, og ligesom Fangerne skulde undslippe, bleve de tagne. Hans Garp blev nu dømt til at henrettes; da han imidlertid hørte til «Hovedsmændene», sendte Erik Rosenkrantz ham i Aaret 1565 ned til Danmark. Kongen sendte ham dog med Protest tilbage, da Henrettelsen burde foregaa i Bergen. Paa Rejsen op til Norge igjen undslap den dristige Karl, men hans medskyldige bleve henrettede.

Ogsaa over Trondhjems frafaldne Borgere bød Kongen (15. Aug.) at der skulde dømmes paa Lagtinget, der holdtes i Bergen St. Olafs Dag, — altsaa det næste Aar; Erik Rosenkrantz havde jo faaet en Mængde Beviser imod dem i Hænde. Kongen forlangte i Begyndelsen, at Erik Rosenkrantz skulde gaa frem mod de skyldige efter hele Lovens Strængthed. Breve bleve i den Henseende udsendte til Lagmændene; men inden Retsterminen kom, havde Trondhjems Indbyggere søgt at afværge Stormen ved ydmyge Breve til Kongen; som sandt var, havde de især beraabt sig paa, at de vare blevne nødte til at sværge Erik XIV Lydighed. Da Krigsforholdene atter det følgende Aar begyndte at se truende ud i disse Egne, tilskrev Kongen derfor Erik Rosenkrantz, at han af Hensyn til Forholdene havde udsat Sagens Paakjendelse, til Krigen var endt, og hermed synes Sagen at være gaaet i Glemme. — Ogsaa de Folk i Bergenhus Len, der havde vist sig ulydige eller siddet hjemme, fik Erik Rosenkrantz Bemyndigelse til at tiltale og lade afstraffe. Dog hører man heller ikke videre om disse Sager denne Gang.

Samtidig (16. August) fik Erik Rosenkrantz Brev paa et Stenhus i Bergen, som hans Forfædre havde skjænket til Lyse Kloster for Messer. Efter hans Forslag blev det Bergens Borgere paalagt at underholde 50 Karle paa Bergenus, som altid kunde staa til Lensmandens Raadighed for at hindre de Sørøverier, hvorover der stadig klagedes. Allerede i Juni Maaned havde Erik Rosenkrantz maattet sende et Skib ud mod nogle «Fransoser», som havde begaaet Røveri paa Søen. Der synes at have været hele Flaader af dem, og det staa vistnok i Forbindelse hermed, at Erik Rosenkrantz i Begyndelsen af det følgende Aar (Januar 1565) begyndte at lade bygge sin meget omtalte «store Galej». «Dens Mage haver aldrig været udi Norrige», skriver Absalon Pedersen, «og lod Erik Rosenkrantz hende bygge; men Erik Munk er Bygmesteren, hvilken der tilsagde Smeden, hvorlunde hun skulde bygges.»

Strax efter at have modtaget Efterretningen om Trøndelagens Gjenerobring, havde Frederik II paabudt Erik Rosenkrantz at have Opsigt med Forholdene her og at sørge for Iværksættelsen af et Tog fra det nordenfjeldske Norge, dels for om muligt at tage Herjedalen og Jempteland tilbage, dels for at understøtte de Angreb, Kongen paa sin Side havde i Sinde at foretage paa det svenske Rige. Breve om at holde sig rede, naar Erik Rosenkrantz tilsagde dem, vare ogsaa (22. August 1564) udstedte til Indbyggerne i Bergenus Len. Disse Forsøg bleve dog ikke til noget paa Grund af Hovedhærens sendrægtige og uheldige Krigsførelse i dette Aar, og imidlertid kom Efteraaret og Vintren. I November gjorde Svenskerne atter et Indfald i Trøndelagen, som det dog lykkedes Herluf Skave at slaa tilbage (Debr. 1564).

I Anledning af disse Forhold fik Erik Rosenkrantz

(5. Januar 1565) Ordre til at sende Herluf Skave Penge til Knægtenes Underhold, og der blev ogsaa af ham truffet Foranstaltninger til at sikre Norge for Angreb nordenfjelds. Han fik Borgerne i Bergen og i det hele taget Indbyggerne nordenfjelds til at udruste Galejer og Skyttebaade. Kongen bød da (13. Oktbr.), at den samme Ordning skulde træffes søndenfjelds, og lovede, at saadanne Skibe skulde blive i Riget og ikke tages derfra. Saaledes var Erik Rosenkrantz i Færd med at gjenoprette den gamle Ordning af Skibsudrustningen i de norske Skibsreder. Begyndelsen var dermed gjort til Dannelsen af en national norsk Flaade, der kunde være bleven af Betydning, hvis man havde udviklet Institutionen videre.

Sommeren 1565 var saaledes ikke gaaet unyttet hen. Fra Slutningen af April til Begyndelsen af Juni havde Erik Rosenkrantz for øvrigt, «tillige med sin Frue og Datter og meget Folk», været paa Rejse i Stavanger, hvor en Suffragan blev indsat for den gamle Superintendent, Hr. Jens Riber, og formodentlig ogsaa paa andre Steder i Lenene. Efter Hjemkomsten udstedte han derpaa (22. Juni) i Bergen en Reces om Ordningen af de gejstlige Sager med mere, hvilken senere fik kgl. Bekræftelse (12. Oktbr.¹). — Nu syntes det, som om det norske Angreb paa Sverig endelig skulde gaa for sig; Daniel Rantzau havde allerede i længere Tid ligget med sin Hær ved Elfsborg; stadig havde man fra dansk Side ventet et Hovedangreb paa Sverig. Indbyggerne i Bergenus Len indvilligede i at udruste hver 4de Mand med Rør og Værge og to Maaneders Kost. Kristiern Munk paa Akkershus fik da Ordre til ligeledes at udruste hver 4de Mand i det

¹) Regesta Diplom. II Nr. 2316. Norske Rigsregistr. II, 478—79.

søndenfjeldske og nærmere at underhandle med Erik Rosenkrantz om, hvorvidt de saaledes udskrevne Folk skulde afsendes under èt, eller om der skulde sendes to Tog, et fra det søndenfjeldske og et andet samtidig fra det nordenfjeldske Norge. Der udstedtes ogsaa en Fuldmagt for Erik Rosenkrantz, hvori Kongen byder alle sine Under-saatter nordenfjelds og de tyske Knægte i Trøndelagen at være ham hørige og lydige, da Kongen har befalet ham at samle et Antal Folk til Hest og til Fods »for med dem af sin yderste Magt enten ved sig selv eller sine Fuldmægtige at hjemsøge de Svenske med Mord og Brand og tilføje dem Skade, Afbræk og Nederlag, det være sig udi Sverig, Jempteland, Herjedalen, inden Riget og uden, hvor han vore Fjender overkomme kan». — Denne Fuldmagt er udstedt i Kjøbenhavn d. 13. Oktober. Inden den naaede Bergen, havde imidlertid Slaget ved Svarteraa staaet d. 20. Oktober, hvorpaa Daniel Rantzau med sin halvt opløste Hær kort efter var gaaet i Vinterkvartér. Et større Krigstog ind i Sverig maatte saaledes atter opsættes indtil videre. Fra det nordenfjeldske Norge synes heller ikke at være foretaget noget; fra det søndenfjeldske, hvor Svenskerne havde hærget i September Maaned, gjorde derimod Kristiern Munk et Hævtog ind i Dalsland; maaske ogsaa Erik Rosenkrantz har sendt Tropper til dette Tog; men det omtales ikke¹⁾.

Det havde været en uhyggelig Tid i Bergen, medens disse krigerske Foranstaltninger toges. Den Bubon-Pest, der paa denne Tid rasede i det nordlige Europa, havde i Midten af August naaet Bergen, hvortil den indførtes til Søs fra Danzig. Den greb snart stærkt om sig og varede,

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 329–30; Westling, Syvaarskrigen, S. 114 (Hist. Bibl., Stockh. 1879).

svagere eller stærkere, i hele to Aar. I Begyndelsen synes man at have taget det med stor Ro. Det var saaledes i Slutningen af August, at det tidligere omtalte store Bryllup flere Dage i Træk fejredes i Erik Rosenkrantz's Gaard paa Strand. Senere synes Erik Rosenkrantz's Familie at være flyttet ud paa Gaarden Sandviken, ved Fjorden lidt nordlig for Bergenhus. Denne Gaard havde Erik Rosenkrantz nemlig nogle Aar før erhvervet sig ved Magelæg; tidligere synes den at have været højst ubetydelig, saa han vistnok først har dannet den til en større Ejendom eller i al Fald først har opført større Bygninger her. Selv kom han dog hyppig til Bergen. Saaledes tilbragte han, som det synes, Julen paa Bergenhus; Nyaarsdag 1566 prædikede saaledes Absalon Pedersen, der lidt efter blev Slotspræst, paa Slottet, og bag efter var der et større Selskab af Bergens Honoratiores. I de følgende Dage havde han derpaa for sig alle de Retssager, der vare forefaldne for Julen.

Snart skulde imidlertid Tanken atter optages af Krigen. Kongen havde nemlig tilskrevet Kristiern Munk paa Akkershus (13. Juni) om i Forening med Erik Rosenkrantz at holde alt rede, skjønt Kongen endnu ikke kunde sige, naar det store Tog ind i Sverig skulde gaa for sig. Erik Rosenkrantz foretog nu en meget trykkende Udskrivning i Bergenhus Len. Bønderne lagdes i Lægd paa tre Mand; hver tredie Mand skulde holde sig rede; de øvrige skulde sørge for Værge og Kost, der skulde oplægges paa bestemte Steder i Skibsrederne; hvis Erik Rosenkrantz ved Mønstringen ikke var tilfreds med det udtagne Mandskab, forbeholdt han sig Ret til isteden at tage en af de andre to i Lægdet; disse fik for øvrigt det Paalæg, hvis Mandskabet kom i Leding, at have Tilsyn med den 3die Gaard

under Fraværelsen. — Ogsaa Præsterne fra Landsbygderne stævnedes til Bergenhus (5. Februar) og maatte indvillige i, hver at udruste en Krigsmand, og en lignende Byrde maatte Gejstligheden i Bergen paatage sig (16. Februar). Ogsaa alle de norske Borgere i Bergen maatte møde paa Slottet i deres Rustning (9. Marts), og 200 af dem bleve «opskrevne».

Dette fandt Borgerskabet dog var for svært et Paalæg. Ved Mønstringen 1563 havde hele Borgerskabet, unge og gamle, kun udgjort 320 Mand, og til Trondhjems-toget 1564 havde de kun stillet 60 Mand. De sendte derfor Sendemænd til Kongen med Klager herover, thi hvis en saa stærk Udskrivning blev udkommanderet, stod de Fare for, at deres By skulde blive næsten øde; de tilbode derimod at stille hver 4de Mand. Dette gik Kongen ogsaa ind paa og gav Erik Rosenkrantz Paalæg om at nøjes hermed (4. Maj). Men ogsaa forskjellige andre Stridspunkter mellem Borgerne og Erik Rosenkrantz forebragte de ved samme Lejlighed for Kongen. Paa Erik Rosenkrantzes Gaard Sandviken var der af hans Tjenestefolk blevet begaaet et Drab paa en «Dreng» fra Bergen, der havde øvet flere Voldsomheder. Erik Rosenkrantz forlangte Sagen paadømt af Byretten i Bergen; men denne vægrede sig herved, hvorfor han indstævnedes den for en Kommission af gode Mænd og Lagmænd, der paa hans Forlangende netop paa denne Tid (Marts 1566) var bleven nedsat for at ordne forskellige Forhold, saaledes Udlægningen af Ask Bispegaard som Ladegaard til Slottet og Fastsættelsen af Markeskjellet mellem Byens Mark og Sandviken Mark. Borgmestre og Raad klagede nemlig over, at der var sket Byen Uret ved det Mageskiftebrev, hvorved Rosenkrantz var kommen i Besiddelse af denne

Ejendom. Kongen bad dog nu (3. Maj) Rosenkrantz om at udsætte disse Sager, indtil Tiden «kom i bedre Rolighed» og Kongen enten selv eller ved Kommissærer kunde fælde Dom i Sagen. Atter i Aaret 1599 optog Borgerne Sagen om Markeskjellet for en Herredag, som da holdtes i Bergen; men Sagen afgjordes efter Markeskjelsforretningen af 1566 ¹⁾).

Man var altsaa i Bergen rede til at møde, hvis det forlangtes. Noget større Tog fra det nordenfjeldske skete dog lige saa lidt dette Aar som det foregaaende. I Virkeligheden var det ogsaa en fuldstændig umulig Opgave, der var stillet Erik Rosenkrantz. Med Undtagelse af de faa Landsknægte, der laa i Trøndelagen under Herluf Skave og en lignende Styrke paa Akkershus under Kristiern Munk, var der ingen ordentlige Krigsfolk i hele Riget. Ethvert Forsøg maatte altsaa foretages i alt væsentligt med de udbudte Bønder, som allerede 1564 havde vist sig ikke at være synderlig krigsvante. Dertil kom, at Kongens usalige Pengemangel paa denne Tid hindrede alt: derfor kunde han ingen Hjælp sende til Norge, tvertimod maatte Erik Rosenkrantz stadig sende saa meget som muligt af de udskrevne Skatter til Danmark og stadig forsyne Herluf Skave med Penge og Proviant; derfor blev det heller ikke i dette Aar til noget synderligt med Daniel Rantzaus Tog fra Danmark. I Slutningen af August afgik der dog Ordre til Herluf Skave om at have godt Tilsyn med Landets Forsvar og om muligt tage Herjedalen og Jemte-land tilbage, og til Erik Rosenkrantz om at sende ham 2000 Hageskytter eller andre Folk med godt Værge, da han manglede Folk. Herluf Skave gjorde ogsaa om Efter-

¹⁾ Norske Mag. II, 268 ff.

aaret et lille Anfald paa Herjedalen, men det synes at have været uden synderlig Virkning. Hvis de 2000 Skytter ere komne afsted fra Bergen, hvorom dog intet forlyder, maa det have været de udskrevne Borgere og Bønder.

Det lille Indfald fik dog større Følger. Erik XIV blev saa forbitret over, at Nordmændene om Høsten 1566 «havde forholdt sig saa utilbørlige» og gjort Indfald i Herjedalen¹⁾, at han i Begyndelsen af Aaret 1567 lod foretage et større Hæventog fra Jempteland ned mod Hamar og Akkershus, hvor Kristiern Munk, efter selv at have stukket Ild paa Oslo, indesluttede sig og kom i en farlig Stilling. Grunden til dette Tog var ogsaa, at en norsk Eventyrer, Adelsmanden Enno Trundssøn eller Enno Brandrøk, som han sædvanlig kaldtes, efter at have tumlet sig som Landsknægt dels i Udlandet dels i Danmark, havde begivet sig til Sverig, hvor han foregav, at han af Adlen i Norge, navnlig i Bergenhus Len, og en Del af Almuen var bemyndiget til at underhandle med Erik XIV om at give Landet ind under Sverig; de vilde da strax gribe Erik Rosenkrantz, Kristiern Munk og de øvrige danske Befalingsmænd. Da Erik Rosenkrantz, som hele Vinteren over for Pestens Skyld havde opholdt sig paa Sandviken, i Slutningen af Februar kom tilbage til Bergenhus, fik han derfor nok at gjøre. I Begyndelsen af Marts kom en Slægtning af Enno Brandrøk, Nordmanden Johan Laurentsson, fra Sverig med Breve fra Erik XIV. Det viste sig nu tilfulde, at Enno's Foregivende om en Sæmmensværgelse blandt den norske Smaa-Adel var Opspind. En Del af de Mænd, hvem han havde skrevet til, gjorde deres Ed for Erik Rosenkrantz, at de vare uskyldige. Johan

¹⁾ Westling, anf. Sk. S. 147—48. Fra denne Erik XIV's Ytring kjendes alene dette Indfald i Herjedalen.

Laurentsson blev kastet i Fangetaarnet paa Bergenhus og maatte «give 100 Daler for sin Hals»¹⁾.

Den 10. Marts kom Efterretningen om Oslos Brand til Bergen. Samme Dag holdt Erik Rosenkrantz Mønstring over alle Borgerne, der maatte møde under Vaaben paa Raadhuset, og da Kristiern Munk kort efter sendte Bud om Hjælp, udrustedes hurtig en Expedition under Erik Munks Befaling. Den store Galej, som Erik Rosenkrantz havde ladet bygge og hvis Ry var naaet helt ned til Danmark, saa at Kongen endogsaa (22. Januar) havde forlangt den nedsendt hertil, blev nu udrustet; Budstikken ilede atter om i Bygderne for at hidkalde Bøndernes Udbud og Skyttebaadene. Den 12. April var Nordhordelands Bønder ogsaa forsamlede til Rustning i Bergen. Men atter denne Gang viste der sig en stor Uvilje over Ledingspligten. Bønderne forlangte truende, at Erik Rosenkrantz selv personlig skulde begive sig ned til Kongen for at søge Lempelser i Ledingspligten. Bevægelsen var saa truende, at Erik Rosenkrantz maatte gaa ind herpaa, efter først at have ladet tage skriftlige Vidnesbyrd om, at han var bleven nødt til dette Skridt paa en Tid, da hans Nærværelse i Norge syntes allermost nødvendig. Den 25. April gav han sig da «med Frue, Børn og Gods» om Bord paa Kongens Skib «David», der var sendt til Bergen for at hente de udskrevne Skatter, Proviant og Baadsmænd, som Kongen havde forlangt nedsendt til Danmark. Da Erik Rosenkrantz kom i Nærheden af Skibet, vilde Befalingsmanden, Kristiern Aalborg, vise ham den Ære at give ham Salut, men Kanonen

¹⁾ Om Enno Trundsson se Daas i Norsk hist. Tidsskr. II, 136 ff.

sprang og to Mand omkom; det var som et ilde Varsel for Fremtiden.

Erik Munk maatte nu selv sørge for Togets Afrejse. Den 1. Maj lod han Krigsfolket sværge Kongen Troskab paa Kannikebjerget ved Bergenhus; men de viste sig meget ulydige og erklærede, at de ikke vilde have ham til Admiral. Især vare Bønderne fra Sundfjord ustyrlige; de holdt Ting for sig selv og søgte ogsaa at forlede de andre til Mytteri. Erik Munk lod da fem af Hovedmændene gribe og et Par Dage efter dømme fra Halsen. Det hjalp, og Erik Munk drog da afsted med den vel udrustede Galej og en Del Skyttebaade. Toget løb heldigt af; de i Bergen udrustede Skibe bidrog ikke lidet til Svenskernes Fordrivelse. Den 19. Juni kom Skyttebaadene tilbage til Bergen, Erik Munk selv med Galejen først noget senere, hvorpaa han efter Kongens fornyede Befaling maatte føre den til Kjøbenhavn; den havde nu vist sig som et vel-forsynet Krigsskib¹⁾.

Atter havde Erik Rosenkrantz saaledes ved sin Energi haft væsentlig Del i Svenskernes Fordrivelse. Først sent var nemlig Efterretningen om Akkershusets Belejring naaet til Kjøbenhavn, hvorfra man sendte en større Styrke til Oslo, og først d. 21. April var der blevet affærdiget Breve til Erik Rosenkrantz om at sende Hjælp til Akkershus; men inden denne Ordre ankom, var det hele allerede afsendt og Erik Rosenkrantz selv paa Vejen til Danmark. Ikke uden Grund skriver derfor Erik Munk mange Aar senere fra sit Fængsel paa Dragsholm: «Det er vitterligt nok, hvor stor Møje og Besvær den gode Mand Erik

¹⁾ Ogsaa et Skib, der tilhørte Erik Rosenkrantzes Foged paa Næsøen, Jens Skriver, købte Kongen paa denne Tid til Krigsbrug (N. Reg.).

Rosenkrantz havde med at opbringe den Undsætning for Trondhjem, Akkershus og ellers, hvor Nøden fordrede det, og havde ikke den gode Mands Flid og egen Formue med Penges Udlæg til disse Togs Behov været, da havde Norge undertiden næppelig blevet undsat. Der fandtes ingen i Landet, som gjorde Undsætning, uden den gode Mand fra Bergen»¹⁾).

I Danmark blev man højst forbavset over Erik Rosenkrantzes uventede Ankomst. «Erik Rosenkrantz», skriver Kongen d. 13. Maj til Peder Oxe og Johan Fris, «er nu her hos os, og endog det var os meget underligt og fremmed, at han sig udi denne Tid hid ned har begivet, kan vi af al omstændig Lejlighed, som han os beretter, saa og efterdi Menigheden paa det allerhaardeste og alvorligste havde fordret og begjært, at han personligen sig til os skulde begive, som af Breve og Segl, han medhaver, er at se, ikke andet forfare, end han dertil noksom er forarsaget.» Da han imidlertid hastede med igjen at komme til Norge, stævnedes Kongen Peder Oxe, Johan Fris og Evert Bild, der nu var bleven Rigsraad og Admiral, til en Sammenkomst d. 20. Maj for at raadslaa og tage Beslutning om Forholdene i Norge. I de følgende Dage udstedtes derpaa Breve til Indbyggerne i Bergenhus Len, hvori Kongen udtalte sin Forundring over, at mange af dem havde vist sig ulydige mod Erik Rosenkrantz, uagtet der intet var blevet paalagt dem mod Loven; det bydes dem at lyde ham, naar han tilsiger dem at møde mod Rigets Fjender; men tillige meddeles dem, at Kongen vil sende Rigsraaden Børge Trolle og Landsdommeren i Skaane. Jørgen Tidemand, ind i Lenene for at undersøge For-

¹⁾ Erik Munks Forsvarsskrift, Norsk hist. Tidsskr. IV, 295.

holdene: til dem kunde de da klage, hvis de ansaa sig for forurettede (24. Maj). Ogsaa Indbyggerne maa imidlertid have sendt befuldmægtigede Mænd til Kjøbenhavn; thi den 25. Maj bekræftede Kongen paa Begjæring af befuldmægtigede Kjøbstadsmænd og Bønder fra «al Bergens Lagting» den Reces, som Truid Ulfstand og Klavs Bilde havde udstedt i Bergen d. 21. August 1539. Desuden bestemtes det (25. Maj), at der skulde sendes Krigsfolk ind i Lenet indtil videre, og om der end som Grund anføres, at de skulde tilhjelpe at afværge fjendtlige Anfald, er Grunden maaske ogsaa, at de skulde holde Lenene rolige under disse Forhold.

Imidlertid kom den Efterretning, at Svenskernes Indfald i Norge atter var tilbageslaet. Kongen havde imidlertid begivet sig til Skaane; Peder Oxe og Johan Fris gav da paa egen Haand Erik Rosenkrantz Orlov til paa kortere Tid at drage til sine Godser, som han i saa mange Aar ikke havde besøgt. Dette godkjendte Kongen (29. Maj) samtidig med, at han tilbagesendte dem de officielle Breve angaaende Bergen beseglede. Atter i Juni Maaned udstedtes der derpaa Breve til Bønderne i Bergenhus Len. De ere lempeligere aflattede end de tidligere: de have ved deres befuldmægtigede Mænd, hedder det heri, givet Kongen deres Brøst og Besværing til Kjende, hvorfor de ikke kunde udgjøre Folk mod Rigets Fjender, og derfor bedt om Forskaaning; Kongen har derfor befalet Erik Rosenkrantz at skaane dem saa meget som muligt; hvis Nøden gjør det nødvendigt, maa de dog være ham lydige og følgagtige mod Rigets Fjender (18. Juni). — Berge Trolles og Jørgen Tidemands Afsendelse synes derimod nu opgiven. vistnok fordi Kongen havde besluttet sig til imod Aarets Slutning at sende en større Kommission af Raader ikke

blot til Bergen, men til hele Norge for at holde Retterting og undersøge Tilstanden.

Samme Dag, som dette Brev er udstedt til Bønderne i Lenene, udstedtes Brev til Eskild Gøje (da Lensmand paa Nyborg) om at skaffe Erik Rosenkrantz 40 Vogne til at føre Fetallie og Korn til Stranden. Endnu d. 5. Juli var han dog paa Arreskov, hvor han overdrog en Kiste med Guld og Klenodier af 6000 Dalers (24,000 Kroners) Værdi til sin Veninde Fru Birgitte Gøjes Varetægt¹⁾. Den 24. August kom han atter tilbage til Bergen om Bord paa «David». Pesten herskede paa den Tid atter temmelig stærkt; men faa Dage efter skulde Erik Rosenkrantz faa en uventet Gjæst, der skaffede ham adskillige Bryderier, James Hepburn, Jarl af Bothwell, Skotlands Storadmiral og «ypperste Regenter», Dronning Maria Stuarts Ægteherre, Hertug af Orkenøerne og Shetlandsøerne.

Den 2. September 1567 løb Skibshovedsmanden Kristiern Aalborg ind til Bergen med Kongens Orlogsskib «Bjørnen» og to tagne «Pinker» (mindre Krigsskibe²⁾). Han meldte strax til Erik Rosenkrantz, at han ved Karmøen (ved Stavanger) under mistænkelige Omstændigheder

¹⁾ Kgl. Bibl. Adelsbr. Fasc. 22, Birgitte Gøjes Tilstaaelse for Overtagelsen, dat. Arreskov.

²⁾ Den 1. Marts var Kristiern Aalborg sendt til Bergen med Skibet «David» (Norske Rigsreg. I, 538—39). Med dette Skib var derpaa Erik Rosenkrantz rejst til Danmark og atter vendt tilbage til Bergen d. 24. August. Absalon Pedersen lader ogsaa Kristiern Aalborg baade bringe Bothwell til Bergen og atter senere føre ham fra Bergen til Danmark paa «David». De officielle Retsdokumenter saa vel som Bothwell selv kalde Skibet «Bjørnen»; dette var et af Flaadens større Skibe (jfr. Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700, Kbhvn. 1861, S. 61 og fl. Steder). Man maa altsaa antage, at Kristiern Aalborg i Mellemtiden har faaet «Bjørnen» under sin Befaling.

havde truffet to fremmede Orlogsskibe, uden Papirer eller Pas; om Bord havde tilsidst vist sig en Mand i pjaltede Baadsmandsklæder, der udgav sig for Dronningen af Skotlands Ægteherre og Landets «ypperste Regenter», og som foregav, at han vilde til Kongen af Danmark og derpaa til Frankrig. Det er tydeligt nok, at Kristiern Aalborg ikke har villet fæste Lid til denne Forklaring; Søen var jo paa denne Tid opfyldt af «Sørøvere» eller «Kapere», og det var desuden udtrykkelig paalagt ham at rense Søen for saadanne «Fribyttere»¹⁾.

Helt ukjendt med Bothwells Tilværelse kunde Erik Rosenkrantz neppe være. Vel havde han maaske neppe set ham personlig, da han som Skotlands 24aarige Storadmiral i Juli 1560 havde gjæstet Danmark og var bleven modtagen med stor Udmærkelse af Kongehuset, thi netop paa den Tid rejste Erik Rosenkrantz til Bergen; men han kunde ikke være uvidende om, at Bothwell ved samme Lejlighed havde under Ægteskabsløfte ført med sig den norske Admiral Kristoffer Trundsens Datter Anna, men senere forladt hende; thi Anna Trundsdatter levede under Navnet «Skottefruen» eller «Fru Anne Skottes» efter Faderens Død i Bergen eller dets Nærhed, maaske paa sin Ættegaard Sejm i Hardanger (nu Rosendal). Erik Rosenkrantz maatte jo desuden kjende hendes Fader nøje; denne havde saaledes kort før sin Død været Fører for de Skibe, der i Aaret 1564 vare sendte med Herluf Skave til Trondhjem, og i Aaret 1565 havde «Skottefruen» selv besøgt Bergen, hvor Erik Rosenkrantz havde været samlet med hende dels ved en stor Fadderstads, da Jørgen Daa til Utstejn Kloster lod sin Søn Herluf Trolle døbe,

¹⁾ Se hans Ytring herom til Bothwell, anført i dennes Memoire af 5. Januar 1568 (Teulet, Lettres de Marie Stuart, S. 184).

dels ved to store Bryllupper, som i de følgende Dage holdtes i Erik Rosenkrantz's Gaard paa Strand¹⁾. Dertil kommer, at det næsten synes en Umulighed, at man ikke netop i Bergen skulde have hørt om de store Begivenheder i Skotland i Aaret 1567: Darnleys Mord d. 10. Februar, Rygterne om Bothwells Delagtighed heri, hans store Indflydelse hos Dronningen, hans Udnævnelse til arvelig Hertug af Orkenøerne med Shetlandsøerne, hvor Erik Rosenkrantz selv havde Godser, hans Bryllup d. 15. Maj med Maria Stuart, Begivenhederne paa Carberry-Højen d. 15. Juni, hvor deres Veje for evigt skiltes, o. s. v. Allerede d. 14. Marts vare de første Skibe fra Skotland indtrufne til Bergen, og en livlig Handelsforbindelse mellem Skotland og Bergenhus Len fandt stadig Sted²⁾. Men paa den anden Side havde Erik Rosenkrantz netop paa denne Tid været stærkt optagen af Svenskernes Indfald i det søndenfjeldske og var kort efter dragen til Danmark, hvor man synes at have haft meget liden Forestilling om de skotske Forhold³⁾.

Men selv om man i Bergen har haft mere eller mindre uklare Forestillinger om Bothwell og de skotske Forhold, var det jo derfor ikke givet, at den pjaltede Baadsmand var den Person, han udgav sig for. Erik

¹⁾ Om Anne Trundsatter og hendes Forhold til Bothwell henvises for øvrigt til Daae's Afhandling herom i Norsk hist. Tidsskr. II, 152 ff., og om Bothwells Ophold i Bergen desuden til Schierns bekjendte Skrift: James Hepburn Jarl af Bothwell, i Dansk hist. Tidsskr. 3. R. II (senere optrykt i *Nyere Studier*).

²⁾ Abs. Pedersen, Norske Mag. I, 326; Lensregnskabet 1566—67 i Norske Mag. II, passim.

³⁾ Man se, hvorledes Fred. II endnu 22. Juni 1568 skriver til Kurfyrst August af Sachsen: *Ein schottischer Graf, Borthuil geheissen, welcher in unser Behaftung gerathen . . .* (Daae, S. 154). Det er, som var det en Kurfyrsten helt ukjendt Størrelse.

Rosenkrantz nedsatte da en Kommission af 24 Mænd, deriblandt Jørgen Daa, Lensmand paa Utstejn Kloster, og flere andre Adelsmænd, Biskoppen Dr. Jens Skjelderup, Lagmanden i Bergen, Mads Størssen, og to andre Lagmænd, en Del Raadmænd fra Bergen og et Udvalg af «de atten» fra Kontoret. De begav sig om Bord paa «Bjørnen» for at optage et retsligt Forhør. Bothwell fastholdt her sin Forklaring, at han var Dronningen af Skotlands Ægteherre og vilde til Kongen af Danmark og derpaa til Frankrig; men for øvrigt havde han ingen Pas eller andre Bevisligheder, og da man spurgte, om han havde Klenodier, Breve eller Klæder om Bord paa sine «Pinker», og tilbød at skaffe ham dem, benægtede han dette. Hans Kostbarheder og Klæder vare nemlig blevne tilbage paa et Skib, der efter en Kamp ved Shetlandsøerne med hans Fjender endnu ikke var ankommet.

Herved var altsaa ingen nye Oplysninger tilvejebragte, og til Uheld for Bothwell havde «de kontorske» i et af hans Skibe gjenkjendt et Bremerskib. Man havde derfor faaet Mistanke om, at han paa uretmæssig Maade havde sat sig i Besiddelse deraf. Han forklarede dog, at han, som sandt var, havde fragtet Skibene ved Shetlandsøerne. Ogsaa Søfolkene bleve nu underkastede et Forhør. De erklærede, at Jarlen af Bothwell, saa vidt de vidste, endnu var i Skotland; de vidste ikke af anden Kaptajn at sige end en ved Navn David Woth, hvem Pinkerne tilhørte. Dette gjorde Sagen endnu værre; de kontorske mente i denne Person at gjenkjende en Sørøver, der forrige Aar havde røvet fra et Skib, der bragte Tilførsel til Bergen. Han blev derfor nu paa deres Forlangende sat fast for at dømmes. Under disse Omstændigheder tilbød Bothwell

at lade Skibene blive i Bergen, naar han selv maatte gaa i Land i et Herberg; enhver, der havde noget at tiltale ham for, kunde da søge ham for Retten, og han bad da Kommissionen om at skaffe sig Pas fra Rosenkrantz til Danmark og en Jagt eller Baad, hvormed han kunde sejle langs med Land til Danmark, thi han kunde ikke taale Soen)¹.

Bothwells Indentitet var altsaa ved disse Forhør ingenlunde bevist. Erik Rosenkrantz lod ham dog gaa frit om i Byen; give ham Lejde til at fare paa en Baad langs med Kysten vilde han imidlertid ikke; han kunde da, naar han kom til den svenske Grænse, blive nødt til at begive sig gennem Svenskernes Land, og Rosenkrantz frygtede, som det synes, ogsaa for, at Bothwells Ærinde maaske snarere var til Erik XIV end til Frederik II. Personlig synes Erik Rosenkrantz endnu ikke paa denne Tid at have talt med Bothwell; Sagen gik gennem Kommissionen eller gennem de Bothwell ledsagende Adelsmænd. Han raadede ham stadig at begive sig til Danmark paa et af Kongens Skibe. Dertil kom, at Bothwells Forklaringer med hver Dag blev mere selvmodsigende; snart begjærede han at komme til Skotland, snart til Holland, snart til Frankrig. — Med disse Forhandlinger hengik en 14 Dags Tid; da sendte Bothwell tre af sine Tjenere til Slottet og lod Erik Rosenkrantz tilkjendegive, at han — uagtet sin tidligere Benægtelse heraf — havde en Brevtaske skjult i Lasten paa en af sine Pinker, og bad om at faa den. Har Bothwell nu, da det var klart, at han maatte tage til Danmark paa et af Kongens Skibe, ved dette Skridt haabet at faa sine skjulte Breve i sit Værge,

¹) «d'autant que je me trouvois mal de la mer» (Teulet, Lettres d. M. Stuart S. 185).

uden at nogen fik dem at se, — saa bedrog han sig. Brevtasken blev strax hentet op paa Slottet, og anden Dagen efter blev den i Nærværelse af Kommissionen og Bothwells Tjenere oplukket og Indholdet læst. Her fandt man blandt andet Brevet, hvorved Dronningen udnævnte ham til arvelig Hertug af Ørkenøerne og Shetlandsøerne; men man fandt ogsaa andre Breve af en mere kompromitterende Natur, baade skrevne og trykte, hvori det skotske Raad anklagede ham for Mordet paa hans rette Herre og Konge (Darnley), hvori han erklæredes for fredløs og hvori en stor Sum lovedes til den, der vilde gribe ham og føre ham til Edinburg, saa Kommissionen nok kunde mærke, «at han ilde var fraskilt fra sit fædrene Rige».

Nu var Bothwells Indentitet tilstrækkelig godtgjort; men den blev det ogsaa paa en anden Maade netop i de samme Dage, -- ved hans forladte Hustru, Anne Trunds-datter, «Skottefruen». Den 17. September «tiltalte Fru Anne, Kristoffer Trundsens Datter, Greven af Bothwell, hvi han havde taget hende af sit fædrene Land og Gaard og ført hende i fremmede Lande fra sine Forældre og vilde ikke holde hende som sin ægte Hustru, som han med Haand, Mund og Breve dem og hende lovet havde, hvilke hun lod læse for ham, og efterdi han haver tre levende Hustruer, først hende, og siden en i Skotland (Jane Gordon), fra hvilken han købte sig, og den sidste er Dronning Marie, mente Anne, det var intet bevendt med hannem». Han lovede hende da 100 Daler aarlig og forærede hende — den mindste af sine «Pinker» med alt dens Tilbehør¹⁾!

¹⁾ Absalon Pedersen. Norske Mag. I, 332; jfr. Forhøret i Bergen, Teulet, Lettres de Marie Stuart S. 142. — Det er ikke klart, om denne «Tiltale» har fundet Sted før eller efter Brevenes Op-

Efter Brevenes Læsning blev Erik Rosenkrantz's Forhold til Bothwell et andet end tidligere. Det var nu nødvendigt paa den ene Side at anerkjende ham som Dronning Marie Stuarts Ægtefælle og arvelig Hertug af Ørkenøerne med Shetland, i en vis Henseende som sin egen Overherre; men paa den anden Side var det en Mand, der af de daværende Magthavere i Landet var erklæret for en fredløs Kongemorder og paa hvis Hoved der var udsat en Pris. At afgjøre, hvorledes man vilde forholde sig med ham, maatte nu blive den danske Regerings Sag. Naturligvis har Bothwell ligeoverfor Rosenkrantz ligesom senere i Danmark gjort gjældende, at han allerede ved en Parlamentsdom var frikjendt for Beskyldningen for Mordet, og at han, Dronningens Ægteherre, var Landets lovlige Styrer og de nuværende Magthavere «Oprørere». Rosenkrantz fastholdt derfor, at Bothwell maatte begive sig til Danmark paa et af Kongens Orlogsskibe med sine medfølgende Adelsmænd og Tjenere; hans øvrige Folk maatte drage, hvorhen de vilde. Forhørsakten blev derpaa affattet og afsluttet d. 23. September. Men i ydre Henseende behandlede Erik Rosenkrantz nu

læsning. Bothwell kom til Bergen 2. Septbr. (Abs. Ped.); Kommissionen kan altsaa først være sammensat og traadt i Værk tidligst d. 3. eller 4. Septbr. — Forhørsakten, der er undertegnet d. 23. Septbr., følger ingenlunde den kronologiske Rækkefølge. Efter Beretningen om det første Forhør følger episodisk, i Anledning af Redegjørelsen for «Pinkerne», Stykket om Fru Anne («Nogen Tid derefter», Teulet S. 147): naar derpaa (Teulet S. 143 øverst) fortsættes: «Blev og samme Tid forhørt mange af hans Folk», maa dette referere sig til det første Forhør. Naar det derefter S. 145 hedder: «Derefter henved 14 Dage osv.», maa dette atter referere sig til det første Forhør; thi 14 Dage efter Anne Trundsens Sag d. 17. Septbr. kan det selvfølgelig ikke være. Brevenes Afhentelse maa saaledes falde i Dagene om 17. Septbr. (14 Dage efter den 3.—4. Septbr.).

Bothwell som Dronningens Ægteherre. Den 25. September «kom Greven til Slottet, og Erik Rosenkrantz beviste hannem stor Ære», siger Absalon Pedersen; med andre Ord, han fik nu sin Bolig paa Slottet, eller maaske snarere — et ærefuldt Fængsel!¹⁾ Den 28. gjorde derpaa Rosenkrantz Bothwell og hans Adelsmænd «en statelig Bankvet». Det har, som man har bemærket, vistnok været sidste Gang, at Bothwell har deltaget i et større Selskab, maaske endnu i sin pjaltede Matrosdragt, hvis han ikke har laant sig frem; i al Fald klager han efter Ankomsten til Kjøbenhavn endnu over, kun at have samme Dragt. Den 30. afsejlede han fra Bergen om Bord paa «Bjørnen» under Kristiern Aalborgs Kommando, — for at gaa sin Skjæbne imøde; hans Folk afsejlede d. 30. Oktbr. til Skotland paa en liden «Pinke», Erik Rosenkrantz laante dem. Nu blev hans Sag overgivet i Peder Oxes og Johan Frises Hænder. Det er bekjendt nok, hvorledes han 11 Aar senere døde som dansk Statsfange paa Dragsholm, dengang endnu kun omtrent 42 Aar gammel; trods alle Rekvisitioner fra Skotland og andre vilde den danske Regering ikke udlevere ham til Skafottet. — Medens Bothwell senere udtalte sig med stor Forbitrelse mod Kristiern Aalborg, takkede han derimod «ce bon sieur Erick Rosenkrantz» for den Tillid, han havde vist ham ved at lade ham gaa frit om i Ber-

¹⁾ Bothwell udtrykker sig selv saaledes i sin «Memoire» af 5. Januar 1568: «Je demeuray quelquefois au chasteau, quelquefois au navire avec mes gens, ung mois durant (s: 2.—30. Septbr.). Aussi, je me pourmenay plusieurs fois, l'espace de vingt jours, par la ville, où bon me sembloit.» — At han har været paa Slottet før 25. Septbr., er der ikke Spor til. De 20 Dage, da han frit spadserede om i Byen, blive vel Dagene fra 4.—5. Septbr. (da E. Rosenkr. indvilligede deri efter det første Forhør) til 25. Septbr.

gen¹⁾. — Paa en ejendommelig Maade vare saaledes Kristiern Aalborg og Erik Rosenkrantz komne til at gribe ind i Verdensbegivenhedernes Udvikling. Hvem véd, hvorledes meget vilde have stillet sig, hvis Bothwell ikke var bleven opsnappet i Karmsund!

Kort efter Skotternes Afrejse fødtes Erik Rosenkrantzes eneste efterlevende Søn d. 14. Oktbr. 1567 og blev den 21. s. M. døbt i Sandviken af Absalon Pedersen med Navnet Jakob efter Fru Helvigs Fader. De tidligere i Bergen fødte Børn vare 1) Sofie, f. 23. December 1560, døbt d. 24. s. M. af Biskop Jens Skjelderup, opkaldt efter Mormoderen, Fru Sofie Lykke, som da selv var i Bergen; 2) Otto, født paa Bergenhus d. 29. Januar 1562, døbt paa Slottet d. 31. s. M. af Biskop Jens Skjelderup, men død d. 10. Novbr. s. A. og d. 11. s. M. begravet i Domkirken; 3) en Søn, vistnok født 1564, og kort efter død, men hvis Navn Absalon Pedersen ikke har anført²⁾. — 4) Anne, født Natten mellem 12.—13. Maj 1566 paa Sandviken, hvor Fru Helvig da opholdt sig paa Grund af Pesten; døbt samme Sted d. 19. Maj af Sognepræsten dertil, Hr. Peder Simensen til Fana, da Absalon Pedersen havde afslaaet at døbe ham, fordi han endnu ikke var præsteviet (han blev det samme Aar og derpaa Slotsprædikant);

¹⁾ I Memoiren af 5. Januar 1568 fortsætter han saaledes (jfr. ovenfor S. 131 Anm.): «Lors, si je me fusse senty coupable de quelque meffaict, j'eusse bien peu aller où j'eusse voulu. Mais je remercy ce bon sieur Erick Rosenkrantz de la confiance, qu'il avoit en moy» (Teulet, S. 185).

²⁾ Norske Mag. I, 276 ved 3. Januar 1565. At Abs. Pedersen ikke har kjendt Navnet paa denne Søn, kommer formodentlig deraf, at han i Sommeren 1564 fulgte Claudius Gallus til Kbhvn. og saaledes i længere Tid var fraværende. — Den 26. April 1565 drog Erik Rosenkrantz «med Frue og Datter» til Stavanger (S. 285), altsaa Barnet Sofie, som da var det eneste levende Barn.

5) den ovennævnte Søn Jakob, født 14. Oktbr. 1567.
— 6) En Datter, Margrete, som døde ugift 22. Maj 1577, kan ikke være født i Bergen, men vistnok før Ankomsten til Bergen; altsaa født i Aaret 1559¹⁾. Det maa da rimeligvis være denne Datter, som Erik Rosenkrantz omtaler i et Brev til Birgitte Gøje af 8. Marts 1566. Hun havde hidtil været i Huset hos Fru Anne Hardenberg, en Søster til Fru Helvigs Fader og Enke efter Knud Ebbesen (Ulfeldt) til Koxbølle i Fyn, men denne var netop paa denne Tid død. Til Minde om hende blev vistnok Erik Rosenkrantzes kort efter fødte Datter kaldt Anne. Hvor høj Pris Erik Rosenkrantz satte paa denne Kvinde, har han ogsaa udtalt i det ovennævnte Brev til Birgitte Gøje, der tillige er et smukt Vidnesbyrd om, hvor stor Indflydelse og Kjærlighed Birgitte Gøje nød i denne Kreds, og som derfor meddeles her:

«Min ganske velvillige Hilsen forsendt med Gud. Kjære Birgitte Gøje, Søster og synderlig gode Ven, næst min ganske venlige Taksigelse for mange beviste Velgjerninger, saa kan jeg ikke forholde dig det, at mig længes nu fast efter din Skrivelse, siden jeg ikke i lang Tid har bekommet den, og jeg maa bekjende, at der er ikke mange der nede, jeg hellere vil tale med end dig. Gud give ellers, Tiden vilde tillade det; nu kan jeg tro, vi ville sætte det i Guds Haand; hvad heller det skal ske snart eller vare længe, da skal det dog være uden Tvivl, at jeg vil findes og blive din hulde og gode Broder, eftersom jeg kan med en god Samvittighed bekjende, jeg har været dig (frem)for nogen fra Barndommen af. Endog jeg ikke stort godt har kunnet gjort dig, har jeg alligevel, saa tit

¹⁾ Ejler Brøkkenhus i Fynske hist. top. Tidsskr. VI, 329.

vi have fundets, haft en huld Omgængelse med dig, hvad jeg forser mig til, du endnu vil saa lade blive, og forhaaber, det bedste skal staa igjen. Gud alsommægtigste turde og give os en god bestandig Fred og bevare En sine Venner i denne farlige Tid; du kan ikke tro, hvor grusommelig Pesten regerer her. Jeg véd, du er bedrøvet; jeg kan fordi¹⁾ intet skrive dig, men beder og råader dig for alting, at du varer dig for Sorg og svar Mødughed, og efterfølg dog det Raad, jeg véd du est Mester til at lære andre med. — Jeg haver paa ny spurgt endnu en af mine Venners Afgang, hvis Død mig i lige Maade ikke ringe angaar, som er den gode Fru Anne Knud Ebbesens, ikke aleneste for hun havde mit Barn hos sig, men for hun var en god, vis og vennehuld Kvinde. Nu véd jeg aldrig (o: ikke), hvor mit Barn er, eller hvem der har forbarmet sig over hende; thi vil jeg have dig ganske venlig og broderlig bedet, at du vil skrive mig, hvad du kan forfare om samme mit Barn. Jeg véd ingen paa Jorden, jeg heller vil have det hos end dig, den Stund jeg her er, men jeg tør ikke begjære det; jeg véd, du est bemøjet af saa mange andre tilforn. Gjør vel og skriv mig, naar dig stedes Bud, om jeg kan noget bestille og udrette for dig, den Stund jeg her er. Jeg vil give dig det til, (at) du ikke skal skrive (til) huldere Ven, og skal du for vist tro, at der(som) jeg kunde tjene dig med noget, da vil jeg være dig mere end villig (der)til. Hermed befaler jeg dig Gud almægtigste med alt det, du vil vel. Datum Bergen d. 8. Dag Martii Aar etc. 1566.

Erick Roszenkrantz²⁾.

¹⁾ for det, derfor, o: som Trøst derfor. — Herluf Trolle var jo død Aaret før.

²⁾ Efter en Afskrift i Klevenfeldts Saml., med nogle stilistiske Smaaforandringer.

Foruden om den store Kjærlighed til Birgitte Goje vidner dette Brev ogsaa om Længslen efter at vende tilbage til Danmark. Man kan tænke sig, med hvilken Glæde Erik Rosenkrantz under det kortvarige Ophold i Danmark det næste Aar modtog Birgitte Gojes Besøg paa Arreskov. Men selv dette Ophold i Danmark har vistnok i endnu højere Grad nærret hans Længsel efter at forlade det afsides Bergenhus med alle dets Bryderier og at komme tilbage til sin Vennekreds og sine danske Godser. For øvrigt havde Erik Rosenkrantz ført et ret selskabeligt Liv i Bergen. Som den mægtige og rige Lensmand holdt han et helt lille Hof paa Bergenhus. Ved sin Hustrus Kirkegang efter de forskjellige Barsler eller ved andre festlige Lejligheder gav han Selskaber. Selv blev han ofte indbudet til Bryllupper og Barsler dels hos den norske Smaa-Adel, dels hos rigere Borgerfolk; ligeledes holdt han ofte Bryllupper paa Bergenhus eller sin Gaard i «Strand» for sine Undergivne eller Folk, der paa anden Maade stode ham nær. Man kan efter Absalon Pedersens korte Notitser ligesom se dette lille Hof for sig. Her kom de norske Adelsmænd fra Omegnen, Familierne Bænkestok, Gyntersberg eller hvad de nu ellers hedde, alle disse Folk, som kun havde faa Midler og i Reglen maatte nøjes med at være Underfogeder paa de kgl. Slotte eller med lignende mere beskedne Stillinger. Af og til oplivedes man ved Besøget af en eller anden dansk Adelsmand som Jørgen Daa til Utstejn Kloster, der jævnlig kom til Bergen og brugtes meget i Hverv. Af og til opholdt Lensmanden fra Trondhjem sig paa Bergenhus paa Gjennemreisen til Danmark, saaledes i sin Tid Evert Bild med hans hovmodige Hustru, Viveke Podebusk, der var i Slægt med Erik Rosenkrantz. Syvaarskrigen bragte i denne Hen-

seende noget mere Liv; men ellers bestod Selskabet mest af Byens Honoratiore. Her sad ved Gjæstebudene Bergens ærværdige Biskop, Dr. Jens Skjelderup med Frue, stiv i sin Holdning; i Begyndelsen havde Forholdet været godt; de første Børn havde han haft den Ære at døbe, men ikke de sidste; en «Taage» var kommen mellem Lensmanden og ham. Her sad Bergens øvrige Præsteskab med deres ærbare Hustruer, der i Dannelse næppe stode over Byens «Perniller» og Tjenestepiger, først og fremmest den brave Mester Absalon Pedersen selv, der tilligemed sin Hustru Anna stadig var hensunken i stille Beundring over Lensmanden og hans «elskelig fromme Hustru», men som dog tillige med sine Kolleger havde en vis Frygt for, at flere og flere Præbender skulde gaa bort fra Domkirkens gejstlige Personale. Her sad endelig «de atten» fra Kontoret, folende sig som Hanseater, men kloge nok til at gjøre gode Miner til slet Spil og at give Møde ved den Mands Bord, der havde voldt dem saa dybe Krænkelser. Ogsaa Borgmestre og Raad vare som oftest tilstede. ikke ret tilfredse med Lensmandens Holdning i forskjellige Forhold. Ved St. Olafs Tider træffe vi derpaa de nordenfjeldske Lagmænd, som gav Møde til de store Ting, som da holdtes i Bergen; flere af dem kunde takke Erik Rosenkrantz for deres Udnævnelse, saaledes Jens Pedersen paa Stejg i Nordlandene, der ved hans Anbefaling var flyttet fra Stavanger dertil¹⁾; han var tillige med Erik Munk en af Førerne paa Toget til Akkershus 1567, men kunde ikke forliges med denne; senere blev han paa Grund af sine Misgjerninger afsat og henrettet (1575).

¹⁾ Norske Rigsregistrarer I, 412.

Forsamlingen kunde saaledes være blandet nok i disse Selskaber. Nogen Hengiven i Glæden har ikke kunnet finde Sted; det skulde da være, naar Vinen havde virket og alle Hensyn bleve satte til Side; men da udbrod Striden, og som vi allerede tidligere have set, fortsattes den undertiden paa en blodig Maade paa Hjemvejen. Man kan tænke sig, hvor oplivende en Skikkelse som «Skottefruen» kan have været i disse Sammenkomster, hun, der forstod at udsmykke Brudene «paa Spansk» og som har kunnet fortælle om sine Farter udenlands, om Skotland og Marie Stuarts Hof, om hun ellers har holdt af at berøre den Sag —, for ikke at tale om Bothwell selv og hans «Adelsmænd». En lignende oplivende Virkning havde ogsaa Erik Munk til Hjørne, der i disse Aar sædvanlig opholdt sig i Bergen med sin Familie. Det var en kraftig Fribytternatur, nøje knyttet til Erik Rosenkrantz. Han var raa, det viste hans senere Udsugelser af den norske Almue, og han maatte tilsidst bøde derfor med livsvarigt Fængsel paa Dragsholm. Men han havde set sig om; han havde tumlet sig i Krigene mellem Spanien og Frankrig. Han fortæller selv, hvorledes Talen oftere faldt mellem Erik Rosenkrantz og ham paa de store Indtægter, som Spanierne havde af deres solv- og guldrige Kolonier i Amerika. Lagmanden Mads Størsson, som ogsaa hyppig var Gjæst hos Erik Rosenkrantz, faldt da i med. Han var ligesom Absalon Pedersen stærkt optagen af sit Lands Storhed i Oldtiden; han havde selv skrevet en Krønike herom, og Talen faldt da paa, hvorledes ogsaa Norge i gamle Dage «havde hentet Solv ud af Grønland», og at baade Danmarks og Norges Indtægter i gamle Dage havde været langt større end nu. «Den Lejlighed laa Erik Rosenkrantz altid i Synet», siger Erik Munk, «naar Lag-

manden eller jeg fandtes hos ham. Da talte han gjerne derom, og det blev saa vidt eftertragtet, at det fandtes begribeligt, hvorledes baade Danmark og Norge vel kunde komme til sin gamle Formue og Styrke igjen med ringe Bekostning, og havde ikke den langvarige svenske Fejde været, havde den gode Mand maaske haft i Sinde at befordre Sagen¹⁾. Saaledes tænkte man altsaa i Bergen allerede i Erik Rosenkrantz's Tid paa at gjenfinde Grønland. Rimeligvis staar det i Forbindelse hermed, at Kristiern Aalborg allerede i Aaret 1568 skulde have været udsendt i denne Anledning²⁾. Om han er kommen af Sted, vides dog ikke. I de følgende Aar gjentoges Forsøgene som bekjendt hyppigere uden Resultat. Det var forbeholdt Erik Munks egen Søn, den bekjendte Jens Munk, at gjøre nærmere Bekjendtskab med hine Egne.

Men der var dog ved denne Kreds i dens Helhed noget fattigt, smaaligt, især i de senere Aar, da Pesten herskede, og efter at de sidste Begivenheder synes at have bragt Erik Rosenkrantz i et mere spændt Forhold til Befolkningen. Ved Jakob Rosenkrantz's Daab paa Sandviken d. 21. Oktbr. 1567 vare Fadderne: Kjøbmandsskriveren (paa Bryggen?), Præsten Hr. Herman til St. Mortens Kirke, to af de tyske Kjøbmænd ved Navn Gerluf von der Lucht og Peter Heutemann, Raadmand Tønne Klausens Hustru Anne, Slotsskriveren paa Bergenhus Lars Andersen, Byfogeden og Fru Kirsten Jørgen Daas. Nej da var det bedre at kunne sidde paa Valsø eller

¹⁾ Erik Munks Forsvarsskrift, skrevet i Fængslet paa Dragsholm, trykt i Norsk hist. Tidsskr. IV, 298--99; 320. — Den Rejse Norden om Norge, Erik Munk her omtaler, foretog han dog ikke i Erik Rosenkrantz's Tid, men i Aaret 1582 (se Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700, Kbhvn. 1861, S. 98).

²⁾ Grønlands hist. Mindesmærker III, 634—35.

Arreskov og bede kgl. Majestæt, Peder Oxe og det hele Rigsraad til Faddere, saaledes som hans Broder Holger et Par Aar senere gjorde.

Ønsket skulde snart blive opfyldt. I Slutningen af Februar 1568 kom til Bergen den kongelige Kommission, der skulde høre Sager og Klager i Norge. Den bestod af Fru Helvigs Morbroder, Rigsraad Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, Bjørn Andersen til Stenalt, Kristoffer Valkendorf, der jo havde saa nøje Kjendskab til Forholdene i Bergen, og Norges Kansler Johan Venstermand. Der udstedtes nu forskjellige Recesser, hvorved baade Forholdene i Byen og Bygderne bleve nærmere ordnede. Der blev truffet nærmere Bestemmelse om, hvor mange Folk der skulde holdes paa Slottet, hvor megen Proviant der skulde anvises til dem hver ottende Dag, og lignende. Kommissionen hørte ogsaa en Del Klager, som Borgerne fremkom med, deriblandt Besværinger over Arbejde og lignende Ydelser til Slottet, ligesom de ogsaa klagede over, at de mod gammel Skik og Sædvane ofte maatte holde Raadstue paa Slottet. Alt dette blev afskaffet, ligesom der ogsaa blev mæglet et Forlig mellem Rosenkrantz og Borgerne angaaende Raadhuset og dets Udstrækning.

Behagelig for Erik Rosenkrantz har denne Kommission og dens Kjendelser neppe været. Det staar derfor vistnok i Forbindelse hermed, at han paa denne Tid forfattede det interessante Skrift, hvori han forsvarer sin Styrelse i Bergen, sin Adfærd mod Kontoret og flere lignende Sager, og hvori han med Styrke og med fuld Ret gjør gjældende, at han ikke i disse Sager havde handlet anderledes, end han havde Kongens Ordre til, hvilket han nærmere beviser ved at indføre de forskjellige Kongebreve og Dokumenter.

Den 17. Marts rejste den kgl. Kommission fra Bergen, og den 15. Maj indvilligede Kongen efter Erik Rosenkrantz's Begjæring i, at han maatte «forloves hid ned til vort Rige Danmark»; Kongen begjærede dog, at Erik Rosenkrantz vilde tage med sig saa meget af Landehjælpen, som han kunde overkomme, saa at han med det allerførste kunde være dermed i Danmark. To Dage efter (17. Maj) fik derpaa Jørgen Rud til Vedby Følgebrev til Tromsø Len. Dette blev saaledes skilt fra Bergenhus. Om Bergenhus var der imidlertid endnu ikke taget nogen Bestemmelse, saa at det varede en Tid endnu, inden Erik Rosenkrantz kom til at forlade Bergen. I Juli Maaned besluttede Kongen atter at sende Kristoffer Valkendorf tillige med Norges Kansler Johan Venstermand til Bergen for i Forening med Lagmændene at holde Lagting St. Olufs Dag. Samtidig fik Kristoffer Valkendorf Ordre til at være til Stede, naar Erik Rosenkrantz overdrog Slottet til sin Efterfølger, og hertil udsaaes den 19. Juli Adelsmanden Mads Skeel. Den 18. August leverede Erik Rosenkrantz ham i Kristoffer Valkendorfs Nærværelse Slottets Inventarium; den 27. overtog Mads Skeel Slotsloven og dermed Styrelsen; samme Dag gjorde han et Gjæstebud for de kgl. Kommissærer. Den 31. August gik Erik Rosenkrantz om Bord med Hustru og Børn, efter at han og Fru Helvig gjennem Absalon Pedersen havde, som oftere tidligere, ladet uddele en Del Penge til de fattige.

Erik Rosenkrantz's norske Mission var saaledes endt. I otte Aar havde han nu færdedes i Bergen, og om han end maaske af og til var traadt noget skarpt op, saa har han dog ved sine store Fortjenester som Lensmand paa Bergenhus paa en ærefuld Maade indskrevet sit Navn i Norges og Danmarks Historie, og han fortjener med

fuld Ret at nævnes ved Siden af Kristoffer Valkendorf som en af de betydeligste Lensmænd, der i det 16de Aarhundrede beklædte denne Post. Hvad Kristoffer Valkendorf havde begyndt, havde han fuldført, og hans Raskhed og Energi under Syvaarskrigen bør ikke glemmes. Han saa vistnok aldrig Norge mere; dog vedblev han og hans Hustru at staa i Forbindelse med deres Venner i Bergen, især med Mester Absalon Pedersen. Fra Foraaret 1571 har man saaledes et interessant Brev fra Fru Helvig til Absalon Pedersen i Anledning af de Voldsomheder, hvori Lagmanden i Nordlandene, den tidligere nævnte Jens Pedersen, og andre gjorde sig skyldige. En af de Personer, Lagmanden havde faaet henrettet, var ogsaa en Foged, Jens Skriver, der var gift med en Kvinde, Gudrun, der havde opammet et af Fru Helvigs Børn. Gudrun drog da til Danmark og udvirkede ogsaa, maaske ved Erik Rosenkrantzes og Fru Helvigs Bistand, et Kongebrev, hvorefter Lagmanden skulde stævnes. Ogsaa en anden Foged i Nordlandene ved Navn Anulf, som Erik Rosenkrantz havde taget op med sig, da han fik Bergenhus, havde Lagmanden ladet hænge. Enden paa Sagen blev, at Lagmanden selv tilsidst i Aaret 1575 blev henrettet paa Nordnæsset ved Bergen. «Jeg hører nu», skriver Fru Helvig i Anledning af Lagmandens Voldsomhed, «at det gaar underligt til i Norge og synderlig med den fattige Kvinde (Gudrun), som Lagmanden har gjort slig en Uret, og saa skjændelig har kommet hendes gode Mand om Halsen; Gud vil vist straffe ham derfor, det maa han vist forlade sig til. Dersom han kan undgaa Menneskenes Straf, da undgaar han ikke Guds Straf. Han maa vist forlade sig dertil, at det skal fortryde mig det, han har gjort den fattige Kvinde. Han maatte lade hende nyde

godt ad, at hun tjente mig og fødte et af mine Børn op, og jeg giftede baade hende og ham af mit Brød, og han har taget fra hende det, jeg havde givet hende. I maa sige ham, at jeg har skrevet eder til, at I skulde lade ham se mit Brev og sige ham: havde der kommet en Hund til mig og kunnet beraabt sig paa Lagmanden¹⁾, da skulde jeg have gjort den godt for hans Skyld, end sige et Menneske.» — Baade af dette Brev og af flere Ytringer af Absalon Pedersen faar man det Indtryk, at Fru Helvig, i Modsætning til hendes Moder, har været en Kvinde med et godt Hjerte.

Kort efter sin Tilbagekomst til Danmark blev Erik Rosenkrantz Stiftslensmand i Odense, en Stilling, hvortil han var godt skikket i Følge sin administrative Dygtighed og som laa belejlig for hans fynske Godser; men hans største Betydning var nu forbi. Som Stiftslensmand og som Rigsraad havde han mange forskellige Hverv at udføre; men til større politiske eller diplomatiske Hverv benyttedes han ikke saaledes som hans Brødre. Hyppig var han derimod Mønstringsherre i Fyns Stift eller sad i Retterting i Odense i Kongens Fraværelse²⁾. Ogsaa i de Rettertingsdomme, der i Februar 1573 afsagdes i Ringsted om Herlufsholm Skole, deltog han³⁾. Ifølge det store Venskab, han stod i til Birgitte Gøje, kan man tænke sig, med hvor stor Interesse han ligesom sine Brødre og Peder Oxe har omfattet denne Sag. — Ogsaa til større Hoffester indbødes han af og til med sin Frue; saaledes deltog han med mange andre af sine Slægtninge i Daabshandlingen

¹⁾ «oc kunde skud gott paa Lagmanden» (Norske Mag. I, 416).

²⁾ Saaledes 1571 i Forening med Axel Viffert og Morten Brock, Tegn. 1571 fol. 279.

³⁾ Rosenvinge, Gl. D. III, 185—94.

paa Koldinghus d. 5. Oktbr. 1573, ligesaa i Bryllupsfesterne paa Skanderborg d. 19. Septbr. 1574¹⁾).

Lensmanden i Odense havde tidligere haft Ophold paa det gamle St. Hans Kloster; men da Kongen imidlertid havde ladet den gamle Bispegaard indrette til Slot, flyttede Lensmanden i Aaret 1568 eller 1569 herhen. Det staar i Forbindelse hermed, at Kongen tilskrev Erik Rosenkrantz d. 3. Januar 1569: «Sammeledes forfare vi, at der haver altid for Porten 14 Almissedeagne (3: Skoledisciple) fanget Almisse, 7 til Middag og 7 til Aften, hvilke nu er afviste». Han befaler ham da at lade det blive ved det gamle²⁾. Indretningen af den ny Bolig for Kongen og Lensmanden havde saaledes nær berøvet disse fattige Personer deres Understøttelser. For øvrigt vedblev Erik Rosenkrantz ikke at være Lensmand paa Odensegaard længere end til 1572, da Slottet forlenedes til Hak Ulfstand. Grunden hertil kjendes ikke; nogen ny Forlening fik Erik Rosenkrantz ikke; derimod foretog han i Aaret 1573 et meget betydeligt Magelæg med Kronen, hvorved han kom i Besiddelse af Kjærstrup Bispegaard paa Taasinge med alt Kronens og Stiftets Gods der paa Øen, samt Kronens Rettighed til de jordegne Bønder sammesteds. Disse opregnes i Skjødebrevet og udgjorde omtrent 160, spredte over hele Øen. Disse kom saaledes derved ind under Herremandens Indflydelse og bleve vel sagtens derved efterhaanden forvandlede til Fæstere. Dette er vistnok et af de største Exempler, man har fra denne Tid paa Kronens uforsvarlige Ligegyldighed ved dette Forhold.

¹⁾ Sjæll. Tegn. 1573 fol. 191; 1574 fol. 337.

²⁾ Rørdam, Danske Kirkelove II, 119. Om disse Forhold se nærmere Engelstoft i Nyt hist. Tidsskr. VI, 100—104.

Saaledes var vistnok hele Øen Taasinge kommen ind under Erik Rosenkrantz. Til Vederlag gav han 30,000 Daler (efter nuværende Pengeværdi vel omtrent 500,000 Kroner eller mere), samt sin Hovedgaard Valsø i Ringsted Herred med alt det Tømmer, de Mursten og hugne Sten, som fandtes ved Gaarden, Teglgaard, Krogs Mølle, 17 Gaarde og tre Gadehuse i Valsø og desuden en Del Strøgods rundt om paa Sjælland¹⁾. Fra nu af virkede Erik Rosenkrantz mest for Kjærstrup. Landet og Bregninge Sogne søgte han at faa forenede, hvilket dog ikke lykkedes før hans Død; først hans Enke, Fru Helvig Hardenberg, fik ved sin Indflydelse ved Hove Sagen gennemført efter en haard Strid med Superintendenten og Gejstligheden paa Øen, der ligesaa vel som Menigheden i Bregninge ønskede, at Sognet skulde vedblive at udgjøre et eget Pastorat, mod at der udlagdes en egen Præstegaard i Sognet istedenfor den for nogle Aar siden afbrændte, og mod at Præstens Indtægter forøgedes. En Tidlang havde Tjenesten maattet besørges af en Kapellan fra Svendborg. At baade Erik Rosenkrantz og Fru Helvig søgte at faa dette forandret, er ganske naturligt; men hendes Vægning ved at opnaa dette ved forøgede Udgifter til hendes egen Sognekirke, hendes heftige Ytringer til Provsten, at hun havde mange Børn at forsørge, hun havde ikke noget at afse til gjerrige Præster, og andre lignende Ord, hendes Trusel om at lade Kirkedøren lukke, hvis en ny Præst blev valgt, alt dette viser, til hvilke Yderligheder det adelige Hovmod kunde gaa hos en Kvinde, der dog ellers lader til at have haft flere gode Egenskaber.

¹⁾ Geh. Ark., Ringsted H. Nr. 45; Fynske Reg. 1573 fol. 20, 23, 33, 44, 45; 1574 fol. 46 (endelig Kvittering for de 30,000 Daler).

Dertil kom, at hendes Stolthed forbød hende at ændre, hvad hendes afdøde Mand havde bestemt¹⁾.

For øvrigt hører man ikke meget til Godserhvervelser af Erik Rosenkrantz; hans lange Fraværelse fra Danmark har vel bidraget hertil. I Aaret 1570 blev han beskyldt for at have taget en Kirkeskov fra Haraldsted Kirke; men Sagens Udfald kjendes ikke²⁾. Aaret efter havde han for Arreskovs Vedkommende en haard Markstrid med sin Nabo, den berømte Henrik Rantzau til Rantzausholm, det nuværende Brahetrolleborg. Hans Brødre Holger og Jørgen gjorde sig forgjæves Umage for at faa Sagen bilagt; Kongen maatte da efter Opfordring af Henrik Rantzau selv ride Markeskjel. Det maa have været en haard Strid, thi Salling Herreds Sandemænd vare i Anledning af denne Sag blevne dømte «nederfældige», hvorfor de nærmest liggende Herreders Sandemænd vare blevne opkrævede til efter Loven og Ridemænds Dom at forklare og udvise de ældre Sandemændstog³⁾.

I Begyndelsen af Aaret 1575 blev Erik Rosenkrantz atter forlenet med Odensegaard tilligemed Næsbyhoved, St. Hans Kloster og Stiftets Gods i Fyn. I den følgende Tid var han optagen af Omdannelsen af St. Hans Kloster til et kgl. Slot, da Odensegaard, der tidligere havde været Sæde for de katholske Biskopper, ikke var stor nok til

¹⁾ Sagen er udførlig meddelt af Dr. H. Rørdam i Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 434—49.

²⁾ Tegn. 1570, fol. 33. Herefter skulde man tro, at Valsø Hovedgaard havde ligget i Valsømagle i Haraldsted Sogn, ikke i Valsø-lille By og Sogn. Jfr. dog Fam. Rosenkr. II, under Anne Mejnstrup.

³⁾ Tegn. 1571 fol. 309; 324. Sandemandstoget af 1568 omtales nærmere efter Originalen i Arreskov Arkiv i Søkiltes og Jørgensens Hillerslev og Østerhæsing Sogne, Odense 1881, S. 119.

Ophold for Kongen selv, naar han kom til Odense¹⁾. I Juni Maaned var han i længere Tid i Kjøbenhavn til Rigsraadmøder og kgl. Retterting. Sammen med sin Broder Jørgen, Peder Bilde og flere Raader skulde han derpaa deltage i Mødet i Kolding Mortensdag med Hertug Hans²⁾. Den 8. November 1575 døde han imidlertid paa Arreskov, faa Dage efter Peder Oxe, et halvt Aar efter sin Broder Holger, kun 56 Aar gammel. Først d. 5. Februar 1576 stod hans Begravelse i Østerhæsing Kirke ved Arreskov, som han selv havde ladet udsmykke med ny Prædikestol og nye Kirkestole. Her findes ogsaa en Gravsten over ham og Fru Helvig³⁾. Et Portræt af ham fandtes tidligere paa Arreskov⁴⁾.

Paa Arreskov nyopførte Hovedbygning lod Erik Rosenkrantz og Fru Helvig sætte følgende Indskrift, der nærmere omtaler Byggeforetagenderne her:

Hjælp den hellige Trefoldighed.

Var dig for Styld (o: Tyveri), Løgn, løst Levned, Parle-
ment og Kiv,

Eller du bortkaster din Ære, Helbred og maaske Liv.

Arreskov funderet som den nu staar Aar 1558. Erik Rosenkrantz lod sætte dette Porthus og Stentavle Anno 1573. Det Stenhus næst Tuedam er bygt Aar 1568. — Fru Helvig Hardenbierch⁵⁾.

¹⁾ Fynske Tegn. 1575, fol. 48; Engelstoft i Fynske Saml. II, 187 ff.: jfr. Nyt hist. Tidsskr. VI, 102—4.

²⁾ Rosenvinge, Gl. Domme III, 275—77; Hofm. Fund. X, 53. — Sjæll. Tegn. 1575, fol. 88.

³⁾ Marmora Dan. I, 271. Ejler Brøkkenhus i Fynske top. hist. Saml. VI, 325; Danske Atlas VI, 735; Hofm. Fund. VI, 110—11. Søkilde og Jørgensen, Hillerslev og Østerhæsing Sogne, S. 98 og fl. Steder.

⁴⁾ P. v. Möller, Hallands historia I, 211 (efter Klevenfeldt).

⁵⁾ Indskr. er nu fuldstændig meddelt af S. Jørgensen i ovennævnte Skrift S. 120 (her ogsaa om Tuedam). Jeg forstaar Indskriften

Fru Helvig Hardenberg var kun 35 Aar gl. ved Erik Rosenkrantzes Død. I sin 24aarige Enkestand viste hun sig som en virksom og myndig Kvinde, der nød stor Anseelse blandt den øvrige Adel og ved Hove, hvor hun ofte indbødes til festlige Lejligheder. Da der med Hensyn til det norske Gods var »Helmingsfelag«, saa at hun ved Skiftet efter Manden fik Halvparten af Godset¹⁾, og hun vistnok ogsaa havde faaet Livsejebrev paa en stor Del af det danske Gods, og da desuden Børnene endnu vare umyndige under Jørgen Rosenkrantzes Værgemaal, havde hun Styrelsen af store Godser i sin Haand. Saaledes fik hun Tilladelse til, at en Mand fra Bergen maatte sejle paa Færøerne for at indkræve hendes Landgilde der; men da Handlen paa Færøerne blev overdraget til den bekjendte Mogens Hejnesen og hans »Konsorter«, klagede disse over, at Fru Helvigs Skipper drev Handel paa egen Regning. Det blev hende da forbudt at sende sin Skipper til Færøerne, og Mogens Hejnesen og hans Handelsfæller tilbød at føre hendes Varer derfra (Decbr. 1579). Hermed maa Fru Helvig dog ikke have været tilfreds, thi Aaret efter fik hun Tilladelse til selv at sende en Fuldmægtig til Øerne for at hente Landskylden, og i Aaret 1593 tillod Regeringsraadet, hvori Fru Helvig havde gode Forbindelser, at Skipperen fra Bergen atter maatte løbe til Færøerne, dog at han ikke misbrugte denne Tilladelse til at handle paa egen Haand med Indbyggerne²⁾.

saaledes, at Verset er sat af Erik Rosenkrantz, den følgende Del af Indskriften senere af Helvig Hardenberg. Jeg kan ikke med Jørgensen forstaa Indskriften saaledes, som om Fru Helvig allerede i Mandens Levetid skulde have opført Bygningerne.

¹⁾ Retserklæring af Aar 1600, der nærmere vil blive omtalt i det følgende.

²⁾ Norske Rigsregistrarer II, 363—64; 371; III, 289.

Kongens Lyst til at samle Gods i Skanderborgegnen kom ogsaa Fru Helvig til Gode; efter Kongens Opfordring tilbyttede hun sig nemlig en Del Gods paa Fyn mod at afstaa Gods i Skanderborgegnen; ligeledes fik hun ved et Magelæg med Fru Ide Munk samlet en Del Gods i Østerhæsinge ved Arreskov¹⁾. Ved Pantsættelse eller Kjøb kom hun i Besiddelse af Halvdelen af Hovedgaardene Hindemæe, der ejedes af Familien Urne, og af Erholm, der da ejedes af den stærkt forarmede Familie Norby²⁾. Ogsaa Søholm i Stevns Herred kom Fru Helvig i Besiddelse af. Denne Gaard havde tilhørt Frants Bilde og efter hans Død hans Enke, Fru Edele Hardenberg, der var død hos sin Søster paa Arreskov d. 2. April 1581³⁾. Efter den barnløse Fru Edeles Død har Fru Helvig maaske faaet Andel i Søholm sammen med Bildeerne, hvis store Ejendomme tilsidst samledes i Jfr. Ingeborg Bildes Haand. Saa meget er vist, at Søholm efter Fru Helvigs Død gik i Arv til hendes Datter Anna⁴⁾. — I Svendborg stiftede Fru Helvig et Hospital for 6 Fattige, hvortil der aarlig skulde udredes en Sum af Kjærstrup Ejere. Ogsaa Bregninge og Landet Kirker paa Taasinge har hun betænkt med Kirkeklokker⁵⁾.

Af Erik Rosenkrantzes og Fru Helvigs Børn var

¹⁾ Jydske Tegn. 1581 fol. 229; Fynske Tegn. 1582 fol. 348; 1584 fol. 368 - 73.

²⁾ Dsk. Atlas VI, 804. Secher, Rettertingsdomme, I, 222; jfr. S. 44--49. — Fynske Tegn. 1588 fol. 11.

³⁾ Ejler Brokkenhus i Fynske Selsk. Saml. VI, 337.

⁴⁾ Fynske Tegn. 1594 fol. 349; 367 (Ejendomstrætte mellem Fru Helvig og Jfr. Ingeborg Bilde til Jomfruens Egede).

⁵⁾ Hofmans Fundationer VII, 50; 78; jfr. Fynske Selskabs Saml. I, 169 ff.; Dsk. Atlas VI, 724.

Datteren Margrete allerede død paa Arreskov d. 22. Maj 1577¹⁾).

Sofie Rosenkrantz, der nu var den ældste af Bornene, blev d. 1. Marts 1579 18 Aar gl. gift med Brejde Rantzau, Søn af den berømte Henrik Rantzau og Karen von Halle. Den unge Brejde Rantzau, der var født d. 13. Oktbr. 1556, havde som alle Henrik Rantzaus Børn faaet en omhyggelig Opdragelse. Allerede i sit 13de Aar var han 1569 bleven sendt til Strasburg, hvor han studerede i halvandet Aar; derpaa opholdt han sig i Hejdelberg, Basel, Besançon og Paris; men da han ved Bartholomæus-Nattens Rædsler blev fordreven herfra, begav han sig atter til Basel. I Aaret 1573 kom han tilbage til Fædrelandet og blev 1574 Hofsinde og Hofjunker hos Frederik II²⁾). Kongen selv interesserede sig for hans Giftermaal med Jfr. Sofie og fik det bragt istand med Fru Helvigs og den øvrige Slægts Indvilligelse. Det var jo ogsaa et stolt Giftermaal. En af de rigeste Adelsjomfruer i Danmark ægtede den rigeste og mest ansete holstenske Adelsmands Søn. Da Henrik Rantzau desuden ejede Rantzausholm (Brahetrolleborg) og kort efter overlod Gaarden til det nygifte Par, forblev Jfr. Sofie saaledes i Fyn, især efter at Brejde Rantzau i Aaret 1580 var bleven udnævnt til Lensmand paa Odensegaard, ligesom hans Svigerfader havde været. Dette Giftermaal fik desuden ligesom det senere Giftermaal mellem Henrik Rantzaus ældre Søn Frants og Jfr. Sofies Søster, Anna Rosenkrantz, ikke ringe Betydning. Johan Rantzau havde endnu været fuldstændig Holstener; vel havde han i sin Tid haft Forleninger i Konge-

¹⁾ Ejler Brokkenhus i Fynske S. Saml. VI, 329.

²⁾ Mads Jensen Medelfars Ligprædiken over Brejde Rantzau, Kbhvn. 1618.

riget, men ingen Ejendomme; Sønnen Henrik fik store Ejendomme i Kongeriget, Sønnesønnernes Familier og Efterkommere bleve ved deres Giftermaal efterhaanden selv danske.

Efter Henrik Rantzaus Onske holdtes Brylluppet paa Koldinghus af Kongen; thi hvis det holdtes i Sjælland eller paa Fyn, kunde han ikke vente saa mange af sine holstenske Venner og Slægtninge. Kongen bestemte da Dagen til Fastelavns Søndag d. 1. Marts, samtidig med at han holdt sin «Kammererer» Niels Parsbjergs Bryllup med Jfr. Lisbeth Sehested. Hertil gav baade Fru Helvig og Jfr. Sofies nærmeste Slægtninge, hendes Farbroder og Værge Jørgen Rosenkrantz og hendes Faster Anna Rosenkrantz, Albrecht Gøjes Enke, deres Indvilligelse. Det blev et stateligt Bryllup; Rosenkrantzernes Familie- og Vennekreds, der blev indbudt, udgjorde alene over et halvt Hundrede Personer. Regner man hertil omtrent lige saa mange for Brudgommens Vedkommende og lignende Antal for det andet Brudepars Vedkommende, bliver det en anselig Forsamling af den danske og holstenske Høj-Adel, der i disse Dage vare Kongens Gjæster paa Koldinghus. Fru Maren Lavrids Skrams, Fru Karen Iver Lunges, Fru Karen Gyldenstjerne, Holger Rosenkrantzes Efterleverske, og Fru Margrete Rosenkrantz Ottesdatter fra Næsbyholm, Hans Johansen Lindenovs, havde det Hverv at drage Salene paa Koldinghus til den store Bryllupsfest¹⁾.

¹⁾ Fynske Tegn. 1579 p. 125; Sjæll. Tegn. 1579 p. 154: 155: 170: 172 (Fortegnelse over Gjæsterne; mærkeligt nok savnes her baade Fru Mette Rosenkrantz Peder Oxes og hendes Moder Fru Ide Munk, medens hendes Svoger og Søster, Peder Bilde og Birgitte Rosenkrantz, vare indbudte). — Ejler Brøkkenhus i Fynske Saml. VI, 331.

Den unge Brejde Rantzau kom hurtig til at indtage betydelige Stillinger i Staten. Fra 1580—82 var han Lensmand paa Odensegaard, fra 1582 til 1596 paa Trane-kjær og derpaa indtil sin Død 1618 paa Stege. Allerede 9. Novbr. 1581, da paa én Gang 13 Adelsmænd optoges i Raadet, aflagde han paa et Herremøde i Odense sin Ed som Rigsraad, kun 25 Aar gammel¹⁾. Baade før og efter denne Tid brugtes han til en Mængde, især diplomatiske Hverv. 1585 sendtes han saaledes til Rusland, 1586 til Henrik III i Frankrig, ledsagede 1590 Prinsesse Anna til Skotland, sendtes 1592 til Osel og blev endelig 1601 efter Kristoffer Valkendorfs Død Statholder paa Kjøbenhavns Slot og en Slags Rigshofmester; navnlig benyttede Kristian IV meget hans Tjeneste. Med Sofie Rosenkrantz havde Brejde Rantzau i det mindste 5 Børn: en Søn Brejde, der dog døde ganske lille før Moderen²⁾, en Datter Elisabeth Sofie, født 27. Novbr. 1587, døbt paa Rantzausholm d. 7. Januar 1588, hvor Kongen selv holdt hende over Daaben, opkaldt efter Dronning Sofie og dennes kort efter afdøde Moder, Hertuginde Elisabeth af Meklenburg, 1629 gift med Hans Lindenov til Hundslund³⁾, en Datter Helvig, født 29. Novbr. 1589, senere gift med Tage Thott til Eriksholm, en Søn Kaj, født 6. Juli 1591 (senere til Rantzausholm, † 1623), og endelig en Søn Erik, født paa Rantzausholm d. 14. Decbr. 1593, men død to Timer efter Fødselen⁴⁾. Fjorten Dage efter.

¹⁾ Ejler Brokkenhus i Fynske Selsk. Saml. VI, 339: jfr. VII, 262: Resen S. 331. — Sjæll. Tegn. 1581 p. 514.

²⁾ Hofmans danske Adelsm. I, 71 Tavle III. Her anføres ogsaa to Børn, Johan og Henrik, som Sønner af Sofie Rosenkrantz, men neppe rigtigt.

³⁾ Ejler Brokkenhus i Fynske Selsk. Saml. VI, 367.

⁴⁾ Saaledes efter Epitafierne og Digtene over Moder og Søn i Epi-

29. December 1593, døde imidlertid Moderen, kun 33 Aar gl. Dette Dødsfald ramte baade den rosenkrantzke og den rantzauske Familie haardt; Henrik Rantzau udtaler sig selv derom i et Brev, og hans mange Venner i den lærde Verden skyndte sig med at forfatte latinske Sørgedigte til Ære for den afdøde, hvis Dyder og Religiositet selvfølgelig prises i høje Toner¹⁾. Den 7. Febr. 1594 blev hun begravet i Rantzausholms Kirke.

Fru Sofie Rosenkrantzes Død synes ikke at have bragt noget Skaar i det gode Forhold mellem Fru Helvig og hendes »Søn» Brejde Rantzau; han vedblev at staa hende bi i adskillige Retstrætter og lignende Forhold, selv efter at han d. 7. Maj 1598 havde ægtet Jfr. Karen Gjø, Datter af Rigsraad Axel Gjø til Rørbæk og Løjtved. Ogsaa hun døde i Barselseng paa Løjtved d. 13. April 1599 og blev d. 25. Maj begravet i Rantzausholm Kirke. Barnet fik Navnet Henrik efter sin Bedstefader, der var død d. 1. Januar s. A.²⁾. 1601 giftede Brejde Rantzau sig derpaa 3die Gang med den rige Kristence Viffert, Datter af Korfitz Viffert til Næs og Anna Gyldenstjerne, Enke efter den tidligere omtalte Henrik Bilde Eskesen til Mogenstrup († 1592). Hun døde allerede 1604. Med hende havde han Sønnen Frants Rantzau (d. yngre), der efterhaanden kom i Besiddelse af en umaadelig Godsrigdom og blev forlovet med en af Kristian IV's Døtre med Kirstine Munk. Han blev i en ung Alder

stolæ consolatoriæ ad Henr. Rantzovium S. 411—17. Ejler Brokkenhus (S. 405—6) og Ligprædikenen over Brejde kalde ham Johan.

¹⁾ Epistolæ consolatoriæ S. 331.

²⁾ Henrik Rantzau døde 17 Aar gl. 1615, i Hessen (Ejler Brokkenhus S. 421; 427; 429—30. — Ligpr. over Br. Rantzau).

Rigshofmester, men druknede 1632 i Slotsgraven ved Rosenborg.

Brejde Rantzau havde ved sine 3 Giftermaal, ved Arv efter sin Fader og ved egne Kjøb samlet sig og sine Børn en umaadelig Godsrigdom, saa at han i den Henseende ikke stod tilbage for sin Svigerfader Erik Rosenkrantz. Han døde 1618 som en af Kristian IV's mest betroede Mænd.

Erik Rosenkrantzes og Fru Helvigs anden Datter, Anna Rosenkrantz, der allerede i Erik Rosenkrantzes Levetid var sat i Huset hos Fru Anna Hardenberg, Oluf Movridsens Enke, og senere hos Jfr. Dorthe Ulfeld, holdt i sit 20de Aar d. 4. Oktbr. 1584 i Svendborg Bryllup med Brejde Rantzaus ældre Boder, Frants Rantzau, født d. 28. August 1555¹⁾. Frants Rantzau var ligesom sin Broder tidlig bleven sendt til Udlandet, hvor han studerede i Lowen. Efter et længere Ophold hos Prinsen af Oranien faldt han i Hertugen af Albas Fangenskab, der dog løslod ham paa Henrik Rantzaus Forbøn. Derpaa studerede han i 3 Aar i Frankrig og kom omtrent 1577 tilbage til Danmark for at tjene i Kong Frederik II's Gaard som Hofsinde²⁾. Kort før Brylluppet blev han $\frac{6}{7}$ 1584 forlenet med Korsør Slot, som han beholdt, indtil han $\frac{2}{7}$ 1587 forlenedes med Kallundborg; 1588--1611 var han Lensmand paa Silkeborg, derpaa paa Tranekjær. Paa disse Slotte havde han og hans Hustru deres sædvanlige Opholdssteder; i Begyndelsen synes de dog ofte ogsaa at have haft Ophold paa Arreskov hos Fru Helvig. For øvrigt fik Frants Rantzau efter sin Faders Død ($\frac{1}{1}$ 1599)

¹⁾ Ejler Brokk. S. 346. -- Brasch, Gl. Ejere af Bregentved S. 180--81. -- Rothe, Brave dsk. M. og Kv. Eftermale I, 490.

²⁾ Hans Povelson Resens Ligpræd., Kbhvn. 1612.

ogsaa store Godser i Holsten (Rantzau, Redingsdorp m. m.). Ligesom sin Broder og Svigermoder stod ogsaa Frants Rantzau og hans Hustru stadig i høj Gunst hos Frederik II og Kristian IV. Han selv faldt i den bekjendte Træfning paa Skjellinge Hede d. 21. Febr. 1612 sammen med Kristian Barnekow og den yngre Sten Rosensparre. Dr. Hans Povlson Resen holdt Ligtalen over ham ved den højtidelige Bisættelse i St. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn d. 12. Marts. Senere nedsattes Liget i Magleby Kirke ved Søholm, som han havde faaet med sin Hustru. Denne døde d. 18/10 1618 og blev d. 2. Novbr. 1618 begravet i Magleby Kirke, hvor der endnu findes Mindesmærker over ham og hende¹⁾. I Ligprædikenen, som holdtes af Stedets Præst Anders Hansen, siges der, at hun henlevede sin Enkestand under megen Sygdom, Svaghed og Bedrøvelse, «saa hun havde været som en Due i Stenhullerne og i Sten-Revnerne, der kurler og har mist sin Mage og dog har baaret sit Kors taalmodig». Han roser hende for hendes Lemfældighed mod sine Bønder og for hendes Godgjørenhed. Til Skolebørn i Kjøge og Faaborg gav hun Legater. «I sin Omgængelse mod Adel og Uædel haver hun altid vist sig saaledes, som det en ærlig, favr, forstandig og oprigtig Ædelfrue anstaar, uden al Hovmod og Falskhed.» — I Kristian IV's Gunst vedblev hun at staa ogsaa efter Mandens Død. Kongen har saaledes i sin Skrivekalender antegnet, at Fru Anna Rosenkrantz d. 14. April 1618 «legte» (spillede Kort) med ham og Kirstine Munk²⁾.

¹⁾ Dsk. Atlas V. 382—83. — Peder Syvs Optegn. i Sulms ældre Saml. I, 2, 123 (-hun var født udi Norge, dør og hensov i Herren.).

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. IV, 306. Et og andet om hende se Matzens

Med Anna Rosenkrantz havde Frants Rantzau en stor Børneflokk: Erik Rantzau (til Rantzau), født paa Arreskov 30. Aug. 1585; ved hans Daab sammesteds d. 24. Oktbr. lod Kongen sig repræsentere af Laurids Brokkenhus, da han selv var forhindret; Korsør Borgere benyttede deres Lensmands Barselgilde som Paaskud til for egen Regning at tilbageholde det tyske Öl, som kom til Byen¹⁾. — Anna Rantzau, født paa Korsør Slot 30. Aug. 1586, døbt 16. Oktbr. s. A., senere gift med Just Høg til Gjordslev²⁾. — Margrete Rantzau, f. 1588, † s. A. — Frederik Rantzau (til Redingsdorp og Asdal), f. 5. Febr. 1590 paa Silkeborg³⁾. — Sofie Rantzau (til Søholm), f. 1591, senere gift med Mogens Gyldenstjerne til Fultofte. — Kristine Rantzau, f. 1593, senere gift med Falk Lykke. — Johan Rantzau (til Estvadgaard), f. 2. Juli 1597⁴⁾. — Henrik Rantzau (til Schonewejde), f. 26. Januar 1599, opkaldt efter sin d. 1. Januar afdøde Farfader, senere gift med Sofie Lindenov, Datter af Hans Johansen Lindenov og Fru Margrete Rosenkrantz Ottesdatter fra Næsbyholm⁵⁾. — Helvig Rantzau, f. 1600, opkaldt efter sin Aaret før afdøde Mormoder, senere gift med Palle Rosenkrantz til Glimminge og Krænkerup⁶⁾.

Fru Helvigs egen Søn, Jakob Rosenkrantz, var imidlertid kommen i Høftjeneste hos den unge Kristian

Paneret S. 402. Hofm. Fund. IV, 126—28; Eske Broks Dagb., Dske Saml. 2. R. II, 282.

¹⁾ Ejl. Brokkenhus S. 350; 351; Fynske Tegn. 1585 p. 400; Sjæll. Tegn. p. 567; 570.

²⁾ Ejl. Brokk. S. 356; 358.

³⁾ Smsts. S. 379.

⁴⁾ Smsts. S. 423.

⁵⁾ Worms Lexicon II.

⁶⁾ Resens Ligpr. over Frants Rantzau.

IV, 1592 ¹¹/₂ som Hofjunker, fra 1596, 25. Novbr., til 1599 som Hofskjænk¹⁾. Den 17. Juni 1599 stod hans Bryllup paa Kjærstrup med Jfr. Pernille Gyldenstjerne, Datter af Henrik Gyldenstjerne Knudsen til Aagaard († 1592) og Fru Mette Rud Ottesdatter fra Møgelkjær, selv født paa Bahuus Slot d. ¹³/₁₂ 1576. Det unge Par tog Ophold paa Kjærstrup, hvortil Jakob Rosenkrantz allerede tidligere kaldes, medens Fru Helvig i Reglen opholdt sig paa Arreskov. Kort efter Brylluppet døde Fru Helvig under et Ophold i Odense d. 14. Juli 1599, altsaa 59 Aar gl. Den 24. Juli blev Liget ført fra Odense til Arreskov; den 23. Aug. begravedes hun i Østerhæsinge Kirke ved sin Mands Side. — Kristian IV viste hendes Minde den Ære at give Brejde Rantzau 4 Stykker Vildt til hendes Begravelse²⁾.

Der var et indviklet Skifte at opgjøre efter Fru Helvig baade af Erik Rosenkrantzes og hendes Godser. I Aaret 1591 synes der dog at have været paatænkt eller foreløbig iværksat en Deling. Den 18. Decbr. dette Aar afæskede nemlig Regeringsraadet det søndenfjeldske Lagmandsmøde, der skulde holdes i Oslo den følgende St. Povls Dag, Erklæring angaaende en Uenighed, der var mellem Fru Helvig Hardenberg til Arreskov paa den ene Side og hendes «Svogre», Brejde Rantzau til Rantzauholm og Frants Rantzau til Redingsdorp, samt hendes Søn Jakob Rosenkrantz til Kjærstrup paa den anden Side, om Arv og Skifte efter Erik Rosenkrantz, idet Fru Helvig vilde tilholde sig Halvparten af alt det Gods, Erik Rosen-

¹⁾ Grundtvig, Medd. fra Rentek. 1872 S. 126; 136; 1873—76 S. 173.

²⁾ Ejler Brokk. S. 327; 431. Fynske Tegn. 1599 fol. 59. — Indskriften paa Kirkepladen hos Søkilde og Jørgensen, Hillerslev og Østerhæsinge Sogne, S. 99.

krantz havde efterladt sig i Norge, medens de øvrige Arvinger skød sig ind under Kong Hakon Magnussens Retterbøde om Helmingsfelag (o: fælles Bo, saaledes at hver ved Skiftet faar Halvparten) og formente, at naar Fru Helvig vilde beholde Halvparten af det norske Gods, da maatte baade alt det Gods, som deres Fader og Moder havde, da de kom sammen, og hvad de senere havde erhvervet, deles i to Dele¹⁾. — Lagrettens Svar kjendes ikke; men efter Fru Helvigs Død forelagde Arvingerne atter Norges Statholder, Axel Gyldenstjerne, og den søndenfjeldske Lagret det Spørgsmaal, hvorledes Erik Rosenkrantzes og Fru Helvigs Arvegods og Kjøbegods i Norge efter norsk Ret skulde deles mellem Arvingerne. I Juni 1600 afgav Lagretten den Erklæring, at uagtet Erik Rosenkrantz og Fru Helvig «ikke lagde noget Helmingsfelag», da deres Bryllup stod i Danmark, var dog ifølge norsk Lov Helmingsfelaget blevet lagt, da «de bleve barnbundne tilsammen». Som Følge heraf kunde Brejde Rantzaus Børn tage Arv sammen med Fru Anna Frants Rantzaus og med Jakob Rosenkrantz i den Halvpart af Erik Rosenkrantzes Odelsgods og Arvegods, som han havde efterladt sig og som Fru Helvig havde beholdt i Livseje, og ligeledes i Halvparten af Erik Rosenkrantzes efterladte Kjøbegods; thi vel var Fru Sofie død før Moderen, og hendes Børn kunde da ifølge norsk Lov, ikke arve deres Bedstemoder; men denne Del af Arven maatte betragtes som falden efter Erik Rosenkrantz; derimod kunde Fru Sofies Børn ikke tage Arv i den Halvpart af Arvegodset og Kjøbegodset, der ved Erik Rosenkrantzes Død ifølge Helmingsfelaget

¹⁾ Norske Rigsreg. III, 225.

maatte betragtes som tilfalden Fru Helvig, lige saa lidt som i hendes eget Kjøbe- og Arvegods i Norge¹⁾.

Saaledes splittedes »det statelige norske Fyrstegods» paa mange Hænder, foreløbig mellem Jakob Rosenkrantz, der desuden fik Arreskov og Kjørstrup, Frants Rantzaus Hustru, der desuden fik Søholm, og Brejde Rantzaus tre Børn med Sofie Rosenkrantz; disse fik ogsaa Hindemae, som Brejde Rantzau allerede havde faaet i sin Besiddelse inden Fru Helvigs Død. Jakob Rosenkrantz, der er en Tidlang var Befalingsmand paa Nyborg, døde imidlertid allerede d. 9. Juni 1616 under et Ophold i Bergen²⁾. Da hans Sønner, Erik og Henrik, døde ugifte (1627 og 1633) i yngre Alder, deltes Ejendommene mellem deres mange Søstre og kom saaledes i andre Familiers Eje. — Ved Brejde Rantzaus Død 1618 deltes ogsaa hans store Ejendomme mellem hans mange Børn. 1639 var saaledes Rosenkrantzernes gamle Hovedgaard Næsøen ved Kristiania og Hustad i Romsdalen i Kristoffer Urnes Eje; han var nemlig gift med Sofie Lindenov, en Datter af Sofie Rantzau Brejdesdatter. — Tage Ottesen Thott, der var gift med Helvig Rantzau Brejdesdatter, havde den Gang ogsaa betydeligt rosenkrantzsk Gods i Norge, ligesaa Brejde Rantzaus Søn Frants Rantzau. — Sejmb i Nordhordeland tilhørte senere Anna Rosenkrantzes Søn Henrik Rantzau.

¹⁾ Afskrift i Dsk. Adelsbreve Fasc. 31, Nr. 27, kgl. Bibl., dateret: den anden søgne efter Johannis etc. 1600.

²⁾ Fynske Selsk. Tidsskr. VI, 462.

³⁾ Mag. f. d. dsk. Adel 136 ff.; den norske »Budstikken», 4de Aargang S. 717 f.